

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Вінніченко І. І.,

д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН, ІПК ДСЗУ

Даций О. І.,

д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Безус Р. М., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Васильєва Н. К., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Величко О. П., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко О. В., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гудзинський О. А., д.е.н., професор, професор кафедри, Національний університет біотехнологій і природокористування

Демчук Н. І., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан А. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадієвський В. А., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Державна академія статистики, обліку і аудиту

Крисанов Д. Ф., д.е.н., професор, провідний науковий співробітник відділу, ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України

Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук

Малік М. И., д.е.н., професор, завідувач відділу, ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»

Павлова Г. Є., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Полтавська державна аграрна академія

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри, Полтавський університет економіки та торгівлі

Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., професор, професор кафедри, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Сумський національний аграрний університет

Шиян Д. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Передрукуювання дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе

відповідальність рекламодавці.

Свідоцтво KB № 17595-6445ПП від 28.03.2011 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Засновники:

Дніпровський державний

аграрно-економічний університет,

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

www.agrosvit.info

E-mail: economy_2008@ukr.net

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 22 листопад 2018 р.

У НОМЕРІ:

Мельник О. І., Мельник А. Г., Пасічник Ю. О.

Організаційно-економічні умови активізації інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України 3

Василенко О. А., Василенко Л. О., Федоренко С. В.,

Жукова О. Г., Гончаренко А. В.

Оцінка структурно-функціональних змін водних екосистем у результаті зміни клімату 10

Осадча Н. В., Понуренко О. А.

Підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства 17

Марченко В. М., Кім А. В.

Аналіз потенціалу виробництва біоетанолу з цукрових буряків в Україні 21

Денисенко М. П., Чеховська Ю. В.

Заходи активізації інноваційної діяльності страхової компанії 28

Панченко Н. Г.

Формування системи ризик-менеджменту на залізничному транспорті України 34

Ковтуник І. І.

Кліматичні курорти Хмельницької області 42

Марчук Ю. М.

Еквівалентне вилучення лісоресурсної ренти як важлива складова фінансово-економічного механізму лісогосподарювання в умовах децентралізації 47

Камінський О. Є.

Обчислення індикаторів рентабельності проектів міграції до хмарних платформ ІТ-інфраструктури підприємств 55

Столболов Н. Б., Сідакова О. В.

Управління виробництвом і реалізацією продукції молочного скотарства 61

Захаренко М. М.

Теоретичні підходи до трактування економічної сутності виробничого потенціалу в сільськогосподарському виробництві 66

Козьм'як Н. О.

Теоретичні підходи до трактування сутності категорії "інвестиція" в сільському господарстві 74

Чакалова Н. С.

Розробка робочих документів для проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на промислових підприємствах 81

Марчук А. Л.

Концепція організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва в Україні: регіональний аспект 91

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 27.05.2009 р., наказ ВАК України № 340 від 21.04.2011 р. «Про внесення змін до переліку наукових фахових видань України», наказ Міністерства освіти і науки України № 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

SIS; Google Scholar.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 29.11.2018 р.

Підписано до друку 29.11.18 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 13,1. Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 2911/1

© AgroСвіт, 2018

CONTENTS:

Melnyk O., Melnyk A., Pasichnyk Yu.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC CONDITIONS OF ACTIVIZATION OF INVESTMENT ACTIVITY IN THE AGRARIAN SECTOR OF THE UKRAINIAN ECONOMY	3
Vasylenko A., Vasylenko L., Fedorenko S., Zhukova O., Honcharenko A. ESTIMATION OF WATER ECOSYSTEM STRUCTURAL-FUNCTIONAL CHANGES AS A RESULT OF CLIMATE CHANGES	10
Osadcha N., Ponurenko O. ENHANCING COMPETITIVENESS OF PRODUCTS ENTERPRISES	17
Marchenko V., Kit A. ANALYSIS OF POTENTIAL FOR BIOETHANOL PRODUCTION FROM SUGAR BEETS IN UKRAINE	21
Denisenko M., Chekhovskaya Yu. MEASURES TO ENHANCE THE INNOVATIVE ACTIVITY OF THE INSURANCE COMPANY	28
Panchenko N. THE FORMATION OF THE SYSTEM OF RISK-MANAGEMENT ON RAILWAY TRANSPORT OF UKRAINE	34
Kovtunyk I. CLIMATIC RESORTS OF KHMELNYTSKA REGION	42
Marchuk Yu. EQUIVALENT WITHDRAWAL OF FOREST RESOURCE RENT AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM OF FORESTRY IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION	47
Kaminsky O. CALCULATION OF PROFITABILITY INDICATORS OF MIGRATION PROJECTS TO CLOUD PLATFORMS OF IT INFRASTRUCTURE OF ENTERPRISES	55
Stovolos N., Sidakova O. MANAGEMENT OF THE PRODUCTION AND SALE OF DAIRY PRODUCTS	61
Zakharenko M. THEORETICAL APPROACHES TO THE INTERPRETATION OF THE ECONOMIC ESSENCE OF PRODUCTION POTENTIAL IN AGRICULTURAL PRODUCTION	66
Kozyar N. THEORETICAL APPROACHES TO THE INTERPRETATION OF THE ESSENCE OF THE CATEGORY "INVESTMENT" IN AGRICULTURE	74
Chakalova N. DEVELOPMENT OF WORKING DOCUMENTS FOR INTERNAL CONTROL OF ACCOUNTS RECEIVABLE AT INDUSTRIAL ENTERPRISES	81
Marchuk L. THE CONCEPT OF ORGANIZATIONAL AND INFORMATION SUPPORT OF ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN UKRAINE: REGIONAL ASPECT	91

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: вступна частина статті у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі A-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 330.322

О. І. Мельник,

к. е. н., асистент кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

А. Г. Мельник,

к. е. н., асистент кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

Ю. О. Пасічник,

дослідник кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.22.3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

O. Melnyk,

Ph.D. in Economic Sciences, assistant, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

A. Melnyk,

Ph.D. in Economic Sciences, assistant, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Yu. Pasichnyk,

researcher, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC CONDITIONS OF ACTIVIZATION OF INVESTMENT ACTIVITY IN THE AGRARIAN SECTOR OF THE UKRAINIAN ECONOMY

Ефективна діяльність суб'єктів господарювання у стратегічній перспективі забезпечення високих темпів їх розвитку та підвищення конкурентоспроможності в ринкових умовах здійснення господарської діяльності значною мірою визначається рівнем їх інвестиційної активності та діапазоном інвестиційної діяльності. Враховуючи, що без активізації інвестиційної діяльності неможливо забезпечити економічне зростання в країні, принципово важливим постає питання ідентифікації напрямів активізації інвестиційної діяльності.

У статті проаналізовано сучасний стан інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України. Інформація про капітальні інвестиції за видами економічної діяльності показала, які сектори економіки України є найбільш привабливими для суб'єктів інвестування останніми роками.

Охарактеризовано капітальні інвестиції в агросекторі за видами активів та джерелами фінансування. Найвагомішу частку капітальних інвестицій (96,3% загального обсягу) освоєно у матеріальні активи, з яких у будівлі та споруди — 44,8% усіх інвестицій, у машини, обладнання та інвентар і транспортні засоби — 47,6%.

Головним джерелом капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких освоєно 69,9% загального обсягу. Частка залучених та запозичених коштів, а саме кредитів банків і коштів іноземних інвесторів, становила 6,7%. Проаналізовано прямі іноземні інвестиції в аграрний сектор економіки України. Окреслено напрями активізації інвестиційної діяльності в агросекторі національної економіки, запозичені із світового досвіду.

The synthesis of the results of the continuously accumulated long-term experience of systematic research on investment issues in Ukraine is important both for improving their organization and planning, as well as for the development and implementation of scientifically based measures to improve the efficiency of investments in the agricultural sector of the economy.

Effective activity of economic entities in the strategic perspective of ensuring the high rates of their development and increasing competitiveness in market conditions of economic activity is largely determined by the level of their investment activity and the range of investment activity. Taking into account that without the intensification of investment activity it is impossible to ensure economic growth in the country, the question of identification of directions of activation of investment activity is of fundamental importance.

The aim of the study is to synthesize scientific approaches and provide practical recommendations for intensifying investment activity in the agrarian sector of the Ukrainian economy.

The article analyzes the current state of investment activity in the agrarian sector of the Ukrainian economy. Information on capital investment by types of economic activity has shown which sectors of the Ukrainian economy are most attractive for investors in recent years. The capital investments in the agricultural sector by types of assets and sources of financing are described. The most important part of capital investments (96.3% of the total volume) is used in tangible assets, of which 44.8% of all investments in buildings and constructions, 47.6% in machinery, equipment and inventory and vehicles.

The main source of capital investments remains the own funds of enterprises and organizations, which account for 69.9% of the total volume. The share of attracted and borrowed funds, namely, bank loans and foreign investors' funds, amounted to 6.7%. The direct foreign investments into the agrarian sector of the Ukrainian economy are analyzed. The directions of intensification of investment activity in the agricultural sector of the national economy borrowed from the world experience are outlined.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, капітальні інвестиції, аграрний сектор, інвестиційний клімат, інвестиційна політика.

Key words: investment, investment activity, capital investment, agrarian sector, investment climate, investment policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Аграрний сектор є однією з найважливіших складових економіки України, яка формує продовольчу та економічну безпеку, інфраструктурний потенціал сільських територій, кумулятивний інвестиційний ефект для всіх її секторальних і споріднених галузей. Інвестиційна діяльність аграрних суб'єктів господарювання повинна забезпечувати розширене відтворення, яке можливе за умови створення економічного механізму, що забезпечує безперервне відшкодування спожитих ресурсів у зростаючому обсязі. Все це викликає необхідність активізації досліджень щодо розроблення та пошуку новітніх напрямів активізації інвестиційної діяльності в аграрному секторі національної економіки, для забезпечення високих темпів секторального розвитку, що у сукупності визначає вибір і актуальність теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми управління інвестиційною діяльністю аграрних суб'єктів господарювання досліджували такі вчені: І.О. Бланк, В.М. Геєць, О.Д. Гудзинський, Т.О. Гуренко, А.Г. Загородній, С.В. Кальченко, М.І. Кісіль, Г.В. Козаченко, О.В. Кочетков, І.І. Лукінов, Ю.О. Лупенко, С.А. Нестеренко, М.А. Однорог, І.В. Охріменко, О.О. Пересада, П.Т. Саблук, С.М. Судомир, В. М. Яценко та ін. Із відомих зарубіжних науковців слід назвати таких економістів:

Дж. Бейлі, Дж.М. Кейнса, К.Р. Макконнелла, Б. Твісса, С. Фішера, У. Шарпа, Р. Шмалензі, Й. Шумпетера та ін.

Разом із тим багато питань, що стосуються активізації інвестиційної діяльності аграрних суб'єктів господарювання, оптимізації структури інвестиційного капіталу продовжують залишатися малодослідженими і потребують сучасного наукового осмислення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є визначення організаційно-економічних умов інвестиційної діяльності та надання практичних рекомендацій щодо її активізації в аграрному секторі економіки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Успішний розвиток аграрного сектора економіки неможливий без інвестиційних ресурсів. На кожному етапі розвитку їх спрямовують на розв'язання різноманітних завдань, сукупність заходів і витрат по яких характеризує масштаб інвестиційної проблеми в секторі. Зі зміною економічних умов та стану матеріально-технічної бази суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки змінюється масштаб цієї проблеми, стратегія її розв'язання, а також напрями, пріоритети, механізми і завдання. Інвестиційні завдання, що успішно розв'язувалися суб'єктами господарювання й відповідними органами управління на кожному етапі розвитку, мали належне наукове обґрунтування. Узагальнення результатів безперервно накопи-

чуваного багаторічного досвіду системних наукових досліджень інвестиційної проблематики в Україні має важливе значення як для удосконалення їх організації та планування, так і для розроблення й упровадження науково обґрунтованих заходів щодо підвищення ефективності інвестицій в аграрному секторі економіки [1, с. 86].

У сьогоденних ринкових умовах аграрним виробникам доводиться працювати за динамічних змін у економічному середовищі та жорсткої конкуренції. Із метою забезпечення продовольчої безпеки країни та стабільного росту ВВП аграрні підприємства повинні ефективно трансформувати вільні фінансові ресурси в оновлення та удосконалення базових факторів виробництва. Тобто, інвестиції виступають одним із головних інструментів підвищення ефективності технічного рівня виробництва, приведення його технології до сучасного рівня виробництва, засіб істотного підвищення якості аграрної продукції, та, у підсумку, — засіб підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності агробізнесу [2, с. 142].

Основні тенденції розвитку сучасного аграрного підприємництва обумовлені як позитивними, так і негативними чинниками. До дестабілізаційних факторів можна віднести військові дії, що ведуться на території України, девальвацію гривні, і, як наслідок, порушення інвестиційного клімату всередині держави.

Аграрний сектор національної економіки — секторальна одиниця української економіки, яка є стратегічно важливою та забезпечує Україні продовольчу незалежність і дає значній частині сільського населення робочі місця, що не менш важливо. Валовий внутрішній продукт в аграрному секторі економіки на кінець 2017 р. становив 127,3 млрд грн, близько 20%. Але економічні можливості аграрного сектора України використовуються не повністю. Аграрний сектор забезпечує більше 50% фонду споживання населення та є одним із лідерів серед секторів економіки в товарній структурі експорту та займає друге місце, а також вже багато років має позитивне зовнішньоторговельне сальдо.

Вже досить тривалий час для України питання щодо активізації інвестицій в аграрний сектор є одним із ключових, оскільки викликає резонанс значна різниця між високою долею аграрної продукції у структурі ВВП та експорту країни і низьким відсотком у структурі капітальних інвестицій. При цьому аграрний сектор економіки України демонструє динаміку до збільшення питомої ваги в основних макроекономічних показниках.

За період з 2013 року по 2016 рік питома вага обсягу виробництва в аграрному секторі у структурі ВВП мала зростаючу тенденцію. Так, частка аграрного виробництва у структурі ВВП зросла на 3,0%, а частка аграрної продукції у валовій доданій вартості зросла на 4%. Інакше кажучи, демонструється постійне недостатнє інвестування аграрного сектору економіки, що зумовлює повільні темпи росту обсягів виробництва аграрної продукції у структурі ВВП (як наслідок недостатньої величини матеріальних витрат) і швидкі темпи росту у структурі експорту (як наслідок, недотримання відтворювальних процесів у землеробстві, тваринництві та суміжних з ними галузях, з метою більшого виробництва експортних видів продукції).

У 2017 р. індекс сільськогосподарської продукції порівняно із 2016 р. становив 97,3%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах — 96,1%, у господарствах населення — 98,8%. Обсяг продукції сільського господарства у фактичних цінах, за розрахунками, становив 690,9 млрд грн. У січні 2018 р. порівняно із січнем 2017 р. становив 101,1%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах — 104,8%, господарствах населення — 97,2% [3, с. 57].

У 2017 р. порівняно із 2016 р. індекс продукції рослинництва склав 96,4%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах — 94,8%, у господарствах населення — 98,9%. У 2017 р. порівняно із 2016 р. індекс продукції тваринництва склав 99,6%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах — 100,6%, господарствах населення — 98,7%.

Дані дослідження "Індекс інвестиційної привабливості" (Індекс складається з трьох компонентів: оцінка інвесторами попереднього періоду, прогнози на майбутнє, оцінка станом на зараз. Він вимірюється кожні півроку, починаючи з 2008 року), яке Європейська бізнес асоціація (ЄБА) проводить кожні півроку, свідчать що Індекс інвестиційної привабливості України у першій половині 2018 р. становив 3,10 з 5 можливих балів, що означає про позитивні зрушення в економіці України.

Так, кожен третій опитаний бізнесмен (34%) вважає, що інвестиційний клімат у найближчі 6 місяців покращиться. 48% вважають, що він залишиться на одному рівні.

В Європейській бізнес асоціації підкреслюють, що вже другий рік поспіль індекс тримається на рівні вище трьох — це означає те, що індекс вийшов з негативної площини та перейшов в нейтральну. Так, в кінці 2017 року він склав 3,03, в кінці 2016 року — 2,85, в кінці 2015 року — 2,57. Із того часу, індекс сягав по-

Таблиця 1. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності, млн грн

	2013	2014	2015	2016	2017	Відн. відх. 2017/2013
Усього	267728	219420	273116	359216	484620	1,81
Сільське, лісове та рибне господарство	19059	18796	30155	50484	64243	3,37
Промисловість	105594	86242	87656	117754	143300	1,36
Будівництво	46318	36057	43464	44444	52176	1,13
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	22379	20716	20663	29957	33665	1,50
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	18833	15498	18704	25107	37944	2,01
Тимчасове розміщування й організація харчування	2477	1482	1393	1478	2134	0,86
Інші види економічної діяльності	53068	40629	71081	89992	115000	2,17
До загального підсумку, %						
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
Сільське, лісове та рибне господарство	7,1	8,6	11,0	14,1	14,3	
Промисловість	39,5	39,3	32,1	32,8	32,0	
Будівництво	17,3	16,4	15,9	12,4	11,6	
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	8,4	9,5	7,6	8,3	7,5	
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	7,0	7,1	6,8	7,0	8,5	
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,9	0,7	0,5	0,4	0,5	
Інші види економічної діяльності	19,8	18,4	26,1	25,0	25,6	

Джерело: за даними Державної служби статистики України [5].

значки вище трьох в 2011 році та складав 3,39. Це був один з найбільших показників.

Найбільша причина незадоволення — високий рівень корупції. Про це говорить 46,1% підприємців. На другому місці — відсутність довіри до судової системи (40,6%), на третьому — відсутність земельної реформи (35,9%).

Бізнес також сподівається на якісні зміни. 28,1% вважають "клімат" привабливим для інвестування. А для покращення ситуації потрібно: запустити роботу Антикорупційного суду, реформувати судову систему та повернути довіру до неї, відкрити ринок землі, знизити податковий тиск на фонд оплати праці, детінізувати економіку, більше комунікувати позитивні зміни та кейси, скоротити державний апарат. На думку деяких опитаних, навіть до 5 разів. Крім того, розвивати та втілювати інновації, ввести другий рівень обов'язкового накопичувального пенсійного страхування.

Водночас, підприємці відмічають, що мали місце такі негативні явища як: контрабанда, яка заважає вести легальний бізнес у країні, посилення тиску контролюючих органів, загострен-

ня конфлікту на Сході країни та початок передвиборчої кампанії [4].

Для покращення якості виробленої продукції необхідні значні інвестиційні ресурси. Саме від наявності інвестицій, їх адекватності потребі розвитку та ефективності використання, залежить економічний розвиток аграрних підприємств та продуктивність аграрного сектора економіки України в цілому. Інформація про капітальні інвестиції за видами економічної діяльності (табл. 1) показує, які сектори економіки України є найбільш привабливими для суб'єктів інвестування останніми роками.

На аграрний сектор економіки України у 2017 році припадає частка у розмірі 14,3% від загального обсягу капітальних інвестицій національну економіку. Крім цього, протягом 2013—2017 років спостерігається позитивна динаміка зростання капітальних інвестицій — майже у 3,5 рази, що вказує на найбільшу інвестиційну привабливість аграрних підприємств в економіці за аналізований період.

За 2017 р. підприємствами та організаціями України за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 448461,5 млн грн капітальних інвестицій, що на 24,8% більше від обсягу капітальних інвестицій за відповідний період 2016 р. (табл. 2).

Найвагомішу частку капітальних інвестицій (96,3% загального обсягу) освоєно у матеріальні активи, з яких у будівлі та споруди — 44,8% усіх інвестицій, у машини, обладнання та інвентар і транспортні засоби — 47,6%.

Головним джерелом капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких освоєно 69,9% загального обсягу. Частка залучених та запозичених коштів, а саме кредитів банків і коштів іноземних інвесторів, становила 6,7%.

Найбільшу частку капітальних інвестицій (143300 млн грн, або 33,1%) освоєно підприємствами промисловості, обсяги яких у січні-грудні 2017 р. порівняно з відповідним періодом 2016 р. зросли на 23,4%, у т.ч. підприємства

Таблиця 2. Капітальні інвестиції за видами активів за 2013—2017 роки, млн грн

	2013	2014	2015	2016	2017
Капітальні інвестиції, усього	249873,4	219419,9	273116,4	359216,1	448461,5
інвестиції у матеріальні активи	239393,6	212035,1	254730,9	347390,5	432039,5
житлові будівлі	36128,9	33177,0	45609,8	44864,9	53371,8
нежитлові будівлі	45252,3	40859,7	43330,9	59398,3	65605,2
інженерні споруди	51844,2	46599,3	50948,7	67517,1	78563,5
машини, обладнання та інвентар	79032,9	68948,8	84423,2	123133,3	154721,7
транспортні засоби	16246,8	13830,4	19650,0	36685,7	60123,9
земля	1018,6	999,3	1441,8	1915,8	1994,0
довгострокові біологічні активи рослинництва та тваринництва	2358,4	2034,2	2762,6	3162,7	3727,9
інші матеріальні активи	7511,5	5586,4	6563,9	10712,7	13931,5
інвестиції у нематеріальні активи	10479,8	7384,8	18385,5	11825,6	16422,0

Джерело: за даними Державної служби статистики України [5].

переробної промисловості — на 29,1%, добувної промисловості і розроблення кар'єрів — на 51,4%, із водопостачання, каналізації та поводження з відходами — на 29,2%. При цьому інвестиції підприємств із постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря скоротились на 9,2%.

У січні — грудні 2017р. капітальні інвестиції закладів охорони здоров'я та надання соціальної допомоги зросли на 89,5%, освіти — на 68,4%, мистецтва, спорту, розваг та відпочинку — на 65,9%, державного управління й оборони, обов'язкового соціального страхування — на 44,9%, підприємств транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності — на 42,2%, установ професійної, наукової та технічної діяльності — на 32,4%, підприємств сільського, лісового та рибного господарства — на 30,7%, діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування — на 18,7%, оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів — на 13,0%, закладів тимчасового розміщення й організації харчування — на 2,9%, фінансової та страхової діяльності — на 2,4%, інформації та телекомунікації — на 2,0%.

Потенціал аграрного сектора України величезний, оскільки у ньому функціонує близько 45 000 підприємств. Із них близько 2500 — великих і середніх.

Важливим індикатором ефективності аграрних підприємств є їх здатність залучати капітальні вкладення з різних джерел інвестування. Подалі доцільно розглянути структуру

джерел фінансування інвестиційних ресурсів.

Аналіз даних дає можливість зробити висновки, що протягом 2013—2017 років головним джерелом капітальних інвестицій були фінансові ресурси вітчизняного походження, а саме власні кошти підприємств та організацій (63,4%). Їх частка, у динаміці останніх шести років, зросла з 60,8% до 67,5%. Незважаючи на різке збільшення абсолютного розміру цих джерел за період 2014—2017 років, їх частка має тенденцію до зменшення на 3%. Проте, аналіз цього джерела інвестицій у сільське господарство України засвідчує, що питома вага власних коштів аграрних виробників за період 2013—2017 рр. зменшилася з 72,4% до 68,5%, і при цьому мала постійну щорічну спадаючу тенденцію.

Така динаміка є цілком логічною, оскільки основними внутрішніми джерелами фінансування капітальних інвестицій в агробізнесі є амортизаційні відрахування та частина заробленого прибутку. У свою чергу, амортизаційні кошти за своєю сутністю повинні мати цільову спрямованість на ремонт та реконструкцію діючих виробничих потужностей, при тому що аграрні підприємства більше 50% їх величини розподіляють не на цільове використання.

Спостерігається негативна тенденція зменшення питомої ваги кредитів банків та інших позик з 12,3% до 7,6%, які у структурі капітальних інвестицій в середньому за аналізований період становлять 13,2%, що також характеризує дане джерело як важливий інвестиційний виток українського аграрного підприємництва.

У той час, коли у банківському секторі зосереджено 95% загального обсягу активів фінансового сектору, в останні роки зростання кількості підприємств, які залучають кредити у аграрний бізнес, призупинилося.

Банки, завищуючи процентні ставки, обмежують своє кредитування аграрного сектора, який вони сприймають як відносно ризиковий, тоді як частка прострочених кредитів в аграрному секторі в останні роки є меншою, ніж у секторах промисловості, нерухомості, будівництва та торгівлі. Значна кількість аграріїв відмовляється від залучення кредитних коштів, бо процентна ставка за користування кредитом досягає 35% проти процентної ставки 17,1% та 18,4% для підприємств промисловості та оптової і роздрібною торгівлі відповідно [6].

У структурі залучених кредитів у 2015 році 70% припадає на короткострокові позики (до 1 року), саме тих, що є доступними лише для поповнення обігових коштів сільськогосподарської діяльності. Таке кредитування у формі овердрафтів, кредитних лімітів та кредитів під заставу зерна дозволяє аграрним підприємствам покрити дефіцит коштів на проведення посівної і збиральної кампаній, інакше кажучи, фактично забезпечує участь у формуванні виробничої собівартості аграрної продукції. Справа в тому, що банківські кредити націлені на кілька великих бізнес груп, які потребують великих капіталовкладень, і це ускладнює доступ малим аграрним підприємствам до довгострокового фінансування. Для отримання довгострокового кредиту комерційні банки часто вимагають заставу вартістю 100—200% від суми позики. Через мораторій банки не приймають землю у заставу, а такі активи як нерухоме майно, сільськогосподарська техніка, обладнання та машини, дуже зношені та не мають достатньої вартості. Саме тому найменшу частку від загального обсягу становлять довгострокові кредити — 11,9%, а це далеко не позитивна тенденція для акумулювання фінансових ресурсів аграрними підприємствами з метою технічного переоснащення аграрного виробництва [6], що в цілому негативно позначається на конкурентоспроможному розвитку аграрного сектора.

Пряма державна фінансова підтримка суб'єктів господарювання аграрного сектору за період 2013—2017 рр. скоротилася більше ніж удвічі і в середньому становила 4,2%.

В умовах обмеженості власних фінансових ресурсів та інвестиційної кризи в Україні, іноземний капітал у формі прямих і портфельних інвестицій є одним із джерел фінансування, яке

дає можливість покривати тимчасові потреби вітчизняного аграрного виробника у фінансах [7, с. 28].

Розмір прямих іноземних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство скоротився з 728,4 млн дол. США у 2013 році до 621,9 млн дол. США у 2017 році, а їх питома вага у структурі зарубіжних інвестицій, окрім того, що є дуже незначною, та й ще має тенденцію до зменшення за аналізований період на 0,3 %. Проте, зовнішньоекономічне фінансування в середньому є найменшим у структурі джерел капітальних вкладень і становить лише 2,3%. Насправді ж позитивна тенденція приросту іноземних витоків характерна лише для фінансових послуг, промисловості та торгівлі, а в аграрному секторі спостерігається негативна динаміка.

На сьогодні не існує офіційної розшифровки притоку та відтоку іноземних інвестицій за сферами та галузями економіки. А дані щодо іноземних інвестицій, які надаються накопиченим підсумком є малоінформативні: вони коригуються на курсові різниці. Як наслідок, величина іноземних інвестицій може зростати або зменшуватися, не відображуючи при цьому реальну картину справ. Тому тут можна орієнтуватися винятково на дані щодо створення підприємств з іноземними інвестиціями, або про їхнє закриття. І тієї і іншої інформації зараз недостатньо для визначення сталої тенденції [8].

Розробка державної стратегії залучення іноземних інвестицій з чіткими однозначними цілями, визначення пріоритетних секторів економіки залучення даних інвестицій спричинить ефективніше їх функціонування, що зумовить і пожвавлення інших секторів економіки. До першочергових секторів залучення інвестицій слід віднести: аграрний сектор, ІТ-індустрію, інформаційний сектор, машинобудування, нафтогазовий та енергетичний сектори [9, с. 79].

Світовий досвід переконує, що для макроекономічної стабілізації країн з ринковою економікою та їх інтеграції у світову економіку необхідні інвестиції в економіку країни на рівні 19—25% ВВП [7, с. 29].

Основними країнами (іноземними інвесторами вітчизняного аграрного сектора є Кіпр — при чому його частка в загальних обсягах інвестування за період 2010—2016 років зросла на 10,2 пп. до 36,4%; Великобританія — 10,2%, Німеччина — 6,3%, Польща — 6,1%, Франція — 4,3%, США — 3,5%, Нідерланди — 3,3% від загальних обсягів ПІІ в галузь.

Найбільше збільшили свою частку такі країни, як Кіпр — на 10,2 пп., Франція — на 2,0 пп.,

Польща — на 1,7 пп. До країн-інвесторів, які активно зменшували свою частку в загальних обсягах іноземного інвестування, слід віднести Великобританію — зменшення на 9,9 пп., США й Австрія — на 3,2 пп. кожна, Німеччина — на 2,3 пп.

ВИСНОВКИ

Отже, малосприятливий інвестиційний клімат в Україні — головна причина відсутності стратегічних іноземних інвестицій. Він зумовлює вичікувальну позицію стратегічних інвесторів, особливо у плані залучення середнього й великого капіталу. Ресурсний потенціал має значні можливості для подальшого активного інтенсивного розвитку, та державою мають бути прийняті реальні заходи, для створення сприятливих умов існування всіх галузей аграрного сектора. Це сприятиме товарам вітчизняних виробників ставати конкурентоспроможними над продукцією іноземних підприємств, дозволить вийти на світовий ринок, значно збільшити прибуток, та, відповідно, надходження коштів до бюджету.

Література

1. Кісіль М.І. Наукові дослідження інвестиційних проблем в аграрному секторі економіки // Економіка АПК. — 2016. — № 6. — С. 84—96.
2. Ільїна О.В. Удосконалення конкурентної політики в Україні / О.В. Ільїна, В.Ю. Ільїн // Наукові пріоритети розвитку аграрної сфери в умовах глобальних змін: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Тернопіль, 4—5 груд. 2014 р.). — Тернопіль: Крок, 2014. — С. 142—144.
3. Доповідь "Про соціально-економічне становище України" [Електронний ресурс] // Державна служби статистики України. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/soc_ek/2017/publ_12_2017_u.html
4. Європейська бізнес асоціація: Інвестиційний клімат в Україні вийшов з негативної площини [Електронний ресурс] / Європейська бізнес асоціація // Агропортал. — Режим доступу: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/eba-investitsionnyi-klimat-v-ukraine-vyshel-iz-otritsatelnoi-ploskosti/>
5. Державна служби статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Бюлетень Національного банку України [Електронний ресурс] // Національний банк України. — 2015. — № 2. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
7. Патики Н.І. Іноземні інвестиції в сільсько-му господарстві України: сучасний стан та вплив на його розвиток / Н.І. Патики // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 5. — С. 26—31.
8. Галушак І. Інвестиції в АПК: ставка на власні ресурси [Електронний ресурс] / І. Галушак // Agronews: головні аграрні новини. — 2018. — Режим доступу: <https://agronews.ua/node/86603>
9. Мельник О.І. Інвестиційна привабливість суб'єктів господарювання України / О. І. Мельник, Р.З. Кривий, З.І. Кобеля // Вісник Хмельницького національного університету. — 2017. — № 1. — С. 76—80.

References:

1. Kisil, M. (2016), "Scientific research of investment problems in the agrarian sector of the economy", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 84—96.
 2. Il'ina, O. And Il'in V. (2014), "Improving Competition Policy in Ukraine", *Naukovi priorytety rozvytku ahrarnoi sfery v umovakh hlobal'nykh zmin* [Scientific priorities of the agrarian sphere development in the conditions of global changes. International economic conference], Ternopil', Ukraine, 4—5 dec, pp. 142—144.
 3. The State Statistics Service of Ukraine (2018), "On the socio-economic situation of Ukraine", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/soc_ek/2017/publ_12_2017_u.html (Accessed 05 Nov 2018).
 4. The European Business Association (2018), "The investment climate in Ukraine has come out of a negative plane", available at: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/eba-investitsionnyi-klimat-v-ukraine-vyshel-iz-otritsatelnoi-ploskosti/> (Accessed 15 October 2018).
 5. The State Statistics Service of Ukraine (2018), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 21 October 2018).
 6. The National Bank of Ukraine (2015), available at: <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 20 October 2018).
 7. Patyka, N. (2018), "Foreign investment in agriculture in Ukraine: the current state and influence on its development", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 26—31.
 8. Haluschak, I. (2018), "Investments in agroindustrial complex: the rate on own resources", *Agronews*, available at: <https://agronews.ua/node/86603> (Accessed 23 October 2018).
 9. Melnyk, O. Kryvyi, R. and Kobelia, Z. (2017), "Investment attractiveness undertakings Ukraine", *Herald of Khmelnyskyi National University*, vol. 1, pp. 76—80.
- Стаття надійшла до редакції 13.11.2018 р.*

UDC 504.453

A. Vasylenko,
Ph.D., professor of the department "Water supply and sanitation",
Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv
L. Vasylenko,
Ph.D., docent of the department "Health and Environment",
Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv
S. Fedorenko,
Ph.D., docent of the department "Health and Environment",
Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv
O. Zhukova,
Ph.D., docent of the department "Health and Environment",
Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv
A. Honcharenko,
first grade MA student, 101 "Ecology" specialty,
Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.22.10

ESTIMATION OF WATER ECOSYSTEM STRUCTURAL-FUNCTIONAL CHANGES AS A RESULT OF CLIMATE CHANGES

О. А. Василенко,
к. т. н., професор, професор кафедри водопостачання та водовідведення,
Київський національний університет будівництва та архітектури, м. Київ
Л. О. Василенко,
к. т. н., доцент, доцент кафедри охорони праці та навколишнього середовища,
Київський національний університет будівництва та архітектури, м. Київ
С. В. Федоренко,
к. т. н., доцент, доцент кафедри охорони праці та навколишнього середовища,
Київський національний університет будівництва та архітектури, м. Київ
О. Г. Жукова,
к. т. н., доцент, доцент кафедри охорони праці та навколишнього середовища,
Київський національний університет будівництва та архітектури, м. Київ
А. В. Гончаренко,
студент магістратури 1 курсу спеціальності 101 "Екологія",
Київський національний університет будівництва та архітектури, м. Київ

ОЦІНКА СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН ВОДНИХ ЕКОСИСТЕМ У РЕЗУЛЬТАТІ ЗМІНИ КЛІМАТУ

Climate is one of the main natural resources that effect the changes of the rivers water regime. Drastic global warming of climate over the last 150 years is the result of anthropogenic intensification of global atmosphere greenhouse effect which is caused mainly by carbon dioxide burst. Special attention to the issue of global climate change was given on the Second World Climate Conference in Geneva (November, 1990) and on the 21st International Water Services Congress that was held in Madrid (September, 1997). It is prognosticated that water temperature rise and longer period of low flow will worsen the state of surface water systems which will lead to water "bloom".

More intensive rainfalls will cause the increase of suspended matters content in surface waters as a consequence of soils erosion, and may create overloads for the permit systems, water treatment and wastewaters treatment stations.

Frequent periods of low flow will lead to the decrease of contaminants dilution ability and, hence, to the increase of their concentrations. In the places with general flow lowering of water quality will be deteriorated significantly.

This article covers ecological characteristic of Polesye rivers hydroecosystems state (on the example of Teteriv and Ros rivers) in the condition of constant anthropogenic load and global changes of climate parameters. The research was conducted with a glance of spatial and time factor involving existing modern methods of control by indices and their parameters of water ecosystems development. It gave the opportunity to determine cause-and-effect relations in "hydroecosystems — natural-anthropogenic water ecosystems — social-economic systems" system and confirm changes regularities of qualitative and quantitative characteristics of water quality with maximum anthropogenic load and changes of climatic characteristics (air temperature, amount of precipitations). Introduced methods of water ecosystems ecological condition control allows reliable reasons defining of hydroecosystems degradation changes.

Клімат є одним з головних природних ресурсів, від якого залежать зміни водного режиму річок. Стрімке глобальне потепління клімату за останні 150 років є результатом антропогенного підсилення глобального атмосферного парникового ефекту, спричиненого, головним чином, викидами вуглекислого газу. Особливу увагу проблемі зміни клімату було приділено на Другій Всесвітній кліматологічній конференції (в листопаді 1990 року) в Женеві та на 21-му Міжнародному конгресі по водопостачанню в Мадриді (в вересні 1997 року). Прогнозується, що підвищення температури води та більш тривалий період низького стоку погіршать стан поверхневих водних систем, що буде сприяти "цвітінню" води.

Більш інтенсивні дощові опади приведуть до підвищення вмісту завислих речовин у поверхневих водоймах внаслідок ерозії ґрунту та можуть створювати перегруженості для пропускних систем, станцій обробки води та очистки стічних вод. Часті періоди низького стоку приведуть до зниження здатності до розбавлення забруднюючих речовин і таким чином підвищення їх концентрацій. У районах із загальним зниженням стоку якості води значно погіршиться.

У статті наведено екологічну характеристику стану гідроекосистем річок Полісся (на прикладі р. Тетерів та р. Рось) в умовах постійного антропогенного навантаження та глобальних змін кліматичних параметрів. Дослідження проводились з врахуванням просторово-часового фактору з використанням існуючих сучасних методів контролю за показниками та їх параметрами розвитку водних екосистем. Це дозволило визначити причинно-наслідкові зв'язки в системі "гідроекосистеми — природно-антропогенні водні екосистеми — соціально-економічні системи" та підтвердити залежності зміни якісних та кількісних характеристик якості води з максимальною антропогенним навантаженням та змінами кліматичних характеристик (температура повітря, кількість опадів). Представлені методи контролю екологічного стану водних екосистем дозволять достовірно визначити причини деградаційних змін гідроекосистем.

Key words: water ecosystem, pollution coefficient, water quality, hydrochemical estimation, ecological index, technology intensive, self-cleaning coefficient, sustainable development.

Ключові слова: водна екосистема, коефіцієнт забруднення, якість води, гідрохімічна оцінка, екологічний індекс, техноємність, коефіцієнт самоочищення, стійкий розвиток.

PROBLEM STATEMENT

The problem of global climate change began to attract special attention in 1980s. In the middle of 1990s scientists from all over the world on the basis of long term analyses came up to a conclusion that human beings have serious impact on the occurring climate changes. In the middle of the first decade, it was determined by calculating the damage from natural disasters that 90% of climatic changes are conditioned by the anthropogenic factors and only 10% of these changes are of natural origin. [1]

Climate of our planet is a complicated system which changes due to the interaction processes

between atmosphere, hydrosphere and humanity. These elements are in permanent and balanced interaction which is being destroyed nowadays because of anthropogenic impact on the biosphere and its constituents — natural types of ecosystem. Functioning of the ecosystems is intended to energy joining, storing the internal wholeness of its structure organization. In case of big gradient presence between the energy reserves of biosphere separate blocks, imbalance occurs which leads to a decrease of internal balance and increase of entropy indices. Natural ecosystems are not able to provide necessary stabilization anymore; therefore, external factors react accordingly

transferring the energy in different directions. It leads to the appearance of heavy showers, storms, whirlwinds, the rise of average annual temperature indices and climatic indices amplitude changes increase, other cataclysms. When the entropy index exceeds the indices of system organization internal condition and this system is not able to withstand the external impact, connections are destroyed and system comes apart.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCHES AND PUBLICATIONS

On the modern stage of civilization development, characterized by a rapid growth of population on the globe and increased load on natural resources of our planet, the questions of rational usage of water and providing it to the population and economic sectors are becoming extremely relevant. In the first place, it concerns Ukraine which is among the countries with insufficient water supply for one inhabitant. Current development condition of Ukraine is characterized by worsening of the ecological state of all the biosphere constituents. Special attention to the issue of global climate change was given on the Second World Climate Conference in Geneva (November, 1990) and on the 21st International Water Services Congress that was held in Madrid (September, 1997). In particular, it was mentioned that the increase of the global air temperature for 2—3 °C is prognosticated in the next 20—40 years. The largest warming (up to 5—6 °C) will take place in high latitudes and in zones of moderate and frigid climate. Possible consequences of climate change will inevitably affect the conditions of water ecosystems of the planet as they are the most sensitive ones to climate changes [2; 4].

In Ukraine the influence of climate change to water resources was studied by Shereshevskii A.I., Gopchenko E.D., Loboda N.S., Pluntke T., Snizhko S.I., Gorbacheva L.A., etc. The authors make a conclusion that water drain of most Ukrainian rivers, except the rivers of the Carpathian region and Crimean mountain rivers, will essentially decrease during the XXI century. Some rivers like the Samara and the Sula River will stop their existence at all.

Direct connection between the quality of drinkable water and human's health was determined long time ago. According to World Health Organization data, about 75% of human's illnesses are caused by drinking the water of low quality and using the water in household which does not meet the hygienic norms [3].

It is being predicted that the increase of water temperature, growth of rainfall intensity and

longer periods of low flow will intensify many forms of water pollution (including the pollution by pumps, organic matters, pathogens, pesticides), salt and thermal pollution which will cause the eutrophication of basins and increase the content of pathogenic organisms in water. These processes will lead to a negative impact on water ecosystems, deterioration of society's health and price rise of engineering systems and communications exploitation cost. More intense rainfalls will result in content rise of suspended solids (turbidity) owing to soil erosion with pollutions insertion from the pedosphere. It will bring the deterioration of water quality, as it will cause the growth of pathogens and other polluting matters transfer into surface and underground waters [4; 5].

It is estimated by the specialists that by 2030 the stock level of water objects might be reduced by 40% during the summer period in the most vulnerable regions of the planet [1].

Therefore, optimization of the ecological situation (not only in Ukraine) is possible only in case of developing the approaches and principles of regulation the environmental safety which will be followed by all the countries. Design of new scientific methodological control and estimation principles of ecological safety condition level of natural systems development is one of such important approaches. If one takes the development of water ecosystems into consideration, then it is necessary to recognize the recommendations of Global Water Partnership international committee (2003), where water resource management should [6] take not only organizational and methodical questions into account, but the studies results of interaction between natural and social-economical systems as well. The design of nature conservation measures is carried out on the basis of studying the interaction inside the system of "hydroecosystem — ground ecosystems". Unfortunately, this concept does not have any concrete approaches of its realization.

The number of precipitations, temperature and evaporability which depends on humidity, speed of wind flow, temperature and radiation balance of Earth are the dominant climatic factors of impact on quantitative and qualitative indices of water ecosystems.

A great number of scientific works (Ivaniuta S.P., Yakovlev E.A., Udod V.M., Snizhko S.I., Bozhok Y.V., Khilchevskiy, V.K., Yatsyk A.V., Loboda N.S., etc.) were dedicated to the researches of anthropogenic impact level on the environment. However, the majority of these researches are dedicated to the estimation of structural and functional changes of ecosystems

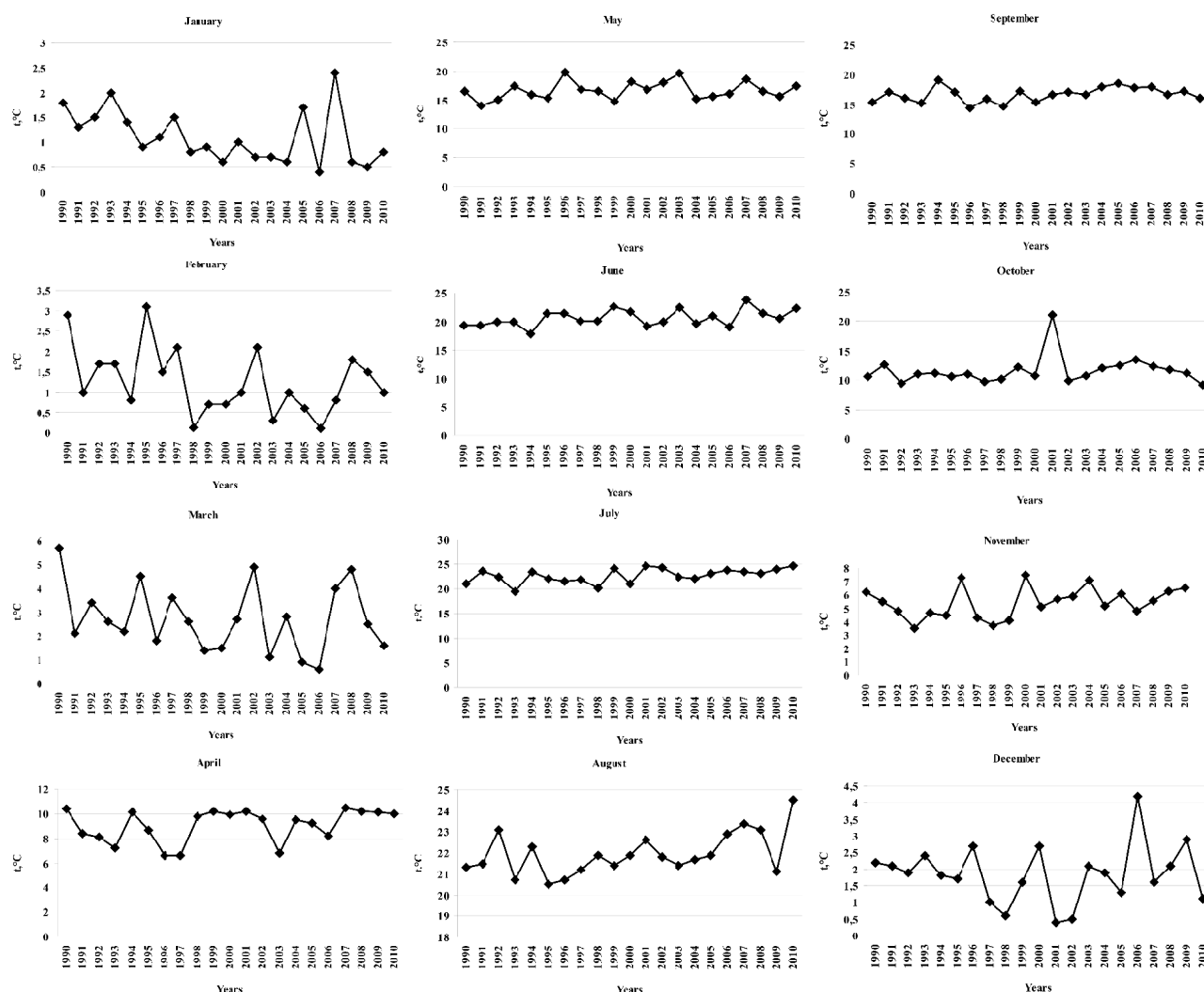

Fig. 1. Changes dynamics of average monthly temperatures over the period of research and trends of their changes

in regions with permanent load, whereas regions with medium anthropogenic load (regions of steppe and forest-steppe, with advanced agricultural complex) attract little interest of researchers [7; 8].

TASK SETTING

Considering all the mentioned above, the aim of our researches is the study of structural-functional changes of the Ukrainian Polesye water ecosystems as the result of climatic changes.

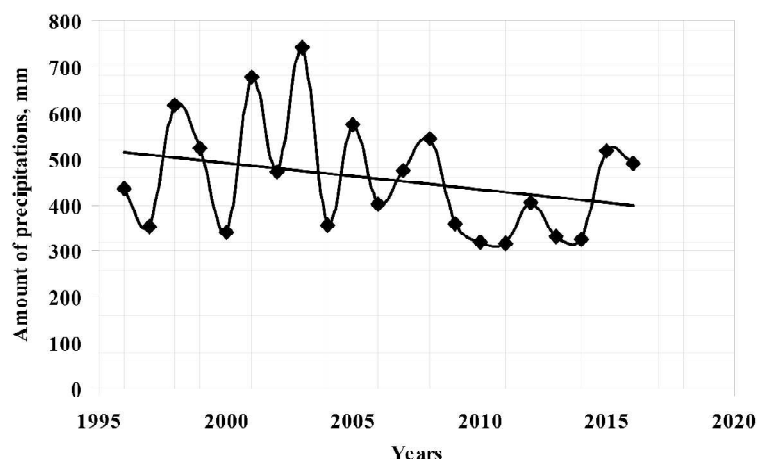
This work will analyze the questions connected with the estimation of quantitative and qualitative indices of quality of the Ukrainian Polesye rivers water basins, using the Teteriv and Ros rivers, flowing within Zhytomyr and Kyiv oblasts, as the examples. Looking into the cause-and-effect factors of changing the water ecosystems development and operation in the conditions of permanent medium technogenic load and advanced agri-

culture-based industry became the fundamental factor of such researches.

Determination changes regularities of ecosystem structural-functional properties and climatic characteristics together with identification of self-regulating function level (ability to maintain the stability of parameters) define this approach.

In order to achieve the goals set it was necessary to solve the following tasks:

- processing and analysis of ecological monitoring data which characterize qualitatively and quantitatively the condition of water ecosystems and climatic constituents;
- defining the indices which will become the basis for defining the structural-functional changes characteristics;
- calculation of water ecosystems self-cleaning coefficient, technology intensive index and ecological index;

Pic. 2. Changes dynamics of average indices of annual amount of precipitations

— to work out corresponding regularities of qualitative characteristics and climatic parameters changes.

PRESENTATION OF RESEARCH BASIC MATERIAL

In order to define scientific regularities of the Teteriv and Ros rivers water systems homeostasis mechanism preservation in conditions of climate change, ecological monitoring data of Central geophysical observatory (hydrologic annuals) were systemized and processed. The data for a long-term period, 45 indicators of hydrochemical characteristics in each case, annual flow amount indices, amount of precipitations, temperature and evaporability were used.

During the data systematization and processing, normative methods [7; 8] were used, as well as defining of technology intensive, intensity processes inside the reservoir, self-cleaning ability of the water ecosystem, technology intensive index, ecological index, etc. This work shows the data about calculation gauges located along the Teteriv and Ros rivers. Changes dynamics of the rivers pollution level (average indices by periods) and structural-functional properties is almost ongoing and, therefore, this work analyzes the data for the last 10-year period.

In order to fulfill the set tasks, it was reasonable to conduct preliminary reconnaissance researches of the ecological basin condition of the researched rivers.

The Teteriv River is the Dnieper right inflow (it goes into the Kyiv Reservoir at the village of Sukholuchye which is 85 km north to Kyiv). Its length is 385 km. The river is unnavigable. The main flows are: Hnylopyat, Huyva, Zdvizh — to the right; Irsha — to the left [9].

The Ros River is the Dnieper right inflow (it goes into the Kremenchuk Reservoir close to the

village of Khreschatyk). Its length is 346 km, basin square is 12 575 km². The main inflows are: the Orikhova river — to the right; the Roska river — to the left [9].

Considering the action intensities of technogenic factors and the fact that these river systems are located in different natural condition, we have noted some peculiarities of their development.

Average ecological condition index of the Ros river basin is equal to 2.3 m³ which means that the basin ecosystem is out-of-balance. Ecological index of water during the period of winter mean water was high and made up 1.75. On other stages of hydrological regime the quality of water was within the I class, but during the spring tide the increase of BOD₅ occurs; during the summer mean water phosphates increase occurs. According to the water acceptability appraisals for household, the content of organic matters, chrome ions and minor bacterial pollution became the limiting criteria.

In general, most small rivers of the Ros river basin are polluted by mineral oils and nitrogen compounds. In some places MPC exceeds in quantity indices, COD with some heavy metals (copper, zinc, nickel). Growing crops does not meet the demands as the result of which organic and mineral fertilizers, pesticides and fertile topsoil are washed off the fields into hydrographical network. Average agricultural usage of soils is 71%, while the amount of forests is only 11%.

Significant volumes of wastewaters discharges and the wash-out from the urbanized territories in combination with decrease of rivers water content and, hence, their abilities of self-cleaning, lead to the reduction of basin water quality. The decrease of rivers water content is caused by both changes on the catchment area and significant water withdrawals for the household needs.

Table 1. Structural-functional changes in water ecosystems of the Teteriv and Ros rivers by engineering-ecological indices and their average parameters

River	Periods	WPI value	Water quality class	Technology intensive index	I _e	Resistance coefficient to anthropogenic load (I _{rs})	% watercourse self-recovery			Biosynthesis intensity	Ability to oxidize the organic matters, %			
							High	Middle	Low		BOD MPC COD MPC	BOD MPC COD MPC	BOD MPC COD MPC	BOD MPC COD MPC
Teteriv	1996-2006	1,92	III (polluted)	0,56	3,1	0,51 ≤ I _{rs} ≤ 1,0	73	23	4	12,1	0,11	0,22	0,36	0,31
	2007-2016	2,31		0,62	3,2									
Ros	1996-2006	2,14	III (polluted)	0,59	1,99	0,51 ≤ I _{rs} ≤ 1,0	54	38	8	10,4	0,1	0,24	0,38	0,28
	2007-2016	2,24		0,71	2,3									

Hydrochemical condition of the Teteriv River from its source to the site on the border with Kyiv oblast is slightly worsening by all indications. Rapid growth of biogenic elements of salt ammonium from 0,68 mg/dm³ (on the site above the city of Chudniv) to 1,94 mg/dm³, phosphates from 0,11 mg/dm³ to 0,34 mg/dm³ is observed. Water mineralization of the Teteriv River (within the borders of Zhytomyr) on average over the long term period is the following: 316 mg/dm³ in spring tide; 459 mg/dm³ in summer-autumn mean water; 522 mg/dm³ in winter mean water. The content of oxygen dissolved in water was satisfactory within 15,70 — 16,70 mgO₂/dm³ (at the rate of 4,0 mgO₂/dm³).

In comparison with the previous years, one can trace a slight worsening of the following indices: COD — 3,20—3,30 compared 3,00 mgO₂/dm³ and BOD₅ — 2,60—4,00 compared to 3,30 mgO₂/dm³. There are no significant changes in other indices; general condition of the river remains stable.

Estimation of the Teteriv River water quality according to the salt composition shows that minimal indices of river water conform to the I class quality by the pollution criteria and they are transitional from the I class to the II class by the worst values.

Minimal values of the ecological index (I_e) were within the limits of 2,8 and 3,5. Average values of this index over the whole period of research ranged from 3,1 to 3,3. It characterizes the water as rather clean. At this, values of separate indices in water samples above and below the city of Zhytomyr were: I₁ = 1,8 and 2,0, I₂ = 3,1 and 4,2, I₃ = 3,6 and 3,9 correspondingly.

It is set that the climate of Ukraine is changing synchronously with the changes of global climate.

Temperature factor of air influences spatial and temporal spread of rainfalls, their size, and duration; on the final stage it also influences the change of surface flow characteristics. We have graphed temperature changes over the researched period to estimate the changes of temperature regime on the basis of meteorological observations average data. Climate changes have seasonal

peculiarities. Linear trend of territory temperature, where the research has been conducted (pic.1), allows us to state that average monthly temperatures in the period between December and March have the tendency to decrease, whereas during the remaining month temperature increases. The average value of temperature rise is 1—2 °C. The most positive temperature trends are being observed in recent years.

Hydrochemical and hydrobiological changes in the condition of rivers water ecosystems have been previously established before the biocoenotic changes, characterizing the intensity of processes inside the reservoir (Table 1). Accumulation of organic matters that are hard to oxidize occurs; hydrochemical and hydrobiological changes in ecosystems impact the level of intensity changes of the processes inside the reservoir (oxidizing ability, assimilatory ability, resistance to technogenic load, etc.) and they have impact in general which is confirmed by the calculations results. High level of water environmental pollution takes place owing to ineffective work of most sewage treatment facilities, unrefined surface flow incoming from the urbanized territories, non-observance of norms in the field of engineering approaches to protect the water resources.

The amount of precipitations analysis (pic. 2) over the researched period shows us that the main regularity is not only the change of their amount but their fluctuation as well (periods of increased and decreased regime of humidification occur), the tendency to decrease the amount of precipitations over the years is observed.

CONCLUSIONS OF CONDUCTED RESEARCH

In the condition of permanent impact on the environment by the anthropogenic factors and global climate change, the estimation of water ecosystems quality needs special attention.

It is established that the quality of natural surface waters depends directly on climatic changes which is confirmed by the change of ecological index, WPI value and the ability of self-recovery.

It is determined that over the last two decades the index of air temperature on the territory of Polesye has increased by 1—2 °C, which in its turn has influenced the amount of precipitations — the tendency of their annual amount decrease is observed.

Thus, the organization of wastewaters cleaning from the urbanized territories before their discharge into water objects is becoming significant. Meeting the SCS requirements of the rainfall runoff cleaning up to 70% is also significant.

Literature:

1. Climate change and water resource, Edited by Brison Bate, Zbigne Kundzevichh, Sao Khon, Janna Palutikoff, Published by IPCC, 2008. — 211 pp.

2. Melnyk Y.S. Stability of water resources quality in Eastern Ukraine during the climate change Y.S. Melnyk, V.V. Pidlisiniuk, T.F. Kozlovska // Scientific journal "Transactions of Kremenchuk Mykhaylo Ostrohradskyi National University". — Ed. 2/2011(67). — P. 1. — P. 127—130.

3. Report on condition of world health protection // World health Organization, 2010. Access mode: http://www.who.int/whr/2010/whr10_ru.pdf?ua=1

4. Zhukova E.G. Impact of climate change on rivers water regime (on the example of Calmius water basin)/ E.G. Zhukova, A.A. Bodnev, O.P. Lysko // Surroundings of human being: natural, technogenic, social: materials Int. scient.-pract. Conf., April 26—27, 2017. — Bryansk, BGITU Publishing, 2017. — P. 23—25.

5. Zhukova O.G. Climate changes impact on surface waters ecological state / O.G. Zhukova, L.O. Vasylenko, Y.O. Bereznytska // VI All-Ukrainian Congress of ecologists with international participation (Ecology-2017), Vinnytsia, September 20—22, 2017: scientific works anthology. — Vinnytsia: VNTU, 2017. — P. 57.

6. Tropp H. Developing Governance Capacities [Text]/ H. Tropp // Stockholm Water Front. — 2005. — № 2. — P. 10—11.

7. Udod V.M., Vildman I.L. Scientific justification of assimilatory potential indices usage and assimilatory capacity for ecological estimation of rivers hydroecosystems state [Text]/ V.M. Udod, I.L. Vildman // Ecological safety. — 2014. — Ed. 1 (17). — P. 50 — 53.

8. Yatsyk A.V. Methods of anthropogenic load calculation and classification of small Ukrainian rivers basins ecological state [Text]/ Yatsyk A.V. and others. — K.: Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine. — 2007. — 71 pp.

9. Vyshnevskiy V.I. Hydrological characteristics of rivers of Ukraine / V.I. Vyshnevskiy, O.O. Kosovets. — K., 2003. — 324 pp.

10. The Water Code of Ukraine. News of the Verkhovna Rada of Ukraine (NVR). — 1995. — № 24, article.189 [Electronic resource]. — Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>

References:

1. Bate, B. Kundzevichh, Z. Khon, S. and Palutikoff, J. (2008), Climate change and water resource, IPCC, Geneva, Switzerland.

2. Melnyk, Y.S. Pidlisiniuk, V.V. and Kozlovska T.F. (2011), "Stability of water resources quality in Eastern Ukraine during the climate change", Scientific journal "Transactions of Kremenchuk Mykhaylo Ostrohradskyi National University", vol. 2/2011(67), pp. 127—130.

3. World health Organization (2010), "Report on condition of world health protection", available at: http://www.who.int/whr/2010/whr10_ru.pdf?ua=1 (Accessed 10 Nov 2018).

4. Zhukova, E.G. Bodnev, A.A. Lysko, O.P. (2017), "Impact of climate change on rivers water regime (on the example of Calmius water basin)", Surroundings of human being: natural, technogenic, social: materials Int. scient.-pract. Conf., BGITU Bryansk, Russia, April 26—27, pp. 23—25.

5. Zhukova, O.G. Vasylenko, L.O. and Bereznytska, Y.O. (2017), "Climate changes impact on surface waters ecological state", VI All-Ukrainian Congress of ecologists with international participation (Ecology-2017), VNTU, Vinnytsia, Ukraine, September 20—22, p. 57.

6. Tropp, H. (2005), "Developing Governance Capacities", Stockholm Water Front, vol. 2, pp. 10—11.

7. Udod, V.M. and Vildman, I.L. (2014), "Scientific justification of assimilatory potential indices usage and assimilatory capacity for ecological estimation of rivers hydroecosystems state", Ecological safety, vol. 1 (17), pp. 50—53.

8. Yatsyk, A.V. (2007), Methods of anthropogenic load calculation and classification of small Ukrainian rivers basins ecological state, Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

9. Vyshnevskiy, V.I. and Kosovets, O.O. (2003), Hydrological characteristics of rivers of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

10. Verkhovna Rada of Ukraine (1995), "The Water Code of Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80> (Accessed 10 Nov 2018).

Стаття надійшла до редакції 12.11.2018 р.

УДК 658.005.332.4

Н. В. Осадча,

д. е. н., доцент, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

О. А. Понуренко,

магістр, спеціальності 075 маркетинг, кафедра маркетингу та менеджменту ЗЕД,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.22.17

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

N. Osadcha,

Associate Professor, Doctor of Economics, Faculty of Economics,

V. N. Karazin Kharkiv National University.

O. Ponurenko,

Master of specialty 075 Marketing, Department of Marketing

and Management of Foreign Economic Affairs, V. N. Karazin Kharkiv National University

ENHANCING COMPETITIVENESS OF PRODUCTS ENTERPRISES

У статті проведено аналіз різних методів підвищення конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах. Актуальність теми обумовлена тим, що зацікавленість підприємств у результатах своєї діяльності посилює необхідність підвищення конкурентоспроможності продукції або послуги, що вимагає вдосконалення роботи всіх служб і підрозділів господарюючого суб'єкта. Проблема конкурентоспроможності носить універсальний, всесвітній характер. Нині вона зачіпає практично всі країни світу, всіх товаровиробників. Оскільки ця проблема підвищення конкурентних можливостей підприємства складна і багатопланова, вона вимагає систематичного підходу і здійснення значного комплексу організаційно-економічних, управлінських і технологічних заходів. Усі зазначені заходи мають бути спрямовані на вирішення проблеми підвищення конкурентних можливостей підприємства, посилити його позиції на ринку, досягти стійкого розвитку за рахунок створення і підтримки конкурентних переваг. Своєчасна адаптація підприємств до конкурентних умов нестабільного і мінливого зовнішнього середовища повинна проводитися в процесі всебічного і постійного аналізу діяльності конкурентів, власного стратегічного потенціалу і оцінки ефективності його використання, а також визначення положення підприємства на ринку товарів і послуг щодо конкурентів, тобто оцінки конкурентоспроможності підприємства. Також у статті розглянуто основне поняття конкуренції та фактори, що впливають на її появу. Аналіз поняття надзвичайно важливий для більш чіткого розуміння та постановки вирішення проблеми або збільшення переваг над іншими підприємствами. Адже конкуренція в простішій формі трактується як суперництво між людьми фірмами, організаціями, територіями, зацікавленими у досягненні однієї цілі. Предметом конкуренції виступає товар або послуга, через які суперники намагаються завоювати споживачів та їх гроші. Основною характеристикою підприємства, з точки зору конкурентної боротьби є його конкурентоспроможність. Вона визначає життєздатність підприємства, результати його виробничо-збутової діяльності в умовах ринкової конкуренції.

The article analyzes various methods of increasing the competitiveness of enterprises in modern conditions. The urgency of this topic is due to the fact that the interest of enterprises in the results of their activities increases the need to increase the competitiveness of products or services, which requires improvement of the work of all services and units of the business entity. The problem of competitiveness is universal, global in nature. Now it affects virtually all countries of the world, all commodity producers. Since this problem of increasing the competitiveness of the company is complex and multifaceted, it requires a systematic approach and implementation of a significant set of organizational, economic, managerial and technological measures. All these measures should be aimed at addressing the problem of increasing the competitiveness of the enterprise, strengthening its position on the market, achieving sustainable development through the creation and maintenance of competitive advantages. Timely adaptation of enterprises to the competitive conditions of an unstable and changing environment should be carried out in the process of comprehensive and continuous analysis of competitors' activities, their own strategic potential and assessment of the effectiveness of its use, as well as the definition of the position of the company in the market of goods and services in relation to competitors, that is, assessing the competitiveness of the enterprise. Also, in The article considers the basic concept of competition and the factors influencing its appearance. An analysis of the concept is extremely important for a clearer understanding and resolution of a problem

or an increase in the benefits of other enterprises. After all, competition in a simpler form is interpreted as a rivalry between people firms, organizations, territories, interested in achieving one goal. The subject of competition is a product or service through which rivals are trying to conquer consumers and their money. The main characteristic of the enterprise, in terms of competition, is its competitiveness. It determines the viability of the enterprise, the results of its production and marketing activities in a market competition.

Ключові слова: конкуренція, інновація, конкурентоспроможність, підприємство, стратегія.

Key words: competition, innovation, competitiveness, company, strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Конкурентоспроможність підприємства є найбільш актуальною проблемою його діяльності, чим вищий рівень конкурентоспроможності підприємства, тим більш прибутковим воно є. Розробка заходів щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства стає основним завданням сучасних підприємств України.

Конкурентоспроможність є найважливішим критерієм доцільності діяльності підприємства, умовою ефективного здійснення торговельних операцій, основою вибору засобів і методів виробничо-господарської діяльності, запорукою успіху за ринкових відносин. Однією з основних умов чи гарантій конкурентоспроможності підприємства є випуск конкурентоспроможної продукції.

Конкуренція примушує підприємства всіх форм власності постійно відслідковувати зміни попиту та пропозиції, зменшувати витрати на виробництво, покращувати якість своєї продукції та послуг, що реалізуються на ринку, підвищувати свою конкурентоспроможність.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням цієї проблеми займалося багато зарубіжних вчених, таких як Ф. Котлер, М. Портер, В. Блонська, М. Саєнко, І. Ансофф, С. Глазьев, Е. Денісон, М. Портер, Р. Солоу, Дж. Хікс, Й. Шумпетер, А. Юданов, а також вітчизняні економісти, як-от: В. Андрійчук, Ю. Бажал, А. Гальчинський, Ю. Іванов, П. Орлов, П. Перерва, В. Пономаренко, В. Семиноженко, Л. Українська, М. Хохлов, А. Філіпенко, О. Шнирков, В. Юхименко, А. Яковлев, М. Юдін, А. Загородній, С. Клименко, Л. Піддубна та багато інших.

Формування і подальший розвиток ринкових відносин в Україні вимагає підвищення конкурентоспроможності підприємства. Вирішення цієї проблеми є ускладненим через нестачу

більшу економічну ситуацію, нестачу грошових ресурсів, відсутність методів прогнозування розвитку ринкової ситуації.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є розкриття поняття конкуренції, а також аналіз заходів підвищення конкурентоспроможності підприємства та їх необхідність.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виникнення і розвиток суспільства в цілому супроводжується формуванням конкуренції, яка є одним із постійно діючих чинників його прогресивного руху вперед. Конкуренція змушує суб'єктів підприємницької діяльності не зупинятися на досягнутому, а постійно самовдосконалюватися, знижати витрати на виробництво, покращувати якість продукції (послуг), що пропонуються на ринку, підвищувати свою конкурентоспроможність.

Конкуренція є своєрідним суперництвом між товаровиробниками, стосовно задоволення інтересів: вигідних умов виробництва та збуту товарів, одержання високих прибутків, домінування на певному ринку. Загалом, при аналізі конкуренції, враховуються такі її якості, як динамічність, примусовість, єдність конкурентних і монополістичних засад, зв'язок з інноваційними процесами [1].

Здатність підприємства вести суперництво у базовій галузі, на міжгалузевому та світових ринках отримала втілення в категорії "конкурентоспроможність". Конкурентоспроможність підприємства є найбільш актуальною проблемою його діяльності, чим вищий рівень конкурентоспроможності підприємства, тим більш прибутковим воно є. Саме тому, розробка заходів щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства стає основним завданням сучасних підприємств України.

На сучасному етапі розвитку, на конкурентному ринку стрімко зростають вимоги споживачів, що свідчить про посилення конкурентної боротьби, зміцнення позицій конкурентів і скорочення строків впровадження інноваційних технологій. Це свідчить про потребу чітко визначеної програми підвищення конкурентоспроможності. Під цією програмою прийнято розуміти певним чином організований комплекс робіт, спрямований на вирішення завдання підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства, виконання якого обмежене в часі, а також пов'язане із споживанням конкретних фінансових, матеріальних і трудових ресурсів [3].

До основних способів підвищення конкурентоспроможності можна віднести [3]:

методи попиту споживачів і аналіз конкурентів;

покращення якісних характеристик продукції;

зниження собівартості продукції; створення нової продукції;

модернізація обладнання;

обґрунтована рекламна політика;

удосконалення обслуговування у процесі купівлі та післяпродажного сервісу тощо.

Для кращого розуміння їх значимості, розглянемо особливості кожного з них окремо.

Методи попиту споживачів, як і весь інструментарій маркетингу, дослідження ринку, базуються на таких підходах: вибірки і угруповання, складання та обробки анкет, психоаналіз, математичне моделювання. Поведінка споживачів на ринку, характер покупок визначаються їх особистісними, культурними, соціальними та психологічними чинниками, вивчення яких є найважливішим завданням маркетингових досліджень [4].

Розглянувши поведінку споживачів, перейдемо до вивчення конкурентів. У ринковій економіці основним фактором комерційного успіху підприємства з будь-якою формою власності є конкурентоздатність його продукції, тобто наскільки вона краща від аналогів, що випускаються конкуруючими підприємствами. Саме вміння правильно аналізувати ринок конкурентів, можливості власної фірми та продумати стратегію подальших дій часто є запорукою успіху.

Аналіз починається з визначення головних і потенційних конкурентів [1]. Потім переходять до більш глибокого і ретельного вивчення різних аспектів їхньої діяльності: місії, цілей, стратегій, сильних і слабких сторін.

Одним з головних орієнтирів функціонування підприємств на внутрішньому ринку є підвищення якості продукції, якщо підприємства зможуть побудувати таку систему підвищення якості продукції, яка забезпечить її високий рівень, що дозволить врахувати вимоги споживачів, створити конкурентні переваги та сприяти загальному розвитку підприємства [5].

Далі розглянемо такий спосіб, як зниження собівартості продукції. Воно є вигідним як для кожного підприємства, окремого його підрозділу, так і для суспільства. Низька собівартість забезпечує підприємству привласнення додаткового продукту, розміри якого залежать від обсягів зниження індивідуальної собівартості порівняно з суспільною [6].

Підприємство, яке розраховує тривалий час зберігати свій ринок і бути прибутковою, повинна постійно оновлювати пропозицію. Таким чином переходимо на наступного способу — створення нової продукції. Оновлення пропозиції включає різноманітні заходи по розробці нових товарів: вдосконалення існуючих товарів, створення нових і розширення асортименту торгівельних марок або збільшення їх числа [7].

Технологічна перевага підприємства, і саме це також є одним із способів підвищення конкурентоспроможності, володіння ноу-хау та обладнанням, які дають змогу створювати сучасні, високотехнологічні та привабливі товари з унікальними характеристиками. Керівництво підприємства повинно працювати в двох напрямках: по-перше, шукати можливості для оновлення основних засобів і, по-друге, забезпечити безперебійну роботу наявного обладнання [8].

Наступний спосіб — обґрунтована рекламна політика. Рекламна політика — це система затверджених правил та ідей, на основі базових цінностей підприємства, що регламентують цілеспрямоване управління засобами поширення реклами, щодо діяльності суб'єкта, по відношенню до об'єктів, з метою формування відносин між ними. Важливу роль у формуванні активності грають засоби масової інформації. Друковане й усне слово, банерні системи обміну рекламною інформацією, телевізійне зображення здатні в найкоротші терміни досягти найбільш віддалених районів, проникнути в будь-яку соціальну середу [9].

Висока конкурентоспроможність товару значною мірою визначається високоякісним сервісом, що є також одним із не менш важливих запропонованих способів. Реакція споживача може бути негайною, може виявитися че-

рез певний час або заднім числом. Споживач найчастіше виходить при цьому з власних суб'єктивних оцінок і міркувань. У разі задоволеного попиту на послуги споживач стає постійним клієнтом підприємства-виробника та його торгових посередників. Якщо споживач незадоволений сервісним обслуговуванням, він (за наявності інших товарів) надалі не купуватиме товари цього виробника або не користуватиметься певними послугами у сфері обслуговування [10]. Тому головним завданням є залишити приємні враження, щоб споживач хотів повернутися знову.

ВИСНОВКИ

У статті розглянуто основні характеристики способів підвищення конкурентоспроможності підприємства, їх важливість та роль у сучасних умовах. Підприємство яке займає стабільне місце на ринку товарів і послуг, та його продукція користується постійним попитом, означає, що воно стає більш прибутковим, ніж його головні конкуренти. Звісно, якщо підприємство перебуває в стабільному фінансовому стані, то більшість розглянутих методів можна використовувати одразу, як тільки виникає необхідність підвищити рівень конкурентоспроможності. Підприємство, яке має деякі фінансові проблеми або взагалі перебуває в кризовому становищі, то керівництво зможе використовувати тільки декілька з них. Наприклад, краще визначити попит їх споживачів та конкурентів, а також більше приділити уваги рекламі, та, можливо, знизити собівартість продукції, що може значно збільшити рівень продаж.

Підвищення конкурентоспроможності вимагає від підприємства постійного використання проаналізованих методів в своїй діяльності.

Література:

1. Портер М. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Портер. — К.: Основи, 1997.
2. Реутов В.Є. Конкурентоздатність підприємства: критерії, показники і методики оцінювання / В.Є. Реутов // Економіка та держава. — 2006.
3. Кошелупов І.Ф. Програми підвищення конкурентоспроможності організацій / І.Ф. Кошелупов // Вісник соціально-економічних досліджень. — 2012. — Вип. 1 (44).
4. Муравйов А.І., Ігнат'єв А.М., Крутік А.Б. Підприємництво: підручник. — 2001.
5. Агєєв Є.Я. Управління якістю / Є.Я. Агєєв. — Львів: видавництво "Новий Світ-2010", 2010.

6. Герасимчука В.Г., Розенплентера А.Е. Економіка та організація виробництва, підручник / За ред. В.Г. Герасимчука, А.Е. Розенплентера. — К.: Знання, 2001.

7. Кубах П.С. Маркетинг інновацій або нових продуктів // Маркетинг. — 2004.

8. Шульженко А.О. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємства / А.О. Шульженко // Економіка підприємства. — 2000, № 4.

9. Есікова І.В. Підготовка та успішне проведення рекламних кампаній. — М.: Дашков, 2009.

10. Решетняк О.І. Планування та контроль на підприємстві: навчальний посібник для студентів / Решетняк О.І.— Харків: видавництво "НУА", 2012.

References:

1. Porter, M. (1997), *Stratehiia konkurentsii: Metodyka analizu haluzei i diial'nosti konkurentiv* [Competition Strategy: A Methodology for Analyzing Industries and Competitor Activities], Osnovy, Kyiv, Ukraine.
2. Reutov, V.E. (2006), "Competitiveness of the enterprise: criteria, indicators and methods of evaluation", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 65—67.
3. Koshlupov, I.F. (2012), "Programs for improving the competitiveness of organizations", *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. 1 (44).
4. Muravyov, A.I. Ignatiev, A.M. and Krutyk, A.B. (2002), *Pidpriemnytstvo* [Entrepreneurship], Lan', St.Petersburg, Russia.
5. Agiev, E.Ya. (2010), *Upravlinnia iakistiu* [Quality Management], Vydavnytstvo "Novyj Svit-2010", Lviv, Ukraine.
6. Gerasimchuk, V.G. and Rosenplenter, A.E. (2001), *Ekonomika ta orhanizatsiia vyrobnytstva* [Economics and Production Organization], Znanntia, Kyiv, Ukraine.
7. Kubakh P.S. (2004), "Marketing of innovations or new products", *Marketing*, vol. 6, pp. 41—50.
8. Shulzhenko, A.O. (2000), "Ways of increasing the competitiveness of the enterprise", *Ekonomyka predpriyatya*, vol. 4.
9. Yesikova, I.V. (2009), *Pidgotovka ta uspishne provedennja reklamnih kampanij* [Preparation and successful conducting of advertising campaigns], Dashkov, Moscow, Russia.
10. Reshetnyak, A.I. (2012), *Planuvannia ta kontrol' na pidpriemstvi* [Planning and control at the enterprise], Vydavnytstvo "NUA", Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2018 р.

УДК 338.43:662.756.3

В. М. Марченко,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ

А. В. Кіт,

студентка 2 курсу магістратури кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.22.21

АНАЛІЗ ПОТЕНЦІАЛУ ВИРОБНИЦТВА БІОЕТАНОЛУ З ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ В УКРАЇНІ

V. Marchenko,

Doctor of Economic Sciences. Professor, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv

A. Kit,

Student of 2nd year of magistracy of the Department of Economics and Entrepreneurship, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv

ANALYSIS OF POTENTIAL FOR BIOETHANOL PRODUCTION FROM SUGAR BEETS IN UKRAINE

У статті проаналізовано програми розвитку біоетанолу в світі, зокрема в країнах Європейського союзу, Бразилії і США та розглянуто розподіл світового виробництва між цими країнами. Також вивчено сучасне українське законодавство в сфері біопалива. Так, були виявлені недоліки в податковому законодавстві, що гальмують розвиток цієї галузі, та причини, чому вітчизняні виробники не мають стимулу реалізовувати екологічне паливо. Окрім цього досліджено потенціал виробництва біопалива з різних видів сировини, як-от: цукровий буряк, цикорій, картопля, кукурудза, пшениця та інших. Провівши аналіз впливу врожайності цих культур на вихід біопалива, цукровий буряк визначено як найбільш доцільна культура для переробки на біоетанол. Також розраховано різні альтернативи виробництва етанолу з залишків нереалізованого буряку та похідної продукції меляси і визначено наявний нереалізований біопалива потенціал в Україні.

The article analyzes bioethanol development programs in the world, in particular in countries of the European Union, Brazil and the USA, and consider the distribution of world production between these countries. The impact of the 2009 Copenhagen agreement on reducing greenhouse gas emissions worldwide has been explored for America's policy. It also highlights the goals of the Europe 2020 strategy of the European Union, which have a direct impact on the development of biofuels. Also studied the modern Ukrainian legislation in the field of biofuels. For example, there are shortcomings in tax legislation that hamper the development of this industry and this is a reason why domestic producers have no incentive to implement ecological fuels. Positive properties of bioethanol in comparison with other types of fuels are also investigated: small emissions of carbon dioxide, its not toxicity and solubility in water and ground waters. In addition, researched the potential of biofuel production from different types of crops, such as: sugar beet, chicory, potatoes, corn, wheat, and others. After analyzing the effect of crop capacity on the yielding of biofuels, sugar beet was defined as the most appropriate crop for bioethanol processing. Various alternatives for ethanol production from have also been calculated. Namely, it was determined how much it is possible to produce biofuels, if we recycle beets in its entirety. Also how much we can get ethanol, if we produce it from the derivative products from the production of sugar — molasses. A variant was also assumed in which a certain proportion of beets remains unplanned and can be used at our own discretion and transformed into alternative fuels, as well as additional use of molasses after the production of the main product. In conclusion were comparative gross collection of sugar beets and demand for them. The demand for sugar beet was calculated using the state quota "A" for the sale of sugar and it was determined that the supply far exceeds demand. Thus, were analyzed the possible volume of beet from which ethanol and determined the available unrealized biofuel potential in Ukraine.

Ключові слова: потенціал, виробництво, біоетанол, паливо, бензин, цукрові буряки.

Key words: potential, production, bioethanol, fuel, gasoline, sugar beets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні тенденції економічної динаміки характеризуються сталим та стійким зростанням цін на енергетичні ресурси. В таких умовах зростає потреба забезпечення енергетичного попиту національних споживачів традиційними та альтернативними джерелами енергії.

Особливістю формування пропозиції енергетичних ресурсів в Україні є обмеження можливостей власного виробництва енергії з тради-

ційних джерел, що обумовлює її енергетичну залежність від країн основних постачальників енергії. Так, на сьогодні обсяг річного споживання бензину в Україні становить 4,5 млн т. Однак власний видобуток сировини — нафти і газових конденсатів забезпечує лише 20% цієї кількості, решта ж виробляється з імпоротної нафти або завозиться із сусідніх країн.

Таким чином, зростання сумарного попиту на бензин обумовлює необхідність пошуку

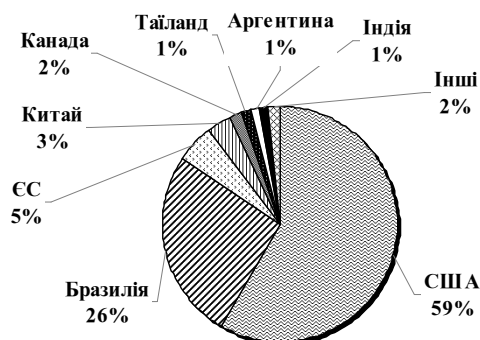

Рис. 1. Глобальне виробництво біоетанолу за країнами у 2017 р.

альтернативних джерел повноцінного задоволення потреби в цьому виді пального.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання наукового забезпечення виробництва альтернативних видів енергії та обґрунтування ефективності їх виробництва знайшли своє відображення в працях провідних українських та іноземних науковців, зокрема Брей В.В. та Шуцького І.В., Заїки С.О., Скрипниченка В.А., Чукайленка О.А., Дейнеко А.В., Добек Т., Дорнбош Р., Стінблік Р., Каваларо В., Чіодо А., Гарціо-Галіндо Д. та інших. Зважаючи на постійну зміну законодавства України та розвиток різноманітних світових програм підтримки у сфері біопалива, дана галузь потребує постійного дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у економічному оцінюванні та аналізі можливостей виробництва біоетанолу в цукровій галузі України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Світовий досвід щодо пошуку джерел забезпечення споживачів енергоресурсами підтвердив економічну ефективність використання біоетанолу як альтернативного заміника бензину. Нині біопаливо вважається екологічно відповідальною альтернативою у порівнянні з видобутком нафти та інших видобувних видів палива, оскільки біопаливо має багато переваг з точки зору екологічної стійкості. Економічна доцільність використання біоетанолу була закріплена економічними програмами з розвитку біоетанолу в світі, прийнятими в рамках багатьох країн або союзів країн.

Світовими лідерами у галузі виробництва біоетанолу є США (58 % світового виробництва), Бразилія (26 %) та Європейський Союз (5%) (рис. 1) [1].

На сьогодні Бразилія залишається єдиною країною у світі, в якій 100 %-й біоетанол вико-

ристовують як моторне паливо. З 1976 року уряд Бразилії зробив обов'язковим суміш етанолу з бензином, а з 2007 року обов'язкова суміш становить близько 25% етанолу та 75% бензину (E25) [2]. Щороку, залежно від ринку цукру, уряд країни визначає, який відсоток біоетанолу буде додаватися до моторних бензинів. До того ж, паливний етанол оподатковується тільки прибутковим податком без акцизного збору [3].

Якщо говорити про США, у результаті "Копенгагенської угоди" 2009 року, було прийнято рішення про зменшення парникових викидів на 17 % до 2020 року в порівнянні з 2005 р. та на 42% до 2030 року, з ціллю зменшити викиди на 83% до 2050 року [4]. Для досягнення таких цілей одним із стратегічних напрямів країни стало виробництво біоетанолу з кукурудзи. Одним з нормативних документів, що на сьогодні в США регулює мінімальний обсяг відновлюваного палива в транспортному паливі, є Стандарт відновлюваного палива. В 2006 році було встановлено необхідне використання 4,0 млрд галонів відновлюваного палива в рік, що спрямоване на досягнення цілі у 36,0 мільярд галонів в 2022 році. На 2019 рік запропонований Міністерством енергетики США показник використання відновлюваного палива становить — 19,88 мільярд галонів [5].

Окрім цього, Міністерство енергетики США постійно впроваджує програми підтримки для виробників та споживачів біопалива. Так, при купівлі електричного автомобіля або автомобіля на змішаному паливі у 2017—18 рр. держава надає пільговий федеральний кредит на суму до 7500 \$ США [6]. А кваліфіковані виробники сировини мають право на компенсацію 50% встановленої вартості сировини біомаси (Програма допомоги з переробки біомаси) [7].

У свою чергу Європейський Союз, у рамках Стратегії ЄС "Європа 2020" [8] та Комплексного плану змін клімату [9], встановив такі цілі на 2020 рік, що мають сприяти розвитку виробництва біопалива:

— скорочення парникових викидів на 20 % (в порівнянні з 1990 роком);

— 20 % альтернативної енергії в загальному використанні енергії;

— використання біопалива в загальних витратах транспортного палива на рівні не менше 10 % (в рамках Директиви 2009/28/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року щодо впровадження відновлюваної енергії [10] та Директиви 2015/1513/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 9 вересня 2015 року про стимулювання використання

енергії з поновлюваних джерел та внесення змін і згодом скасування Директив 2001/77/ЄС і 2003/30/ЄС [11]).

А вже 14 червня 2018 року були запропоновані нові цілі на 2021—2030 рр. в оновленій Директиві щодо відновлюваної енергії (RED II) [12], а саме:

- скорочення парникових викидів на 40 % (в порівнянні з 1990 роком);

- 32 % альтернативної енергії в загальному використанні енергії;

- використання біопалива в загальних витратах транспортного палива на рівні не менше 14%.

Очікується, що остаточне законодавство вступить в силу 1 січня 2021 року. Крім того, оновлена директива встановлює обмеження на використання традиційного біопалива, починаючи з 7 % у 2021 році і його поступове зниження до 3,8 % у 2030 році [13].

Ставши повноправним членом Енергетично-го Співтовариства з 01.02.2011 р., Україна взяла на себе зобов'язання до 2020 р. довести рівень енергії, виробленої з поновлюваних джерел енергії в загальній структурі енергоспоживання країни до 11%, що дозволить до 2020 р. зменшити використання традиційних первинних енергоресурсів в обсязі 8,6 млн т (9,2 млрд м³ природного газу) [14]. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. № 605-2017-р затверджено Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2035 року та План заходів з реалізації Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2035 року виконання якого дозволить замінити до 35 млрд м³ газу [15;16]. Ще одним позитивним кроком для розвитку галузі біоетанолу є внесення на розгляд Проекту № 7348 від 29.11.2017 р., що передбачає обов'язкову наявність біокомпонентів для бензинів в обсязі 3,4 % з 1 січня 2019 року, та не менше ніж 4,8 % — з 1 липня 2020 року. За відмову додавати біокомпоненти в автомобільне паливо передбачені штрафи [17].

Однак, на жаль, українське законодавство у сфері біопалива на сьогодні є досить недосконалим. Так, знижений раніше щодо інших видів палива, акциз на біопаливо довелося зрівняти з іншими через зловживання та корупційні схеми. До того ж, хоч при виробництві біоетанолу і встановлена нульова ставка акцизу, однак при його транспортуванні (після купівлі з виробництва) необхідний податковий вексель на повну ставку акцизу. Тобто для купівлі біоетанолу покупцю доведеться заморозити на рахунок значний обсяг коштів.

Біоетанол — етиловий спирт (етанол), що отримується в процесі переробки рослинної сировини, яка містить крохмаль (кукурудза, зернові, картопля, цукрові буряки та інші), для використання в якості біопалива для автомобільного транспорту. На відміну від інших енергоносіїв при згоранні біоетанолу виділяється в 10 раз менше вуглекислого газу, ніж при згоранні бензину. Біоетанол не токсичний, розчиняється у воді і не забруднює ґрунтові води. Протягом 25—30 днів він практично повністю розпадається й не завдає екологічної шкоди, тоді як один кілограм мінеральних нафтопродуктів може забруднити майже мільйон літрів питної води, знищуючи в ній всю флору й фауну. Також рослини здатні поглинати газ, що виділяється при його спалюванні.

Теплотворна здатність етанолу нижча, ніж бензину, відповідно теплота згорання (24 МДж/м³) на 40% нижче ніж у бензину (39 МДж/м³). Однак краще горіння етанолу компенсує це зменшення теплотворної здатності. Досвід підтверджує, що двигуни споживають приблизно однакову кількість газохолу й бензину. Так, паливний еквівалент 1 л етанолу становить 0,65—0,66 л бензину.

Етанол використовується сьогодні в сумішах від 5% до 95%. Суміші до 10% етанолу з бензином (Е5, Е7, Е10) схвалені для використання на всіх бензинових автомобілях і не потребують коригування роботи двигуна, тоді як суміші, що перевищують 10%, вимагають використання автомобілів з гнучким паливом (FFV), які продаються кількома стандартними моделями. Е10 та інші суміші етанолу можуть знизити викиди окису вуглецю (СО) на 20—30% при відповідних умовах [18].

На разі використовуються стандарти, які базуються на використанні наступних видів біоетанолу [19]:

- Е95 — денатурований паливний етанол, який містить мінімум 92% етанолу, і 2... 5% денатурантов — бензину або його компонентів, решта — присадки.

- Е85 — паливо "Flex Fuel" згідно ASTM D 5798. Воно поділяється на три класи по мінімальному вмісту етанолу — 70%, 74% і 79%, решта — бензин і присадки;

- Е10 — паливо повинне містити близько 10% етанолу, решта — бензин і присадки.

Розглянемо тепер потенціал сировини для виробництва біоетанолу в Україні. Перспективи розвитку ринку енергетичних культур для біоенергетики пов'язані з можливістю переробки надлишків вирощуваних зернових та технічних культур, а також використанням наявних значних

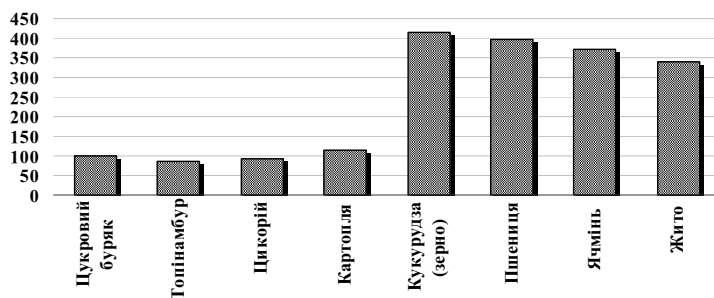

Рис. 2. Вихід етанолу з 1 тонни сільськогосподарської культури, л/т

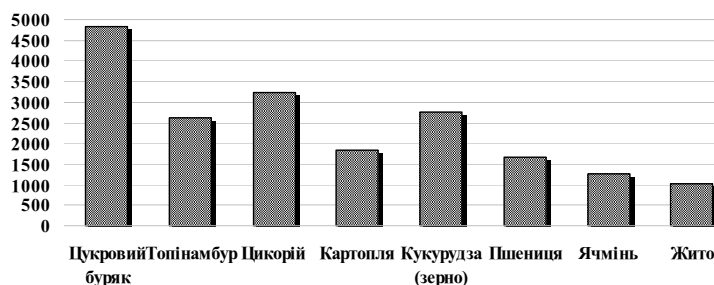

Рис. 3. Вихід етанолу з сільськогосподарської культури на 1 га, л/га (при врожайності 2017 р.)

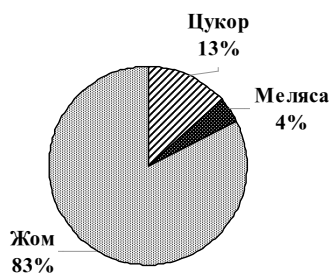

Рис. 4. Структура отриманих продуктів з переробки буряків

площ незадіяних земель, придатних для вирощування даних культур [20]. За даними Державного агентства енергоефективності, на сьогодні потенціал виробництва біоетанолу в Україні становить 1 млн тонн [21]. Однак його виробництво у 2017 році становило лише 200 тис. тонн.

Порівнюючи різні сільськогосподарські культури можна сказати, що вихід біоетанолу найбільший у таких культур, як кукурудза, ячмінь, жито і пшениця (рис. 2).

Однак проаналізувавши урожайність кожної з культур та поєднавши її з виходом етанолу, визначаємо, що вихід етанолу на 1 га культури найзначніший у цукрових буряків (рис. 3). Завдяки вигідному розташуванню в помірних широтах, Україна має потужний потенціал вирощення цукрових буряків, а вихід етанолу на 1 га з цієї культури перевершує всі інші сільськогосподарські культури. Таким чином, виробництво біоетанолу з цукрових буряків може стати перспективним для України.

З 1 тонни цукрових буряків, вирощених в Україні, можна одержати (рис. 4) 130 кг цукру (вихід 13,0%), 40 кг меласи (4%), 800 кг сирого жому (вихід 80%), або 238 кг пресованого (рис. 3). Залежно від цукристості, яка реально коливається в межах 15,5—19%, наведені показники можуть дещо змінюватися. В усіх випадках, з 1 тонни коренеплодів можна одержати, в середньому, 73 кілограми, або ~ 100 л біоетанолу, що при врожайності 50 т/га забезпечує його вихід на рівні 3 600 кг або 4 500 літрів [22].

У свою чергу з 1 т меласи (відходу переробки цукрових буряків на цукор-пісок за виходу 24%) можна одержати 300 л етанолу. Тобто з 1 т цукрових буряків, перероблених на цукор, за виходу меласи у 4,7% до маси перероблених буряків може бути вироблено 14,3 л біоетанолу.

Можна виділити декілька варіантів виробництва біоетанолу з цукрових буряків. Для наочності розрахуємо можливості виробництва біоетанолу з 1 т буряків, а також на 1 га, при врожайності 48,2 т/га (в середньому за 2017 рік).

Альтернативними варіантами виробництва біоетанолу є:

1. Виробництво з усього буряку біоетанолу

З 1 тони буряку можна виготовити 100 л етанолу та після виробництва залишиться 238 кг пресованого жому, з якого можна виготовляти біогаз чи іншу продукцію.

1 т буряків → 100 л етанолу

Таким чином, при урожайності цукрових буряків 48,2 т/га (в середньому за 2016 рік) виробництво біоетанолу лише з буряку становить 4820 л/га.

2. Виробництво цукру + біоетанолу з меласи

При виробництві цукру з 1 тонни буряків виходить 130 кг цукру (13%), 40 кг меласи (4%) та 238 кг пресованого жому. З 1 тони меласи можна виготовити 300 л біоетанолу, отже з 40 кг — 14,3 л етанолу.

1 т буряків → 130 кг цукру + 40 кг меласи =
= 130 кг цукру + 14,3 л етанолу

Тобто при виробництві біоетанолу з побічного продукту виробництва цукру — меласи — при врожайності 48,2 т/га виробництво етанолу становить 689,26 л/га.

3. Припустимо, що 20 % вирощених буряків залишається без реалізації.

Тож можна розподілити виробництво з буряків: 80 % на цукор та 20 % — на біоетанол.

При розрахунку на 1 т:

1 т буряків \rightarrow (104 кг цукру + 32 кг меляси) + 20 л етанолу (з 20% буряків) + 104 кг цукру + 9,6 л етанолу (з меляси) + 20 л етанолу (з 20% буряків) = 104 кг цукру + **29,6 л етанолу**

Отже, при врожайності 48,2 т/га виробництво етанолу з 20 % загального обсягу вирощених буряків та з залишків після виробництва цукру становитиме — 1426,72 л/га.

Розрахуємо можливість виробництва біоетанолу з цукрових буряків в Україні використовуючи статистичні дані за 2017 р. (рис. 5).

Порівнявши валовий збір цукрових буряків та попит на них (розраховано через попит на цукор) за 2016—2017 рр., помітно, що пропозиція перевищує попит. Таким чином, у цукрових підприємств є можливість отримувати додатковий прибуток, виробляючи біоетанол з надлишку вирощених цукрових буряків.

За 2017 рік в Україні було вирощено 14011 тис. т цукрових буряків. За квотою "А" було встановлено обмеження реалізації цукру на внутрішній ринок в обсязі 1 620 тис. т. У перерахунку на цукрові буряки це становить 12 461 тис. т (за виходу цукру з цукрових буряків 13%).

Отже, є можливість повністю переробити на біоетанол залишок з 1 550 тис. т буряків.

1 550 тис. т буряків \rightarrow **155 000 тис. л етанолу**

А також, після виробництва цукру з 12 461 тис. т буряків, виробити етанол з проміжного продукту меляси, обсяг якої становитиме 498,44 тис. т (за виходу 4% меляси з цукрових буряків після виробництва цукру).

12 461 тис. т буряків \rightarrow 1 620 тис. т цукру + **149 532 тис. л етанолу**

Таким чином, Україна має нереалізований потенціал виробництва біоетанолу в обсязі 304 532 тис. л.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У світі на сьогодні постало гостре питання зменшення парникових викидів у повітря. Одним з найбільш доцільних вирішень даної проблеми стала заміна певної частки бензину на біоетанол, що є нетоксичним і майже не забруднює навколишнє середовище. До того ж досвід впровадження програм розвитку цієї галузі в ряді країн довів її економічну ефективність.

Зважаючи на перспективність розвитку сировинної бази для отримання біоетанолу, складаються всі передумови щодо розширення цієї сфери і в Україні. Вже сьогодні аграрні підприємства, зокрема цукрово-бурякової галузі, ма-

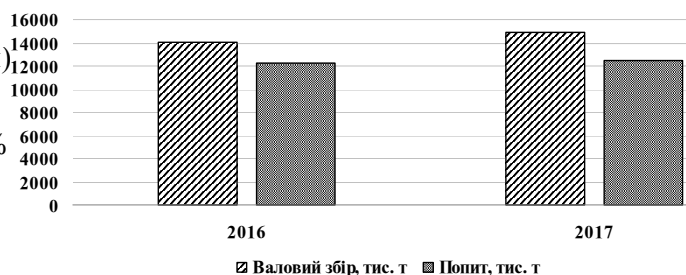

Рис. 5. Валовий збір та попит на цукрові буряки 2016—2017 рр.

ють значний потенціал для виробництва біоетанолу. З розрахунку на 2017 рік, виробництво етанолу з залишків цукрових буряків та похідної продукції може задовільнити потребу в паливі на 304 532 тис. л. Однак недосконала законодавча база гальмує цей процес і не заохочує виробників палива до виробництва біокомпонентів. Саме через це виробництво альтернативного палива досі залишається не надто популярним на вітчизняному ринку. Таким чином, Україні необхідно вдосконалювати законодавчу базу в сфері енергетики та заохочувати вітчизняних виробників у виробництві біопалива.

Література:

1. Licht F.O. Cited in Renewable Fuels Association/ Ethanol Industry Outlook. — 2018. — Р. 13. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ethanolrfa.org/wp-content/uploads/2018/02/NECfinalOutlook.pdf>
2. "Portaria Nº 143, de 27 de Junho de 2007" (in Portuguese). Ministerio da Agricultura, Pecuaria e Abastecimento. Retrieved 5 October 2008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://extranet.agricultura.gov.br/sislegis-consulta/consultarLegislacao.do?operacao=visualizar&id=17886>
3. Дейнеко А.В. Проблемы производства та використання біопалива в Україні / А.В. Дейнеко, О.Г. Загній [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/10780/1/Deineko.pdf>
4. Appendix I to Copenhagen Accord from 28 January 2010. United States Department of State Office of the Special Envoy for Climate Change. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://unfccc.int/files/meetings/cop_15/copenhagen_accord/application/pdf/unitedstatescphaccord_app.1.pdf
5. Bracmort K. The Renewable Fuel Standard (RFS): An Overview / Congressional Research Service. — 2018. — 13 p.
6. Fuel economy guide. Model year 2018 / U.S. Department of Energy, U. S. Environmental

Protection Agency, Office of Energy Efficiency and Renewable Energy. — 2018. — 56 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.fueleconomy.gov>

7. An act to provide for the reform and continuation of agricultural and other programs of the Department of Agriculture through fiscal year 2018, and for other purposes. Public law 113 — 79 — agricultural act of 2014. — 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-113publ79/pdf/PLAW-113publ79.pdf>

8. Communication from the commission: EUROPE 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Brussels, 3.3.2010; COM(2010) 2020 final. — 2010. — 34 p.

9. Climate Change Package from European Commission [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020_en#tab-0-0

10. Directive 2009/28/EC of the European parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC / Official Journal of the European Union. — 2009. — P. 16—62.

11. Directive (EU) 2015/1513 of the European parliament and of the Council of 9 September 2015 amending Directive 98/70/EC relating to the quality of petrol and diesel fuels and amending Directive 2009/28/EC on the promotion of the use of energy from renewable sources / Official Journal of the European Union. — 2015.

12. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the promotion of the use of energy from renewable sources. Brussels, 21 June 2018 / Council of the European Union. — 2018. — 269 p.

13. GAIN Report Number NL8027: EU Biofuels Annual 2018/ USDA Foreign Agricultural Service, Global Agricultural Information Network. — 2018. — 41 p.

14. Зарубіжний досвід електро- та теплопостачання на основі впровадження екологоефективних біопаливних технологій / Міненерговугілля України, ДП "НЕК "Укренерго", Відокремлений підрозділ "Науково-проектний центр розвитку об'єднаної енергетичної системи України" державного підприємства "Національна енергетична компанія "Укренерго"". — К., 2017. — 122 с.

15. Розпорядження Кабінету Міністрів від 18 серпня 2017 р. № 605-р Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року "Безпека, енергоефективність, конкурентос-

проможність" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-р>

16. Нова енергетична стратегія України до 2035 року: "Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність". — К., 2017. — 53 с.

17. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку сфери виробництва рідкого палива з біомаси та впровадження критеріїв сталості рідкого палива з біомаси та біогазу, призначеного для використання в галузі транспорту [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62987

18. Low-Level Ethanol Fuel Blends / Clean Cities fact sheet, April 2005. — 2005. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://afdc.energy.gov/files/pdfs/37135.pdf>

19. Standard Specification for Ethanol Fuel Blends for Flexible-Fuel Automotive Spark-Ignition Engines. — 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.astm.org/Standards/D5798.htm>

20. Чупайленко О. А. Розвиток використання біопалива для автотранспорту в Україні / О. А. Чупайленко // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Науковий журнал: в 2 ч. Ч. 2: Серія: "Економічні науки" — К.: НТУ, 2014. — Вип. 13. — С. 133—143.

21. Офіційний сайт Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://saee.gov.ua>

22. Гальчинська Ю.М. Особливості ціноутворення на побічну продукцію переробки цукрових буряків з урахуванням виробництва біоетанолу / Ю.М. Гальчинська, А. Малак-Равліковська // "Молодий вчений" Науковий журнал: Ч. 1 — К., 2015. — Вип. 12 (27). — С. 142—145.

References:

1. Renewable Fuels Association (2018), "Ethanol Industry Outlook", available at : <https://ethanolrfa.org/wp-content/uploads/2018/02/NECfinalOutlook.pdf> (Accessed 10 November 2018).

2. The official site of Portugal Ministry of Agriculture, Livestock and Supply (2007), "Ordinance No. 143, of June 27, 2007", available at: <http://extranet.agricultura.gov.br/sislegis-consulta/consultarLegislacao.do?operacao=-visualizar&id=17886> (Accessed 12 November 2018).

3. Dejneko, L. V. (2006), "Problems of production and use of biofuels in Ukraine", available at:

<http://www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/10780/1/Deineko.pdf> (Accessed 6 November 2018).

4. United States Department of State Office of the Special Envoy for Climate Change (2010), "Appendix I to Copenhagen Accord from 28 January 2010", available at: http://unfccc.int/files/meetings/cop_15/copenhagen_accord/application/pdf/unitedstatescphaccord_app.1.pdf (Accessed 10 November 2018).

5. Bracmort, K. (2018), The Renewable Fuel Standard (RFS): An Overview, Congressional Research Service, Washington, D.C., U.S.

6. U. S. Department of Energy, U. S. Environmental Protection Agency, Office of Energy Efficiency and Renewable Energy (2018), "Fuel economy guide. Model year 2018", available at : <https://www.fueleconomy.gov> (Accessed 10 November 2018).

7. Government Publishing Office (2014), "An act to provide for the reform and continuation of agricultural and other programs of the Department of Agriculture through fiscal year 2018, and for other purposes. Public law 113 - 79", available at: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-113publ79/pdf/PLAW-113publ79.pdf> (Accessed 11 November 2018).

8. European Commission (2010), "Communication from the commission: EUROPE 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth", Brussels, Belgium.

9. European Commission (2018), "Climate Change Package", available at :https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020_en#tab-0-0 (Accessed 9 November 2018).

10. EU (2009), "Directive 2009/28/EC of the European parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC", Official Journal of the European Union, pp. 16—62.

11. EU (2015), "Directive (EU) 2015/1513 of the European parliament and of the Council of 9 September 2015 amending Directive 98/70/EC relating to the quality of petrol and diesel fuels and amending Directive 2009/28/EC on the promotion of the use of energy from renewable sources", Official Journal of the European Union.

12. Council of the European Union (2018), "Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the promotion of the use of energy from renewable sources", Brussels, Belgium.

13. USDA Foreign Agricultural Service, Global Agricultural Information Network (2018), "GAIN

Report Number NL8027: EU Biofuels Annual 2018", Global Agricultural Information Network.

14. Minenerhovuhillia Ukrainy, DP "NEK "Ukrenerho", Vidokremenyj pidrozdil "Naukovo-proektnyj tsentr rozvytku ob'iednanoi enerhetychnoi systemy ukrainy" derzhavnoho pidpryemstva "Natsional'na enerhetychna kompaniia "Ukrenerho"" (2017), Zarubizhnyj dosvid elektrotaplopostachannia na osnovi vprovadzhennia ekolohoeфекtyvnykh biopalyvnykh tekhnolohij [Foreign experience of electric and heat supply on the basis of introduction of ecologically effective biofuel technologies], Kyiv, Ukraine.

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "Regulation No. 605-p On Approval of the Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2035 "Safety, Energy Efficiency, Competitiveness"", available at : <https://afdc.energy.gov/files/pdfs/37135.pdf> <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-p> (Accessed 6 November 2018).

16. Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine (2017), Nova enerhetychna stratehiia Ukrainy do 2035 roku: "Bezpeka, enerhoeфекtyvnist', konkurentospromozhnist'" [New Energy Strategy of Ukraine until 2035: "Security, Energy Efficiency, Competitiveness"], Kyiv, Ukraine.

17. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), "Draft Law on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Development of the Field of Production of Liquid Fuels from Biomass and the Implementation of Sustainability criteria for liquid fuels from biomass and biogas intended for use in the transport sector"", available at : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=-62987 (Accessed 13 November 2018).

18. Clean Cities fact sheet (2005), "Low-Level Ethanol Fuel Blends", available at: <https://afdc.energy.gov/files/pdfs/37135.pdf> (Accessed 10 November 2018).

19. ASTM International (2018), "Standard Specification for Ethanol Fuel Blends for Flexible-Fuel Automotive Spark-Ignition Engines", available at: <https://www.astm.org/Standards/D5798.htm> (Accessed 13 November 2018).

20. Chupajlenko, O. A. (2014), "Development of the use of biofuels for motor vehicles in Ukraine", Project Management, System Analysis and Logistics, vol. 13, pp. 133—143.

21. Official site of the State Agency for Energy Efficiency and Energy Conservation of Ukraine (2018), available at : <http://sae.gov.ua> (Accessed 5 November 2018).

22. Halchyns'ka, Yu. M. (2015), "Peculiarities of pricing for by-products of sugar beet processing taking into account the production of bioethanol", Young scientist, vol. 12, no. 27, pp. 142—145.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2018 р.

УДК 368.021:001.895

М. П. Денисенко,
 д. е. н., професор кафедри бізнес-економіки,
 Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ
 Ю. В. Чеховська,
 студентка, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.22.28

ЗАХОДИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ

М. Denisenko,
 Doctor of Economics, Professor of the Department of Business Economics,
 Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv
 Yu. Chekhovskaya,
 student, Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv

MEASURES TO ENHANCE THE INNOVATIVE ACTIVITY OF THE INSURANCE COMPANY

У статті досліджено сутність та види інновацій у діяльності страхових компаній. Виділено три основні напрями реалізації інновацій:

— Інновації, що розширюють існуючі можливості. Ці інновації розширюють ринок діяльності страхової компанії, дають можливість розширити коло клієнтів, які до цих пір такої можливості користуватися послугами не мали. Для прикладу можна навести один з сучасних напрямків активізації інноваційної діяльності у страхуванні — використання хмарних та інтернет-технологій, мікрострахування).

— Підтримуючі інновації — проявляються в удосконаленні вже існуючих страхових продуктів та послуг, що пропонуються страховиками. Варто додати, що цей тип інновацій є характерним для більшості страхових компаній та впроваджується найчастіше.

— Інновації, що спрямовані на підвищення ефективності діяльності страховика. Ця група інновацій проявляється в зниженні адміністративних чи виробничих витрат, затрат на аквізицію страхових продуктів та послуг. Як приклад цієї групи інновацій можна навести використання Інтернет-технологій, спеціалізованих програмних комплексів для страхових компаній, що автоматизують бізнес-процеси страховика. Обґрунтовано необхідність постійного впровадження інноваційних заходів для забезпечення стабільного довгострокового розвитку страхової компанії. На практичних прикладах запропоновано заходи активізації інноваційної діяльності страхових компаній, зокрема у сферах страхування життя, медичного страхування та страхування від нещасних випадків, автотранспортного страхування. Виділено основні характеристики інноваційних страхових послуг зі страхування життя (відновлюване термінове страхування, термінове страхування "Захист доходів сім'ї", довічне страхування "Стандарт"). Запропоновані інноваційні напрями розвитку страхових послуг у корпоративному секторі особистого страхування (індивідуальні ліміти, адресні бонуси, ліміт на один випадок медикаментозного супроводу за кожним зверненням, креативний андеррайтинг, прикріплення до обраних клінік, збільшення захисту на випадок ДТП, збалансований список критичних захворювань). Також запропоновано напрями використання цифрових технологій при наданні страхових послуг. За допомогою новітніх цифрових каналів дистрибуції страхових послуг страховики, з одного боку, просувають на ринок власні продукти, а з іншого — забезпечують "зворотний зв'язок" зі споживачами, що сприяє розширенню інформаційної клієнтської бази та врахування їхніх потреб.

The article explores the essence and types of innovations in the activities of insurance companies. There are three main directions of innovation realization:

— Innovations that expand existing opportunities. These innovations expand the market of the insurance company, make it possible to expand the range of clients who still have no such opportunity to use the services. For example, one of the modern directions of activation of innovative insurance activity is the use of cloud and internet technologies, micro-insurance).

— Supporting innovations — are manifested in the improvement of existing insurance products and services offered by insurers. It should be added that this type of innovation is typical for most insurance companies and is implemented more often.

— Innovations aimed at improving the effectiveness of the insurer. This group of innovations manifests itself in the reduction of administrative or production costs, the cost of acquiring insurance products and services. An example of this group of innovations can be the use of Internet technologies, specialized software packages for insurance companies that automate the business processes of the insurer. The necessity of the constant introduction of innovative measures to ensure the stable long-term development of the insurance company is substantiated. On practical examples, measures have been proposed to revitalize the innovation activities of insurance companies, in particular in the areas of life insurance, medical insurance and accident insurance, and motor insurance. The basic characteristics of innovative insurance services in life insurance (renewable urgent insurance, urgent insurance "Protection of family income", life insurance "Standard") are allocated. The offered innovative directions of development of insurance services in the corporate sector of personal insurance (individual limits, address bonuses, the limit on one case of medical support for each appeal, creative underwriting, attachment to selected clinics, increase of protection in the case of an accident, a balanced list of critical diseases). It is

noted, that Ukraine has a huge field for the implementation of innovative insurance products and services. Directions of use of digital technologies in providing insurance services are also offered. With the help of the newest digital distribution channels of insurance services, insurers, on the one hand, promote their products on the market, and on the other hand, provide feedback to consumers, which facilitates the expansion of the information client base and their needs.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, цифрові технології, інноваційні страхові продукти та послуги.

Key words: innovation, innovation activity, digital technologies, innovative insurance products and services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах інновації пронизують всі сфери життя. Діяльність страхових компаній також пов'язана з інноваційною діяльністю, оскільки без постійного впровадження інновацій, оновлення продуктового портфелю, вдосконалення існуючих бізнес-процесів неможливо досягти стабільного довгострокового успіху у майбутньому. Інноваційна діяльність страхових компаній та постійне впровадження різноманітних інновацій відіграють важливу роль у розвитку вітчизняної економіки. Однак на теперішній час цей напрям діяльності страхових компаній в Україні залишається недостатньою мірою розвинутим і використовуваним. Вітчизняні страховики не витримують конкуренцію з іноземними страховими компаніями, які усе більше завойовують і монополізують український страховий ринок, у тому числі за рахунок постійного впровадження різного роду інноваційних рішень та продуктів. У цих умовах динамічного зовнішнього середовища та жорсткої конкуренції з боку іноземних компаній на ринку страхових послуг для вітчизняних страховиків вкрай важливим стає вжиття заходів щодо активізації їх інноваційної діяльності, що може забезпечити підвищення рівня їх конкурентоспроможності та прибутковості і стати основою для забезпечення стійкого розвитку у довгостроковій перспективі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням теоретичних засад та особливостей діяльності страхових компаній на інноваційних засадах займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: С. Березіна, В. Заколяжний, К. Кларк, К. Крістенсен, О. Крикуненко, Р. Пікус, Н. Тижинова, Д. Третьак, В. Шевченко та інші. В роботах зазначених авторів досліджувалися теоретичні основи та окремі практичні аспекти інноваційної діяльності, особливості її реалізації у сфері страхування. Однак динамічні умови та постійні зміни середовища функціонування страхових компаній потребують подальшого пошуку шляхів та напрямів

активізації інноваційної діяльності страховиків, що і визначило актуальність цього дослідження

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є розгляд сутності та узагальнення перспективних заходів активізації інноваційної діяльності страхових компаній в умовах сучасного динамічного та висококонкурентного зовнішнього середовища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки та страхової діяльності, як її важливої складової, впровадження інновацій є обов'язковою умовою для забезпечення конкурентоспроможності та довгострокового розвитку страхової компанії. За своїм внутрішнім сенсом інноваційна складова діяльності страхової компанії є невід'ємним її елементом. Варто погодитися з висновками Р. Пікус та В. Заколяжного відносно того, що на існуючому вже на даний момент етапі розвитку страхової діяльності більшість керівників страхових компаній вже "визнають важливість інновацій в своїй діяльності" [1, с. 72]. Однак при цьому варто додати, що лише незначна їх частка може чітко собі уявити весь процес впровадження цих інновацій в своїй бізнес-моделі.

Для подальшого розгляду потенційних напрямів активізації інноваційної діяльності страхових компаній доцільним є розгляд їх видів з огляду на специфіку саме страхової діяльності.

К. Крістенсен та К. Кларк (Clayton M. Christensen та Kim B. Clark), які є викладачами Гарвардської бізнес школи, запропонували розподілити всі типи інновацій на три групи [2]:

— інновації, що розширюють існуючі можливості. Ці інновації розширюють ринок діяльності страхової компанії, дають можливість розширити коло клієнтів, які до цих пір такої можливості користуватися послугами не мали. Для прикладу можна навести один з сучасних напрямів активізації інноваційної діяльності у страхуванні — використання хмарних та інтернет-технологій, мікрострахування);

Таблиця 1. Основні складові інноваційних страхових послуг зі страхування життя

Найменування	Відновлюване термінове страхування	Термінове страхування «Захист доходів сім'ї»	Довічне страхування «Стандарт»
Основні ризики	Відхід з життя за будь-якої причини	Відхід з життя за будь-якої причини	Відхід з життя за будь-якої причини. Дожиття до 100 років
Додаткові ризики	Необхідність госпіталізації	Інвалідність. Тимчасова непрацездатність	Необхідність госпіталізації
Опції	Відновлення. Індикація	Індикація	Індикація. Участь в прибутку. Можливість позики
Термін страхування	Від 3 років	До пенсійного віку	Довічно
Сплата премії	Щомісячно. Щоквартально	Щомісячно. Щоквартально	Одноразово. Щомісячно. Щоквартально. Щорічно
Виплата страхової суми	Одноразово. Щоденна допомога в разі госпіталізації	Щомісячна виплата рівними частинами	Одноразово. У формі анuitету при дожитті до пенсійного віку. Щоденна допомога в разі госпіталізації

Джерело: [4, с. 54].

— підтримуючі інновації — проявляються в удосконаленні вже існуючих страхових продуктів та послуг, що пропонуються страховиками. Варто додати, що цей тип інновацій є характерним для більшості страхових компаній та впроваджується найчастіше;

— інновації, що спрямовані на підвищення ефективності діяльності страховика. Ця група інновацій проявляється в зниженні адміністративних чи виробничих витрат, затрат на аквізицію страхових продуктів та послуг. Як приклад цієї групи інновацій можна навести використання Інтернет-технологій, спеціалізованих програмних комплексів для страхових компаній, що автоматизують бізнес-процеси страховика [2].

Отже, якщо страхова компанія бажає бути інноваційною, впроваджувати інновації в своїй діяльності, вона це може робити у трьох напрямках, а саме за рахунок: розширення ринку (інновації, що розширюють існуючі можливості); вдосконалення продуктів та послуг (підтримуючі інновації); оптимізації та вдосконалення бізнес-процесів (інновації, що спрямовані на підвищення ефективності діяльності страховика).

Враховуючи потенційну широту можливих варіантів активізації інноваційної діяльності страхових компаній на основі розглянутих вище груп інновацій нижче представлено лише окремі з цих заходів, які, на думку автора, є найбільш актуальними на сучасному етапі розвитку вітчизняного страхового ринку.

Варто зазначити, що спектр заходів активізації інноваційної діяльності страхової компанії у напрямку впровадження продуктивних інновацій є досить широким, що пов'язано зі значною різноманітністю страхових послуг, які

вже існують та постійно впроваджуються на страховому ринку. На думку автора, у найближчій та середньостроковій перспективі особлива увага повинна бути приділена розвитку і вдосконаленню страхових послуг у сфері особистого страхування. Що стосується страхових послуг для фізичних осіб, то нині найбільш перспективний страховий захист від нещасних випадків у побуті і накопичувальне страхування життя.

Для виявлення можливостей розширення асортименту страхових продуктів автором був проведений порівняльний аналіз пропозиції по різновидам індивідуального страхування життя (серед вибіркового страхових компаній в США, Японії), за підсумками якого зроблено наступні висновки. Пропозиція таких різновидів, як страхування на дожиття, змішане, пенсійне, дітей, присутня в Україні нарівні з США і Японією. США є лідером в області термінового і універсального, змінного страхування. Однак видається дещо передчасним впровадження універсального і змінного страхування в Україні [3, с. 13].

Основні характеристики інноваційних страхових послуг зі страхування життя наведено в таблиці 1.

На думку автора, на сучасному етапі розвитку страхового ринку необхідно звернути увагу на розвиток базових різновидів страхування життя, а саме термінове і довічне, пропозиція яких на ринку є недостатніми, внаслідок чого не задовольняються потреби страховальників у страховому захисті.

Основною особливістю пропонованого довічного страхового продукту є наявність такої опції, як можливість отримання позики з сформованих до цього часу страхових резервів. Опція позики в довічному страхуванні є привабливою не тільки для потенційних клієнтів, але і для страховика, оскільки буде, по-перше, сприяти збільшенню попиту на даний продукт, і, по-друге, забезпечувати сталість укладених договорів, так як, щоб скористатися опцією, необхідно, щоб договір діяв протягом 5—10 років [4, с. 50—58].

Розробка і впровадження запропонованих продуктів термінового і довічного страхування як заходу активізації інноваційної діяль-

ності страховика сприятимуть розширенню асортименту страхових продуктів, що пропонують захист для громадян та їх сімей за прийнятною вартістю.

Окрім страхування життя, досить широке поле для впровадження інновацій знаходиться у сфері медичного страхування та страхування від нещасних випадків, які поряд зі страхування життя входять до складу особистого страхування.

Нижче розглянуто особливості впровадження сучасних інновацій у сфері корпоративного страхування персоналу, а також досвід вітчизняної страхової компанії "Провідна" у впровадженні інноваційних страхових послуг у сфері добровільного медичного страхування.

Яскравими прикладами інновацій у сфері корпоративного особистого страхування є наступні (рис. 1).

Слід також розглянути перспективи впровадження інновацій у сфері корпоративного медичного страхування. Однією з найбільш інноваційно-прогресивних вітчизняних страхових компаній є СК "Провідна". СК "Провідна" — одна з лідерів ринку страхування в Україні, фінансово стійка Компанія, яка завжди виконує свої зобов'язання перед клієнтами та партнерами понад 20-ти років [5, с. 3].

СК "Провідна" займає 1-е місце на ринку добровільного медичного страхування (ДМС) (має власний медичний асистанс і власну договірну мережу з 1 200 медичних та аптечних закладів, з них близько 1 000 в регіонах України, що забезпечує обслуговування застрахованих та кваліфіковану медичну цілодобову диспетчерську службу по всій країні);

Головний пріоритет СК "Провідна" — турбота про добробут клієнта шляхом:

- пропозиції якісних страхових продуктів;
- належного обслуговування клієнтів і виплат за страховими подіями;
- виплати за перше півріччя 2018 р. — 322,90 млн грн; страхові платежі за перше півріччя 2018 р. — 459,61 млн грн;
- розгалужена регіональна мережа: 25 філій, 25 Центрів клієнтського сервісу, понад 2000 співробітників;
- власний медичний асистанс та центри врегулювання збитків в кожній області; власний Контакт-центр для надання цілодобової допомоги застрахованим.

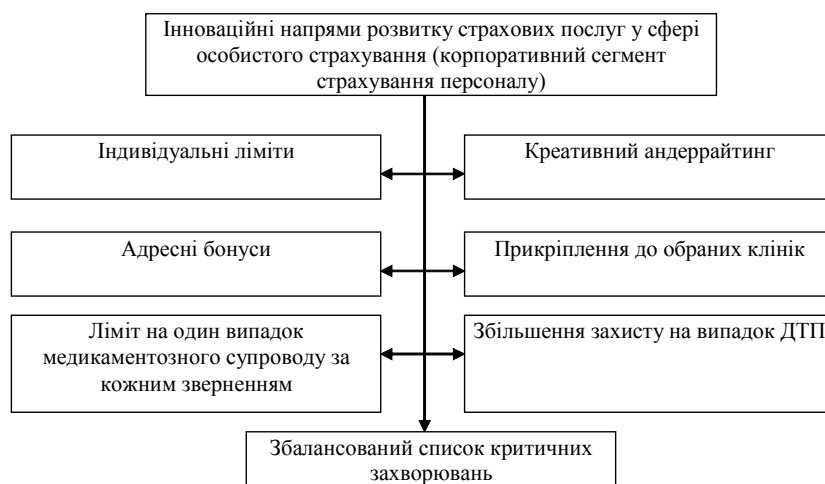

Рис. 1. Інноваційні напрями розвитку страхових послуг у корпоративному секторі особистого страхування

Джерело: [4, с. 56].

Основні інноваційні напрацювання ПрАТ СК "Провідна" у сфері ДМС, які можуть бути використані також і іншими вітчизняними страховиками, включають наступні напрями (рис. 2).

Зміна парадигми страхового бізнесу добре помітна і за темпами впровадження інноваційних послуг у сфері автострахування, зокрема послуги асистансу. Так, наприклад, у Великобританії, обсяг наданих послуг у сфері автострахування вже перевищує 1,8 млрд фунтів стерлінгів на рік. У свою чергу за даними найбільшого в США автомобільного клубу AAA, щорічно технічну допомогу отримують 32 млн автомобілістів. 58% від цього числа — водії, які придбали пакети асистансу [5].

В Україні має місце величезне поле для розвитку не тільки прямого страхування, але й додаткових сервісів і послуг для автомобілістів, які виходять за рамки стандартного КАСКО. Інноваційним прикладом розвитку страхових послуг в авто страхуванні є використання технологій телематики. Як зазначає Ю. Добренкова, у США, вже більше 35% страхових компаній надають послуги з дистанційного відстеження показників управління авто (телематика), за всіма прогнозами кількість таких компаній буде перевищувати 70% до 2020 року. Основним масовим споживачем послуг телематики є великі транспортно-логістичні компанії, тому що їм важливо оптимізувати витрати на страхові послуги [6].

Запровадження інноваційних страхових послуг і програм має прямо вплинути на величину витрат страхових компаній при незмінному значенні доходів, як показано на рисунку 3.

Отже, в ході дослідження були виявлені різноманітні потенційні напрями активізації інноваційної діяльності страхових компаній у

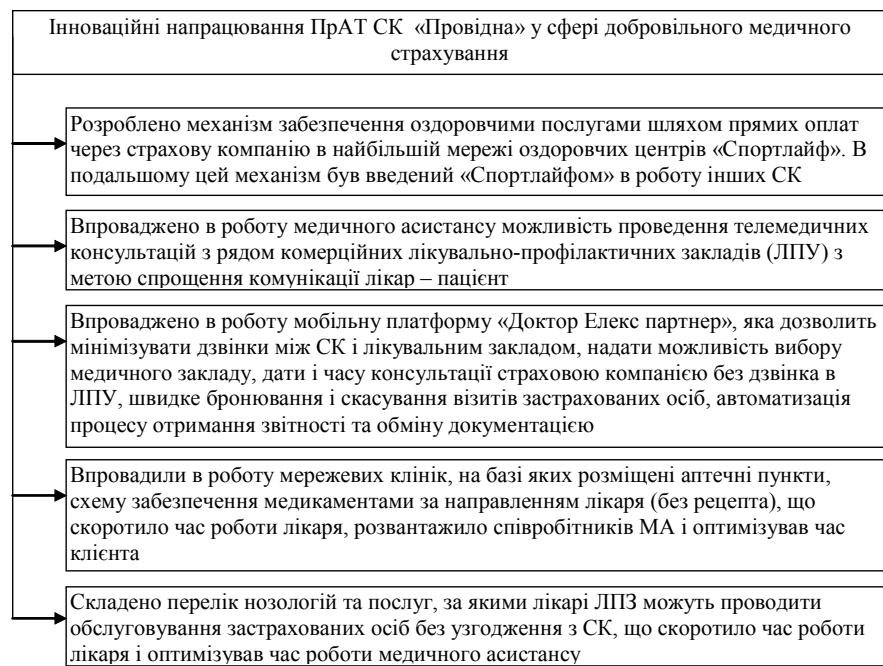

Рис. 2. Інноваційні напрацювання ПрАТ СК "Провідна" у сфері добровільного медичного страхування

Джерело: [5].

частині впровадження нових видів продуктів та послуг, зокрема у сферах страхування життя, медичного страхування та страхування від нещасних випадків, автотранспортного страхування. Варто зазначити, що автором були розглянути лише деякі з них, хоча фактично цих напрямів є значно більше.

Окремою групою заходів у напрямі активізації інноваційної діяльності страхової компанії є заходи, що стосуються вдосконалення її бізнес-процесів. Страхові компанії змушені використовувати поряд з іншими новаціями й інноваційні способи надання та продажу страхових послуг. При цьому за допомогою новітніх каналів дистрибуції страхових послуг страховики, з одного боку, просувають на ринок власні про-

Рис. 3. Вплив програм "SmartDriver" та "Snapshot" на доходи і витрати страховика

Джерело: [7].

дукти, а з іншого — забезпечують "зворотний зв'язок" зі споживачами, що сприяє розширенню інформаційної клієнтської бази та врахування їхніх потреб [8, с. 234].

Як зазначено у White paper компанії Oracle під назвою "Чому цифрова трансформація повинна бути головним пріоритетом страховиків" [9, с. 3], у сучасних умовах все більше людей інтуїтивно звертаються до своїх смартфонів для взаємодії зі світом, тому страхові компанії ведуть пошук нових клієнт-центричних способів взаємодії з власниками страхових полісів. Гіперконективність суттєво вплинула на поведінку споживачів, способи їх взаємодії з навколишнім світом та навіть на те, як вони думають.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, інноваційність у страховій діяльності, новітні підходи до управління господарськими процесами, розробка та впровадження якісно нових страхових послуг та удосконалення технологій їх продажу є вимогою часу, оскільки потреби суспільства постійно зростають.

У статті узагальнено види інновацій, що можуть бути реалізовані як заходи активізації інноваційної діяльності страховиків. Ці групи включають три напрями, а саме: розширення ринку (інновації, що розширюють існуючі можливості); вдосконалення продуктів та послуг

(підтримуючі інновації); оптимізації та вдосконалення бізнес-процесів (інновації, що спрямовані на підвищення ефективності діяльності страховика). В рамках цих напрямів запропоновано практичні заходи активізації інноваційної діяльності страхових компаній, зокрема у сферах страхування життя, медичного страхування та страхування від нещасних випадків, автотранспортного страхування. Також запропоновано напрями використання цифрових технологій при наданні страхових по-

слуг, що є ключовою умовою подальшого розвитку страховиків. Ці заходи дозволять страховикам охоплювати ті ніші ринку, які досі не були зайняті, розширювати сфери своєї діяльності, долучати до страхових операцій клієнтів, які досі активно не були зацікавлені в страхуванні.

Перспективами подальших розвідок у напрямі пошуку шляхів активізації інноваційної діяльності страхових компаній є вивчення ролі та можливостей цифрових технологій для активізації фінансової діяльності та конкурентоспроможності страховиків.

Література:

1. Пікус Р.В. Інноваційний розвиток страхової діяльності як основа підвищення її ефективності / Р. Пікус, В. Заколадяжний // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2015. — Вип. 3. — С. 72—80.
2. Christensen C. Christensen: We are living the capitalist's dilemma / С. Christensen // CNN Edition: International, 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://edition.cnn.com/2013/01/21/business/opinion-clayton-christensen/index.html>
3. Тыжинова Н.А. Развитие личного страхования в посткризисный период: автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.10 / Н.А. Тыжинова. — Иркутск: ФГБОУ ВПО "Байкальский государственный университет экономики и права". 2012. — 23 с.
4. Третьак Д. Д. Перспективи впровадження інновацій в особистому страхуванні на прикладі зарубіжних країн / Д. Д. Третьак // Економіка. — 2017. — № 5 (194). — С. 50—58.
5. Інновації в ДМС. Нові рішення: офіційний сайт СК "Провідна" [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://conference.sb-malakut.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/10-PROVIDNA-prezentaciya-SB-Malakut-2017.pdf>
6. Нові страхові технології, які змінять галузь найближчим часом (2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/411682/novi-strahovi-tehnologiyi-yaki-zminyat-galuz-najblyzhchym-chasom>
7. Крикуненко О.С. Роль інноваційних страхових послуг у формуванні прибутку страховика / О.С. Крикуненко, С.Б. Березіна // Молодий вчений. — 2017. — № 4 (44). — С. 683—686.
8. Шевченко В. Визначення стратегічних напрямів подальшого розвитку міжнародного страхового ринку в умовах глобалізації / В. Шевченко // Економіка. — 2014. — № 10. — С. 230—236.
9. Why Digital Transformation Should Be Every Insurer's Top Priority: Oracle white paper. — 11 p. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.oracle.com/us/industries/financial-services/digital-transformation-insure-wp-2668178.pdf>

References:

1. Piquus, R.V. (2015), "Innovative development of insurance activity as a basis for increasing its efficiency", Bulletin of the Taras Shevchenko National Taras Shevchenko University. Economy, vol. 3, pp. 72—80.
 2. Christensen, C. (2013), "Christensen: We are living the capitalist's dilemma", CNN Edition: International, [Online], available at: <http://edition.cnn.com/2013/01/21/business/opinion-clayton-christensen/index.html> (Accessed 10 Nov 2018).
 3. Tizhinova, N.A. (2012), "Development of personal insurance in the post-crisis period", Ph.D. Thesis, Economy, FGBOOU VPO "Baikal State University of Economics and Law", Irkutsk, Russian Federation.
 4. Tretyak, D.D. (2017), "Prospects for the introduction of innovations in personal insurance on the example of foreign countries", Economy, vol. 5 (194), pp. 50-58.
 5. The official site of the insurance company "Providna" (2017), "Innovation in the LCA. New solutions", available at: <http://conference.sb-malakut.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/10-PROVIDNA-prezentaciya-SB-Malakut-2017.pdf> (Accessed 10 Nov 2018).
 6. The official site of FINANCE.UA (2017), "New insurance technologies that will change the industry in the near future", available at: <https://news.finance.ua/ua/news/-/411682/novi-strahovi-tehnologiyi-yaki-zminyat-galuz-najblyzhchym-chasom> (Accessed 10 Nov 2018).
 7. Krikunenko, O.S. (2017), "The role of innovative insurance services in shaping the insurer's profits", Young scientist, vol. 4 (44), pp. 683—686.
 8. Shevchenko, V. (2014), "Definition of strategic directions for the further development of the international insurance market in the conditions of globalization", Economics, vol. 10, pp. 230—236.
 9. The official site of the Oracle company (2015), "Why Digital Transformation Should Be Every Insurer's Top Priority: Oracle white paper", available at: <http://www.oracle.com/us/industries/financial-services/digital-transformation-insure-wp-2668178.pdf> (Accessed 10 Nov 2018).
- Стаття надійшла до редакції 10.11.2018 р.

УДК 330.131.7:656.2

Н. Г. Панченко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та управління виробничим і комерційним бізнесом,
Український державний університет залізничного транспорту

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.22.34

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ УКРАЇНИ

N. Panchenko,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Department of Economics and Management
of Industrial and Commercial Business, Ukrainian State University of Railway Transport

THE FORMATION OF THE SYSTEM OF RISK-MANAGEMENT ON RAILWAY TRANSPORT OF UKRAINE

Сьогоднішня економічна, політична та соціальна напруженість у країні, відсутність дієвої стратегії та чітко визначених пріоритетів економічного розвитку держави, випереджаючий інтелектуально-інноваційний розвиток передових країн та посилення глобальних конкурентних тенденцій призвели до загострення існуючих проблем вітчизняних підприємств та підвищення рівня ризикованості середовища їх функціонування. Не минули подібні тенденції й підприємства залізничного транспорту, які наразі, окрім поглиблення наболілих проблем, зіткнулися з низкою реформаційних ризиків унаслідок уповільнення та деформації процесів реформування у залізничній галузі. На основі аналізу ключових проблем розвитку підприємств залізничної галузі, здійснено ідентифікацію ризик-факторів розвитку залізничного транспорту, які систематизовано за декількома групами: законодавчі, організаційно-управлінські, фінансово-інвестиційні, корупційні, кадрові, репутаційні, техніко-технологічні, екологічні ризик-фактори, ризик-фактори безпеки, відносин з клієнтами та партнерських відносин. Враховуючи визначені ризики, встановлено вагомість використання ризик-менеджменту як важливого напрямку корпоративного управління. Визначено, що практика ризик-менеджменту в залізничній галузі характеризується фрагментарністю та не має комплексного застосування. Приймаючи до уваги існуючі підходи до управління ризиками на підприємстві, запропоновано формування системи ризик-менеджменту на підприємствах залізничного транспорту, впровадження якої передбачається здійснювати поетапно: визначення потенційних зон ризику, ідентифікація та оцінка ризик-факторів, передумов та наслідків їх виникнення, визначення дієвих методів та формування адаптивного інструментарію ризик-менеджменту, підготовка аналітичної звітності стосовно результативності системи ризик-менеджменту на залізничному транспорті та у разі потреби внесення необхідних коректив до її змістовного наповнення.

Modern economic, political and social tensions in the country, the lack of an effective strategy and clearly defined priorities of economic development of the state, ahead of the intellectual and innovative development of advanced countries and the strengthening of global competitive trends have led to the aggravation of the existing problems of domestic enterprises and increase the level of risk of their environment. Not spared such trends and enterprises of railway transport, which are now, in addition to deepening the urgent problems faced with a number of reformation risks due to the slowdown and deformation of the reform of the railway industry. On the basis of the analysis the key problems of development of the enterprises of railway industry, identification of risk factors of development of railway transport which are systematized on several groups is carried out: legislative, organizational and administrative, financial and investment, corruption, personnel, reputational, technical and technological, environmental risk factors, risk factors of safety, relations with clients and partnership. Taking into account certain risks, the importance of using risk management as an important direction of corporate governance is established. It is determined that the practice of risk management in the railway industry is characterized by fragmentation and has no complex application. Taking into account the existing approaches to risk management at the enterprise, it is proposed to form a risk management system at the enterprises of railway transport, the implementation of which involves the following stages: the definition of potential risk areas, identification and assessment of risk factors, prerequisites and consequences of their occurrence, the definition of effective methods and the formation of adaptive risk management tools, preparation of analytical reports on the effectiveness of the risk management system in railway transport and, if necessary, making the necessary adjustments to its content.

Ключові слова: залізничний транспорт, ризик-менеджмент, систематизація ризик-факторів, система ризик-менеджменту, поетапність формування системи.

Keywords: railway transport, risk management, systematization of risk factors, risk management system, stepwise formation of the system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогоднішнє бізнес-середовище функціонування підприємств характеризується високою мірою ризикованості, що ускладнює процес

прийняття управлінських рішень, і потребує пошуку нових підходів до ефективного управління підприємством. Поняття ризику є характерною особливістю діяльності будь-якого підпри-

ємства, незалежно від галузевої специфіки його функціонування. Тому вирішення визначеної проблеми є актуальним для підприємств будь-якої сфери, у тому числі залізничної галузі.

Реформаційні процеси, що відбуваються на залізничному транспорті значно ускладнюють управління існуючими ризиками та активізують створення нових ризиків, викликаних зміною форми власності, організаційної структури управління та особливостями перебудови взаємовідносин залізничної компанії з державними та місцевими органами влади, суспільством, постачальниками, споживачами та іншими учасниками бізнес-відносин. У цих умовах актуалізується питання удосконалення підходів до управління ризиками та формування дієвої системи ризик-менеджменту на залізничному транспорті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання управління ризиками підприємств, зокрема залізничного транспорту, висвітлюються у публікаціях багатьох вітчизняних вчених, серед яких: І. Вербіцька, І. Воловельська, В. Дикань, Д. Дячков, В. Занора, О. Кравченко, Ю. Крихтіна, І. Маркова, Т. Мостенська, І. Посохов, Н. Скопенко, І. Токмакова, О. Череватенко та ін. [1—10].

Проте варто зауважити, що нині управління ризиками в залізничній галузі має фрагментарний та епізодичний характер, що обумовлює вагомість застосування системного підходу до управління ризиками, і, відповідно, потребу формування системи ризик-менеджменту на залізничному транспорті.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у визначенні спектру ризик-факторів розвитку залізничного транспорту та розробці системи ризик-менеджменту на підприємствах залізничної галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Посилення невизначеності зовнішнього середовища, активізація глобалізаційних та інтеграційних процесів, загострення конкурентних взаємовідносин транспортно-логістичних компаній, збільшення інформаційних потоків обумовлює виникнення нових джерел формування ризиків та необхідність трансформації підходів до управління ними. У таких умовах пріоритетного значення набуває використання такого підходу до управління як ризик-менеджмент, що орієнтований на системну ідентифікацію та адаптивне управління ризиками.

Фахівцями залізничної компанії в рамках інформаційного ознайомлення потенційних

інвесторів з діяльністю залізничного транспорту виділяються такі основні види ризиків, як економічні ризики (ризик зменшення вантажних перевезень у результаті погіршення економічних умов), істотні потреби в інвестуванні (відносно високий рівень зносу інфраструктури та рухомого складу), витрати на персонал (висока доля витрат на персонал має істотний вплив на фінансові результати), валютний ризик (частина витрат та зобов'язань деномінована в іноземній валюті), ризик рефінансування та відсотковий ризик (ризик рефінансування короткострокових запозичень) [11].

Вітчизняними вченими також приділяється активна увага дослідженню та систематизації ризиків залізничного транспорту, які зумовлені дією як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Так, І.В. Токмакова у рамках SWOT-аналізу залізничної галузі виділяє такі загрози зовнішнього середовища: розвиток нових маршрутів міжнародних транспортних коридорів, що пролягатимуть в обхід України; загострення політичної та економічної ситуації в країні, зниження внутрішнього попиту на послуги залізниць; відсутність державної підтримки інноваційного розвитку галузі; посилення конкуренції з боку автомобільного транспорту; погіршення інвестиційного клімату і кредитного рейтингу, відтік інвесторів з галузі; підвищення рівня плинності кадрів, відтік висококваліфікованих спеціалістів; уповільнення темпів реалізації реформ; постійні зміни в транспортному законодавстві та затягування ратифікації міжнародних транспортних документів; подорожчання паливно-енергетичних ресурсів; ризик виникнення аварій і техногенних катастроф у результаті зношеного рухомого складу та інфраструктури; падіння обсягів транзитних вантажопотоків [10].

Крихтіна Ю.О. та Череватенко О.М., вивчаючи питання державного управління ризиками залізничного транспорту, виокремлюють законодавчі й політичні ризики, які в подальшому підрозділяють на такі групи: інформаційні (відсутність чіткої й повної інформації про всі поточні політичні процеси, недостатній аналіз політичної ситуації в цілому), соціальні (викликані нестабільністю, агресивністю й радикалізмом проведеного політичного курсу, діяльністю окремих політичних інститутів, наявністю безлічі невирішених соціальних проблем залізничної компанії), економічні (відсутність необхідних грошових ресурсів для проведення реформ залізничного транспорту, відсутність розвиненої та стабільної економічної інфраструктури, неліквідність акцій Укрзалізниці) і випадкові ризики (безпосередня випадковість політики, що призводить до появи непередбачених і не-

Рис. 1. Систематизація ризик-факторів розвитку залізничного транспорту

Джерело: сформовано автором.

бажаних подій для залізничної компанії); ризик військових дій, внутрішній ризик у країні (нестабільність внутрішньополітичної ситуації) та міжнародний ризик тощо [7].

Кравченко О. виділяє ринкові ризики фінансового планування й прогнозування на залізничному транспорті, серед яких ризики, пов'язані зі зміною кон'юнктури транспортного ринку і з ви-

сокими темпами інфляції. До фінансових ризиків автор відносить ризики, пов'язані з державним регулюванням тарифів на залізничні перевезення, зі зміною фіскальної політики держави, зі зміною умов та термінів здійснення обов'язкових платежів та інших розрахунків, зі зміною ставок за відсотками та депозитами, зі зміною обсягів державного фінансування розвитку залізничного транспорту [6].

Маркова І.В., розглядаючи особливості державно-приватного партнерства на залізничному транспорті, виділяє такі види ризиків як проектні, систематичні та форс-мажорні. Під проектними ризиками автор вбачає всю сукупність ризиків властивих даному конкретному проекту (наприклад, технологічні ризики та ризики будівництва; ризики, що привносять в проект контрагенти, фінансові ризики). Систематичний ризик, на думку автора, обумовлений причинами інституційного характеру, макроекономічною ситуацією, політичними, соціальними, правовими чинниками (наприклад, ризики законодавчих змін, інфляції, зменшення купівельної здатності національної валюти; відсотковий, політичний та валютний ризики). Форс-мажорні ризики — ризики, що виникають у випадку, коли проект буде припинений на певний період часу через пожежу, повінь, шторм або іншу подію, яка не залежить від учасників проекту [8].

Відзначаючи вагому значущість наукових досліджень стосовно визначення та групування ризиків, що характерні для підприємств залізничної галузі, доцільно систематизувати сукупність ризик-факторів розвитку залізничного транспорту за декількома групами (рис. 1):

— законодавчі ризик-фактори: недосконалість нормативно-правової бази розвитку залізничного транспорту; недотримання вимог законодавства з питань державної митної справи та міжнародних договорів; поглиблення декларативного характеру реалізації стратегічних та програмних ініціатив розвитку залізничного транспорту; недосконалість правового механізму компенсації державою пільгових перевезень залізничним транспортом тощо;

— організаційно-управлінські ризик-фактори: некомпетентність керівного складу залізничної компанії; недостатній рівень відповідальності топ-менеджерів; уповільнення темпів реалізації реформаційних змін; втрата довірчого відношення до керівництва залізничної компанії тощо;

— корупційні ризик-фактори: поглиблення корумпованості керівного складу; використання тіньових схем для фінансових махінацій; поглиблення бюрократичних перепон розвитку залізничного транспорту; привласнення коштів залізничної компанії приватними особами тощо;

— репутаційні ризик-фактори: зниження позицій залізничного транспорту в глобальних рейтингах; погіршення ділової репутації на ринку транспортно-логістичних послуг; зниження інформаційної прозорості та відкритості залізничної компанії; невиконання контрактних та гарантійних зобов'язань; посилення конкурентних позицій інших видів транспорту тощо;

— техніко-технологічні ризик-фактори: критичний рівень зношеності рухомого складу та залізничної інфраструктури; подальша руйнація транспортно-логістичної інфраструктури; поглиблення інноваційної відсталості залізничного транспорту; використання застарілих технологій та зразків рухомого складу; техніко-технологічна невідповідність стандартам розвитку світової транспортно-логістичної системи тощо;

— фінансово-інвестиційні ризик-фактори: збитковий характер діяльності залізничної компанії; відсутність повноцінної компенсації державою пільгових перевезень залізничним транспортом; скорочення обсягів державної фінансової підтримки залізничної галузі; погіршення інвестиційного та кредитного рейтингів залізничної компанії; виникнення кредитних та відсоткових ризиків, пов'язаних з погашенням заборгованості, зокрема деномінованої в іноземній валюті тощо;

— кадрові ризик-фактори: некомпетентне виконання працівниками посадових обов'язків; міграційний відтік фахівців, зокрема робітничих професій; втрата престижності залізничних професій; відсутність тісної співпраці зі спеціалізованими закладами вищої освіти; дефіцит висококваліфікованих кадрів тощо;

— ризик-фактори безпеки: значне перевищення термінів експлуатації рухомого складу та залізничної інфраструктури; незадовільний рівень технологічної безпеки залізничного транспорту; зниження безпеки руху поїздів; порушення правил перевезення вантажів та пасажирів; невідповідність рівня завантаженості та пропускних спроможностей залізничних ліній тощо;

— екологічні ризик-фактори: відсутність корпоративного бачення залізничної компанії стосовно концепції екологічної відповідальності; неналежна увага залізничної компанії до управління ресурсозбереженням та ресурсоефективністю; перевищення допустимих норм забруднення навколишнього середовища; відсутність ефективного політики управління екологічною модернізацією тощо;

— ризик-фактори партнерських відносин: значна цінова диференціація тарифів на перевезення залізничним транспортом та приватними транспортно-логістичними операторами; невиконання або порушення договірних зобов'язань

з ініціативи однієї зі сторін; ускладнення тендерної документації стосовно матеріально-технічного забезпечення залізничної галузі; невідповідність якості, ціни, часу доставки та відвантаження продукції; підвищення цін на сировину та матеріали для потреб залізничного транспорту тощо;

— ризик-фактори відносин з клієнтами: невідповідність асортименту та якості послуг залізничного транспорту вимогам споживачів; коливання споживчого попиту; неповноцінне задоволення потреб споживачів у перевезеннях; недосконалість інформаційних систем та технологій співпраці з клієнтами; порушення графіку руху поїздів; дефіцит рухомого складу; порушення термінів доставки та нарахування штрафних санкцій; неналежне забезпечення збереженості вантажів тощо.

На основі результатів аналітичного дослідження діяльності підприємств залізничного транспорту та визначення ризик-факторів, можна зробити висновок, що практика ризик-менеджменту в залізничній галузі характеризується фрагментарністю та не має комплексного застосування. Фрагментарне управління ризиками у залізничній компанії здійснюється на рівні Департаменту безпеки ПАТ "Українська залізниця", який забезпечує моніторинг та усунення зовнішніх і внутрішніх загроз розвитку залізничного транспорту, зокрема є відповідальним за формування та впровадження єдиної політики інформаційної безпеки, виявлення та усунення корупційних ризиків і передумов до вчинення економічних правопорушень у процесі укладання та виконання договорів, розробку, впровадження і контроль за дотриманням безпекових стандартів кадрової політики тощо [12]. Виконання функції управління проектними ризиками покладено на Проектний офіс, створений в кінці минулого року. Так, наприклад, одним із його стратегічних завдань є підвищення ефективності процесу закупівель товариства, мінімізація приводів для їх оскарження та скасування, сприяння вчасному постачанню продукції, посилення контролю за її якістю, що дозволить мінімізувати ризики, які стосуються процесів постачання та забезпечити формування довгострокових плідних відносин з підприємствами [13].

Подолання ризиків-факторів на залізничному транспорті у значній мірі залежить від вчасної ідентифікації та подальшого ефективного управління ризиками. Сучасними вченими управління ризиками розглядається в різному термінологічному змісті: ризик-управління, ризик-орієнтоване управління, ризик-менеджмент тощо. Так, у загальному вигляді управління економічними ризиками суб'єктів господарювання представляє собою систему цілеспрямованого впли-

ву на всі види ризику підприємства, які в своїй сукупності дозволяють уникнути, зменшити або мінімізувати негативні наслідки суб'єктивно-об'єктивного характеру господарського середовища [1].

Ризик-орієнтоване управління розглядається як особливий вид діяльності підприємства, яка спрямована, з одного боку, на пом'якшення впливу негативних зовнішніх та внутрішніх факторів ризику на результати діяльності, тобто прибуток підприємства, а з іншого — на використання можливого позитивного впливу таких факторів [14].

Сутність ризик-орієнтованого управління у загальному вигляді розкривають як ітеративний, динамічний процес, що представляє собою сукупність управлінських функцій, а саме: планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання, з інтегрованими складовими управління ризиками і здійснюється з метою досягнення цілей організації [5].

Відповідно до нової версії стандарту ДСТУ ISO 9001:2015, концепція ризик-менеджменту, заснована на ідеології ризик-орієнтованого мислення, позиціонується як важливий елемент досягання результативності системи управління якістю. Якщо в попередніх виданнях поняття "ризик-орієнтоване мислення" було нечітко визначено, охоплюючи, наприклад, виконання запобіжних дій для усунення потенційних невідповідностей, аналізу будь-яких невідповідностей і вжиття заходів для запобігання їх повторному виникненню, то згідно з вимогами нового стандарту організація має планувати та виконувати дії щодо ідентифікації ризиків і можливостей [15].

Ризик-менеджмент також розглядається в різних інтерпретаціях: як сукупність принципів, методів і форм управління організацією та її поведінкою в зовнішньому середовищі в умовах невизначеності та конфліктності [9]; як процес прийняття стратегічних рішень, спрямованих на забезпечення оптимального співвідношення прибутку та витрат суб'єкта господарювання [16]; як комплекс управлінських дій і заходів впливу на суб'єкти господарської діяльності, який забезпечує максимально широке охоплення можливих ризиків, обґрунтоване прийняття і доведення їх впливу до оптимально можливих меж для зниження ймовірності настання негативних подій і нейтралізації їх наслідків [17]. Важливо враховувати, що на практиці впровадження ризик-менеджменту не дає миттєвого результату і носить довгостроковий характер та націлене на отримання додаткових конкурентних переваг у перспективі. І тільки коли підприємство кілька разів пройде цикл менеджменту ризиків від їх ідентифікації до вироблення заходів протидії і переконається, що кількість погроз зменшилася, а ри-

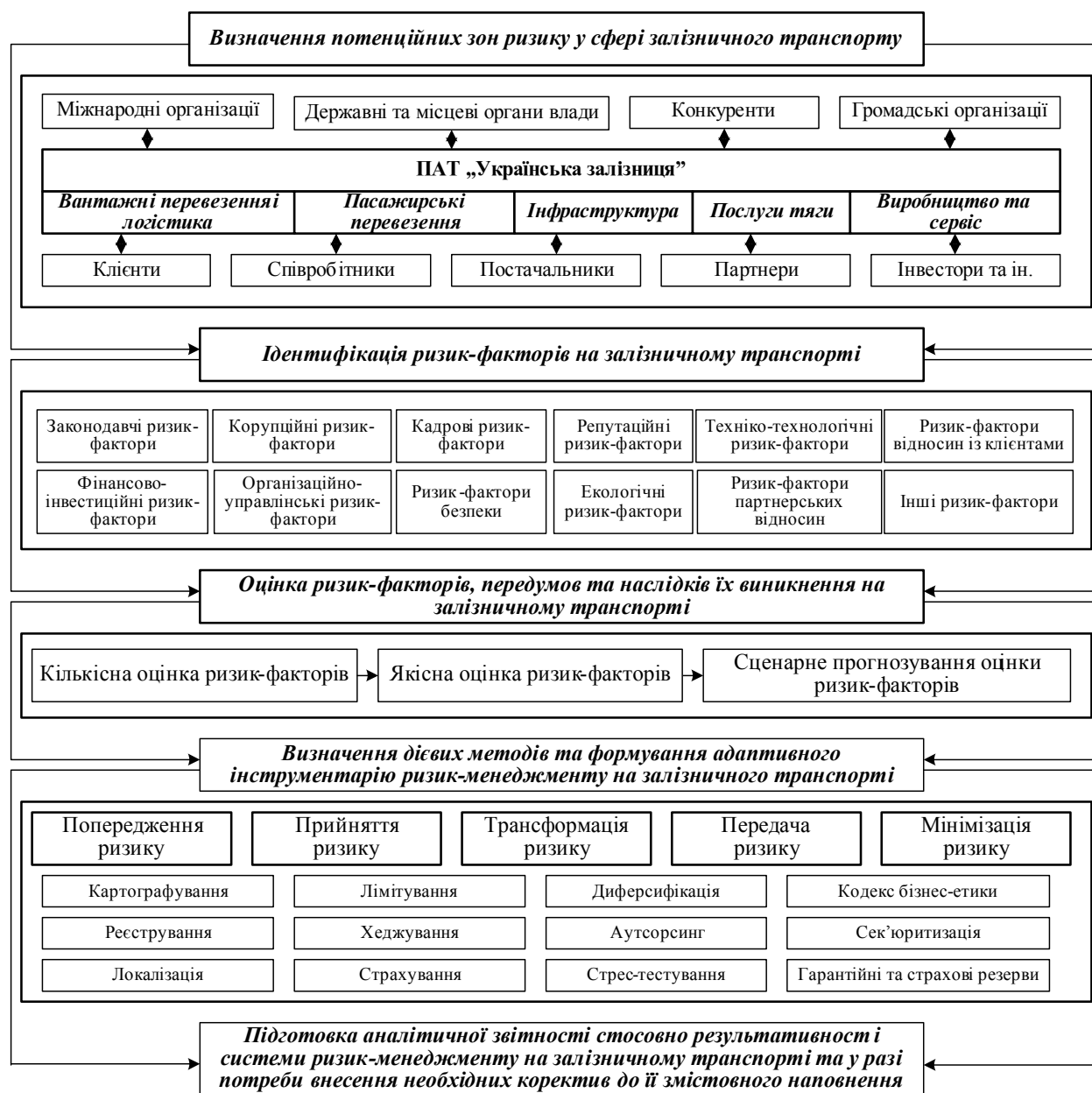

Рис. 2. Поетапність формування системи ризик-менеджменту на залізничному транспорті

Джерело: авторська розробка.

зики, що залишилися, є прийнятними для його діяльності, можна стверджувати, що система управління ризиками діє [4].

Науковою спільнотою виділяються такі основні взаємопов'язані етапи формування системи ризик-менеджменту як ідентифікація ризику, проведення його кількісної та якісної оцінки, контроль за ризиком та його моніторинг, визначення методів управління ризиками, оцінка результатів та їх коригування.

Приймаючи до уваги існуючі підходи до управління ризиками на підприємстві, пропонуємо таку поетапність формування системи ризик-менеджменту на підприємствах залізничного транспорту (рис. 2):

— перший етап — визначення потенційних зон ризику у сфері залізничного транспорту, що передбачає дослідження внутрішнього середовища залізничної компанії за бізнес-вертикалями та в розрізі взаємовідносин з внутрішніми стейкхолдерами і, відповідно, комплексний аналіз зовнішнього оточення та партнерських відносин залізничної компанії із зовнішніми стейкхолдерами;

— другий етап — ідентифікація ризик-факторів на залізничному транспорті — законодавчих, організаційно-управлінських, фінансово-інвестиційних, корупційних, кадрових, репутаційних, техніко-технологічних, екологічних ризик-факторів, ризик-факторів безпеки, відносин

з клієнтами, партнерських відносин та інших груп ризик-факторів;

— третій етап — оцінка ризик-факторів, передумов та наслідків їх виникнення на залізничному транспорті, що передбачає проведення кількісної та якісної оцінки ризик-факторів, сценарного прогнозування оцінки ризик-факторів на залізничному транспорті;

— четвертий етап — визначення дієвих методів та формування адаптивного інструментарію ризик-менеджменту на залізничному транспорті. Методами ризик-менеджменту, що використовуються для управління ризиками на підприємствах, є попередження, прийняття, трансформація, передача та мінімізація ризику. До дієвих інструментів адаптивного управління ризиками відносяться: картографування, реєстрування, локалізація, лімітування, хеджування, страхування, диверсифікація, аутсорсинг, стрес-тестування, кодекс бізнес-етики, сек'юритизація, гарантійні та страхові резерви тощо;

— завершальний етап — підготовка аналітичної звітності стосовно результативності системи ризик-менеджменту на залізничному транспорті та у разі потреби внесення необхідних коректив до її змістовного наповнення.

ВИСНОВОК

Таким чином, варто констатувати, що уповільнення та неоднозначність реформаційних процесів у залізничній галузі значно ускладнює управління існуючими ризиками та призводить до виникнення нових перешкод розвитку залізничного транспорту. На основі аналізу сучасних тенденцій розвитку залізничної галузі та приймаючи до уваги наукові напрацювання стосовно визначення ризиків у цій сфері, представлено систематизацію ризик-факторів розвитку залізничного транспорту. Встановлено, що нині управління ризиками у залізничній компанії має фрагментарний характер, що обґрунтовує важливість використання системного підходу до ризик-менеджменту. Розкрито поетапність формування системи ризик-менеджменту, що передбачає визначення потенційних зон ризику, ідентифікацію ризик-факторів, оцінку ризик-факторів, передумов та наслідків їх виникнення, визначення дієвих методів та формування адаптивного інструментарію ризик-менеджменту, підготовку аналітичної звітності стосовно результативності системи ризик-менеджменту на залізничному транспорті та у разі потреби внесення необхідних коректив до її змістовного наповнення.

Використання зазначеного підходу надасть можливість задовольнити інтереси всіх учасників бізнес-відносин, удосконалити систему корпоративного управління та забезпечити прийняття більш виважених управлінських рішень на ос-

нові ідентифікації можливих ризиків і розуміння перспективних наслідків їх реалізації, підвищити ефективність стратегічних та операційних бізнес-процесів, покращити рівень економічної та інформаційної безпеки на залізничному транспорті.

Література:

1. Вербіцька І.І. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур / І.І. Вербіцька // Сталий розвиток економіки. — 2013. — № 5. — С. 282—291.
2. Дикань В.А. Специфические особенности системы обеспечения экономической безопасности железнодорожного транспорта / В.А. Дикань, И.В. Воловельская // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. — 2016. — № 16. — С. 63—66.
3. Дикань В.А. Дослідження міжнародних стандартів управління ризиками / В.А. Дикань, І.М. Посохов // Бізнес Інформ. — 2014. — № 1. — С. 314—319.
4. Дячков Д.В. Формування системи ризик-менеджменту підприємства / Д.В. Дячков, О.О. Германчук // Економічний форум. — № 4. — 2015. — С. 235—241.
5. Занора В.О. Ризик-орієнтоване управління виробничо-технологічними витратами машинобудівних підприємств / В.О. Занора // Бізнес Інформ. — 2014. — № 4. — С. 157—161.
6. Кравченко О. Аналіз ризиків фінансового планування на залізничному транспорті / О. Кравченко // Схід. — 2012. — № 1 (115). — С. 57—61.
7. Крихтіна Ю.О. Застосування ризик-менеджменту у сфері державного управління залізничним транспортом України [Електронний ресурс] / Ю.О. Крихтіна, О.М. Череватенко // Теорія та практика державного управління. — 2018. — № 2 (61). — Режим доступу: http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2018-2/doc/1/1_5.pdf
8. Маркова І.В. Визначення ризиків державно-приватного партнерства на залізничному транспорті та з'ясування ступені відповідальності сторін у разі їх виникнення / І.В. Маркова // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2013. — № 43. — С. 53—57.
9. Мостенська Т.А. Ризик-менеджмент як інструмент управління господарським ризиком підприємства / Т.А. Мостенська, Н.С. Скопенко // Вісник Запорізького національного університету. Серія "Економічні науки". — 2010. — № 3 (7). — С. 72—79.
10. Токмакова І.В. Теоретико-методологічні основи забезпечення гармонійного розвитку залізничного транспорту України: дис. д-р екон.

наук: 08.00.03 / Токмакова І.В. // Український державний університет залізничного транспорту. — Харків, 2015. — 455 с.

11. Управління ризиками [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт ПАТ "Українська залізниця". — Режим доступу: https://www.uz.gov.ua/about/investors/risk_management/

12. Департамент безпеки [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт ПАТ "Українська залізниця". — Режим доступу: https://www.uz.gov.ua/about/general_information/main_departments/bezp/

13. У ПАТ "Укрзалізниця" запрацював проектний офіс [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт ПАТ "Українська залізниця". — Режим доступу: https://www.uz.gov.ua/press_center/up_to_date_topic/462398/

14. Лаговська О.А. Прибуток як об'єкт бухгалтерського обліку та ризик-орієнтованого управління / О.А. Лаговська, М.В. Якименко // Вісник ЖДТУ. Серія "Економічні науки". — 2014. — № 2 (68). — С. 61—67.

15. Національний стандарт ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT). Системи управління якістю: вимоги. — К.: ДП "УкрНАДНЦ", 2016. — 30 с.

16. Литвинчук І.А. Управління економічними ризиками корпоративних підприємств аграрної сфери: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Литвинчук І.А. // Житомирський національний агроекологічний університет. — Житомир, 2010. — 23 с.

17. Лук'янова В.В. Діагностика ризику діяльності підприємства / В.В. Лук'янова. — Хмельницький: ПП Ковальський В.В., 2007. — 312 с.

References:

1. Verbits'ka, I.I. (2013), "Risk management as a modern system of risk management of business structures", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 5, pp. 282—291.

2. Dykan', V.L. and Volovel'skaia, Y.V. (2016), "Specific features of the system of economic security of railway transport", *Naukovyj visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 16, pp. 63—66.

3. Dykan', V.L. and Posokhov, I.M. (2014), "Study of international risk management standards", *Biznes Inform*, vol. 1, pp. 314—319.

4. Diachkov, D.V. and Hermenchuk, O.O. (2015), "The formation of the system of risk management", *Ekonomichnyj forum*, vol. 4, pp. 235—241.

5. Zanora, V.O. (2014), "Risk-oriented management of production and technological costs of machine-building enterprises", *Biznes Inform*, vol. 4, pp. 157—161.

6. Kravchenko, O. (2012), "Risk analysis of financial planning in railway transport", *Skhid*, vol. 1 (115), pp. 57—61.

7. Krykhtina, Yu.O. and Cherevatenko, O.M. (2018), "Application of risk management in the sphere of state management of railway transport of Ukraine", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, [Online], vol. 2 (61), available at: http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2018-2/doc/1/1_5.pdf (Accessed 30 Oct 2018).

8. Markova, I.V. (2013), "Identification of risks of public-private partnership in railway transport and clarification of the degree of responsibility of the parties in case of their occurrence", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 43, pp. 53—57.

9. Mostens'ka, T.L. and Skopenko, N.S. (2010), "Risk management as an instrument of enterprise economic risk management", *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 3 (7), pp. 72—79.

10. Tokmakova, I.V. (2015), "Theoretical and methodological basis for ensuring the harmonious development of railway transport in Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Ukrainian State University of Railway Transport, Kharkiv, Ukraine.

11. Official website of PJSC "Ukrainian Railway" (2018), "Risk management", available at: https://www.uz.gov.ua/about/investors/risk_management/ (Accessed 30 Oct 2018).

12. Official website of PJSC "Ukrainian Railway" (2018), "Security department", available at: https://www.uz.gov.ua/about/general_information/main_departments/bezp/ (Accessed 30 Oct 2018).

13. Official website of PJSC "Ukrainian Railway" (2018), "In PJSC "Ukrzaliznytsia" earned a project office", available at: https://www.uz.gov.ua/press_center/up_to_date_topic/462398/ (Accessed 30 Oct 2018).

14. Lahov's'ka O.A. and Yakymenko M.V. (2014), "Profit as an object of accounting and risk-oriented management", *Visnyk ZhDTU. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 2 (68), pp. 61—67.

15. State enterprise "Ukrainian research and training center for standardization, certification and quality problems (2016), *Natsional'nyj standart DSTU ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT). Systemy upravlinnia yakistiu: vymohy [National standard DSTU ISO 9001: 2015 (ISO 9001: 2015, IDT). Quality management systems: requirements]*, SE "UkrNDNC", Kyiv, Ukraine.

16. Lytvynchuk I.L. (2010), "Management of economic risks of corporate agricultural enterprises", Ph.D. Thesis, Economy, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr, Ukraine.

17. Luk'ianova V.V. (2007), *Diahnostyka ryzyku diial'nosti pidpryemstva [Diagnostics of enterprise activity risk]*, PP Koval's'kyj V.V., Khmel'nytski, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2018 р.

УДК 911.3

І. І. Ковтунук,

к. геогр. н., старший викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
економічний факультет, Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.22.42

КЛІМАТИЧНІ КУРОРТИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

I. Kovtunyk,

PhD in Geography, senior professor of tourism and hotel-restaurant business chair,
department of economics, Ivan Ogiyenko Kamyanets-Podilsky national university, Kamyanets-Podilsky

CLIMATIC RESORTS OF KHMELNYTSKA REGION

Найважливішою передумовою організації рекреаційної діяльності виступають рекреаційні ресурси. Під рекреаційними ресурсами розуміють об'єкти, явища і процеси природного, антропогенного та соціального походження, які використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, її спеціалізацію та економічну ефективність. В Хмельницькій обл. значну частину природного потенціалу складають кліматичні ресурси, рекреаційні ландшафти, оздоровчі ресурси, природно-заповідні об'єкти та території історико-культурного значення. Це унікальні ресурси для перспективного розвитку зон рекреації і туризму. В цій статті досліджено чинники, що впливають на формування клімату та погоди в Хмельницькій обл., визначено ступінь комфортності клімату Хмельниччини для розвитку галузі туризму. Проаналізовано вплив кліматичних ресурсів на сезонні види рекреації та туризму в регіоні. Досліджені основні кліматичні курорти Хмельницької обл.

Tourism has become a feature of modern lifestyle, an important element of the global economy and an influential factor in international integration processes. Tourist industry nowadays has become a leading industry, the profitability of which almost equal to the leading motor car industry, energy production and high-tech sector. In many countries of the world tourism industry is powerful, and often the only taxpayer provides foreign exchange earnings in the national economy, positively affects on the investment climate and external image of the country. Today especially grows the importance of regional tourism policy. Regional development strategies areas of the Western Region to 2020, in which Khmelnytska region is included, recognized recreation and tourism as priority components of socio-economic development. It is particularly important that the recreational-tourism potential acts quite an active factor in the development area, and causes additional stimulating effect on transport and technology, infrastructure, services, construction industry and other sectors of the economy. The most important prerequisite for the organization of recreational activity is recreational resources. Recreational resources are understood as objects, phenomena and processes of natural, anthropogenic and social origin that are used or can be used for the development of recreation and affect on the territorial organization of recreational activity, its specialization and economic efficiency. In Khmelnytska region a significant part of the natural potential is made up of climatic resources, recreational landscapes, recreational resources, objects of nature reserve and territories of historic-cultural significance. These are unique resources for the long-term development of recreation and tourism zones. In this article factors that influence on the formation of climate and weather in Khmelnytska region are investigated, the degree of comfort of the Khmelnytska region climate for tourism development is determined. The influence of climatic resources on seasonal types of recreation and tourism in the region is analyzed. The main climatic resorts of Khmelnytska region are investigated.

Ключові слова: туристичні ресурси, клімат, кліматичні ресурси, комфортність клімату, кліматичні курорти.

Key words: tourist resources, climate, climatic resources, climate comfort, climatic resorts.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Хмельницька область має високий рівень концентрації природно-географічних рекреаційних ресурсів, у тому числі тих, які мають лікувальні,

оздоровчі, рекреаційні властивості та широко використовуються в курортному господарстві, тому їх аналіз є надзвичайно актуальним, оскільки розкриваються значні перспективи розвитку курор-

тного господарства і рекреаційної діяльності та туризму в цілому на теренах області.

АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням ресурсів Хмельниччини присвячені ряд публікацій, з них монографія "Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку" та "Історико-культурні, географічні та економічні аспекти розвитку туризму на Хмельниччині", в яких автор даної статті досліджує природно-географічні ресурси Хмельницької обл.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є дослідити кліматичні ресурси Хмельницької обл. Згідно з метою, були поставлені такі завдання:

1. Дослідити поняття "курорт", їх класифікацію.
2. Дослідити кліматичні умови і ресурси Хмельницької обл.
3. Дослідити перспективні, з точки зору туризму, кліматичні курорти Хмельниччини — Дністровську рів'єру і Бакоту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Курорт (від нім. Kurort, kur — лікування, ort — місце) — це місцевість із набором лікувально-оздоровчих чинників, сприятливим кліматом, мінеральними джерелами, лікувальними грязями, де є спеціальні установи та інфраструктура для лікування, оздоровлення, відпочинку рекреантів.

Підставою для визначення місцевості як курорту є наявність природно-географічних туристичних ресурсів, які мають лікувальні, оздоровчі, рекреаційні властивості, необхідної інфраструктури для їх експлуатації та організації лікувально-профілактичної діяльності.

Курорти прийнято поділяти на три типи:

- 1) кліматичні;
- 2) бальнеологічні;
- 3) грязьові.

За унікальністю та цінністю природно-географічних туристичних ресурсів, їх значенням для курортного господарства та рівнем облаштованості виділяють курорти державного та місцевого значення.

Хмельницька область має високий рівень концентрації природно-географічних рекреаційних ресурсів, у тому числі тих, які мають лікувальні, оздоровчі, рекреаційні властивості та широко використовуються в курортному господарстві, тому їх аналіз є надзвичайно актуальним, оскільки розкриваються значні перспективи розвитку курортного господарства і рекреаційної діяльності та туризму в цілому на теренах області.

Клімат, погода, їх комфортність і вплив на самопочуття людини є визначальними чинниками розвитку для більшості функціональних типів те-

риторіальних рекреаційних систем, туристичних комплексів і масових видів туризму.

Вся територія Хмельницької обл. знаходиться в смузі кліматичного комфорту. Клімат Хмельниччини зумовлений її географічним положенням в центральній частині Правобережної України та впливом Подільської і Волинської височин. Мікроклімат регіону формується на фоні загальних кліматичних умов під впливом особливостей рельєфу Товтрового кряжу, тому особливо теплий мікроклімат спостерігається в долині Дністра й гирлових ділянках його лівих приток. Отже, Товтри відіграють кліматично-регулююче значення для регіону Придністров'я.

Територія Хмельницької області має помірно-континентальний клімат з теплим літом (середня температура липня — $+19^{\circ}\text{C}$), м'якою зимою (середня температура січня — -5°C) і достатньою кількістю опадів (70 % з яких припадає на теплий період і становить 500—640 мм. на рік). Температурний режим області формується, головним чином, під дією сонячної радіації. Неоднакові показники висоти Сонця над горизонтом та зміни хмарності протягом року впливають на зміну сонячної радіації від 130 ккал/см² в грудні до 530 ккал/см² в червні, досягаючи за рік 101 ккал/см² [2, с. 93].

Хмельниччина розташована вглибині материка і тому на її клімат мають вплив континентальні повітряні маси, які приносять суху погоду. Влітку на клімат впливає Азорський максимум, взимку сюди доходить повітря Сибірського антициклону, яке приносить холодну погоду. Навесні і на початку осені на територію області проникає арктичне повітря, яке приносить помітне похолодання. В усі пори року територія області перебуває під впливом циклонів, які формуються над Атлантичним океаном: влітку вони зумовлюють значну хмарність, опади, зниження температури повітря, а взимку — потепління, відлиги, снігопади.

Значна протяжність області з півночі на південь зумовлює деякі відмінності клімату між північними та південними районами. На території Хмельницької обл. прийнято виділяти три кліматичні (агрокліматичні) райони — Північний, Центральний та Південний (табл. 1). Північний кліматичний район займає територію Славутського, Полонського і північну частину Шепетівського району, тут випадає найбільша кількість опадів в області (650—700 мм. на рік) та спостерігається найбільша тривалість снігового покриву (90—95 днів). Центральний район займає ту частину області, яка розташована на Верхньобузькій і Случ-Хоморській височинах, відзначається підвищенням суми активних температур із півночі на південь. Південний кліматичний район об'єднує південні райони області, які прилягають до Дністра — Дунаєвецький, Новоушицький, Кам'янець-Подільський, він є найтеплішим районом області (середньорічна температура $+7,3^{\circ}\text{C}$),

Таблиця 1. Середньомісячні і середньорічні температури повітря в кліматичних районах Хмельницької обл. (в °С)

Кліматичні райони	Місяці року												За рік
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Північний	-5,5	-4,7	-0,2	+6,8	+13,6	+16,5	+18,5	+17,4	+13,1	+7,3	+1,5	-3,1	+6,8
Центральний	-5,6	-4,6	0,0	+7,0	+13,6	+16,8	+18,6	+17,6	+13,0	+7,0	+1,6	-3,0	+6,8
Південний	-5,0	-3,8	+1,2	+8,2	+14,5	+17,4	+19,3	+18,8	+14,4	+8,6	+2,4	-2,5	+7,8

Джерело: складено за даними: [5, с. 232].

опадів випадає найменше в області 600 мм.; особливо теплий клімат спостерігається у долині Дністра.

Одним із методів комплексної оцінки кліматичних умов для будь-якої сфери життєдіяльності людини є такий показник як ефективна температура (ЕТ) — це один з біометеорологічних індексів, який характеризує ефект впливу на людину комплексу метеоелементів (температури, вологості повітря, вітру) через єдиний показник [4, с. 153].

Згідно з цим показником, Хмельниччина знаходиться в зоні комфорту. Переважна більшість рекреантів надають перевагу літнім видам відпочинку, тому комфортність кліматичних умов області в теплий сезон року відіграє важливе значення. В цілому, за малої хмарності, комфортні температури та основні метеорологічні показники характерні для червня, липня, серпня по всій Хмельницькій області.

Середні багаторічні показники також дають можливість оцінити зимовий сезон для рекреаційно-туристичної діяльності як субкомфортний. В оцінках зимового сезону, окрім температурних показників слід враховувати також хмарність і мінливість погодних умов залежно від проходження фронтів, циклонів і зміни тиску. Це має значення при організації відпочинку для людей похилого віку і хворих.

Також потрібно пам'ятати, що комфортність погодно-кліматичних параметрів — поняття відносне, оскільки залежить від індивідуальних особливостей організму людини і від того, в яких погодно-кліматичних умовах він розвивався.

Унікальними кліматичними властивостями володіє Південний кліматичний район Хмельницької обл., який знаходиться між південною межею Верхньобузької височини і Дністром та відповідає в рельєфі Придністровській височині. Русло Дністра врізається в поверхню Придністров'я на 180—200 м. Глибокий вріз головної ріки та її приток створили глибокі, часто каньйоноподібні, дуже мальовничі долини. Стрімкі скелясті схили в притоках Дністра з'являються південніше лінії с. Тарноруда (на р. Збруч) — с. Кузьмин (на р. Смотрич) — с. Соколівка (на р. Ушиця) — смт. Вінківці (на р. Калюс), тобто тоді, коли річки досягають твердих силурійських вапняків. Висоти вертикальних стінок долин річок зростають від 10—20 до 60—80 м. у їх гирлах. Поверхня Придністровської височини знижується у південному напрямку.

Особливою для розвитку курортної галузі на території Хмельницької обл. є та зона Придністров'я, яка виходить до р. Дністер. Вихід на поверхню крутих південних схилів тепломістких вапнякових субстратів у даній зоні Придністров'я обумовлює виникнення мікрокліматичних умов, які за своїми характеристиками наближаються до степових або, навіть, до середземноморських, що сприяє розвитку рекреації.

У зоні Придністров'я особливо виділяється підзона — Середнє Придністров'я. Середнє Придністров'я займає вигідне місце серед потенційних курортних районів країни. В цьому районі знаходяться надзвичайні за красою території, які відрізняються унікальністю природних ландшафтів, яскравим прикладом поєднання живописного ландшафту та відпочинку на воді є Дністровська рів'єра.

Дністровська рів'єра — це місцина, де р. Смотрич (притока р. Дністер) безпосередньо впадає в р. Дністер. Це місце називають устям, звідси і назва села, на території якого знаходиться курорт Дністровська рів'єра.

Устя — село в Слобідсько-Кульчієвецькій сільській територіальній громаді Кам'янець-Подільського району Хмельницької обл. Площа с. Устя становить 1,196 км². Населення складає 529 осіб.

Історія с. Устя є надзвичайно цікавою. Колись воно було с. Мукша, за назвою місцевої р. Мукша, яка протікає неподалік від м. Кам'янця-Подільського. Сама р. Мукша, імовірно, названа за іменем богині Мокоші (в той час поклонялися давнім богам), припускають географи. Адже долина р. Дністер була заселена людьми ще з часів раннього палеоліту. Цьому факту сприяв особливий, схожий до середземноморського, мікроклімат, родючі землі, придатні для землеробства і скотарства, ріка, багата рибою. Існує легенда про підземний хід, що зв'язував між собою печери на правому березі р. Мукші з с. Устя.

Пізніше с. Устя називалося Устям Дністровим та Устям Смотрицьким.

За радянських часів с. Устя було місцем побудови дач працівників м. Кам'янця-Подільського, в основному, наукових і освітніх закладів, а також місцевих заводів.

З кінця ХІХ ст. і до вересня 1939 р. ці місця були улюбленими місцями відпочинку поляків, угорців та австрійців.

З давніх часів р. Дністер була судноплавною і століттями відігравала роль головної транспортної артерії, яка зв'язувала Прикарпаття та Пониззя з Балканами та Близьким Сходом. У ті часи з півдня Дністром доставлялися античний посуд, тканини, вироби з металу й інші товари, а племена, що проживали на території Подністров'я вивозили зерно, шкіру, хутро та інше. З часів Київської Русі до середини XIX ст. рікою сплавали до чорноморських портів цінну деревину, так званий корабельний ліс, хліб, мед, хутро, вироби місцевих ремісників, зброю і ін. Наприкінці XVIII початку XIX ст. французький принц Шарль-Анрі-Ніколя-Отто де Нассау-Зіген, який був наближеним до Катерини II, зробив блискучу воєнну кар'єру та мешкав протягом довгого часу в с. Тинна (нині Дунаєвецької сільської територіальної громади Дунаєвецького району Хмельницької обл.), навіть, розробив план поглиблення русла річки. Сьогодні узбережжя р. Дністер є олюбленим місцем рекреації як місцевих жителів м. Кам'янця-Подільського (від м. Кам'янця-Подільського до с. Устя лише 12 км), так і мешканців району, області, країни, багатьох іноземних туристів. Також Дністер є популярним місцем серед місцевих рибалок. Помандрувати рікою можна на прогулянкових теплоходах "Хотин", "Буковина", "Поділля" або на круїзному кораблі "Юрій", що розпочинає хід від с. Раковець Городенківського району Івано-Франківської обл., місткістю до 200 осіб [3, с. 94].

Існує інфраструктурний заклад з однойменною назвою — готельний комплекс "Дністровська Рів'єра", який знаходиться в с. Велика Слобідка Слобідсько-Кульчієвецької сільської територіальної громади Кам'янець-Подільського району Хмельницької обл.

Комплекс "Дністровська Рів'єра" задовольняє рекреаційні потреби найвибагливіших туристів у пляжному відпочинку, надаючи різноманітні послуги — чисті пісчані пляжі, поступовий вхід у воду, пляжний інвентар, прохолодні чи гарячі напої залежно від сезону рекреації, спеціальні місця для пікніка, гідроцикли і водні лижі, пляжний футбол та волейбол, теніс, дитячі атракціони.

Дністровська Рів'єра пропонує надзвичайно широкий спектр відпочинку — проведення цікавих екскурсій, організація захоплюючих прогулянок на теплоходах, надання площі для проведення змістовних з'їздів, семінарів, конференцій, організація корпоративних заходів, проведення урочистих подій, надання анімаційних послуг, турецька лазня, фінська лазня, сауна.

Готельний комплекс "Дністровська Рів'єра" створює дуже якісний туристичний продукт і пропонує комфортабельні номери, щоденне прибирання в номері, сніданок, включений у вартість номеру, бар та ресторан, що пропонує українську і європейську кухню, а також страви з дніст-

ровської риби, зал для проведення фуршетів та банкетів на 140 осіб, цілодобова робота рецепції, кваліфікований менеджмент, стоянку для автомобільного або водного видів транспорту, більярд, привітний персонал.

Варто відмітити, який відпочинок на Дністровській рів'єрі є не тільки пасивним відпочинком. Адже видатних природно-географічних, історико-культурних і етнокультурних туристичних ресурсів уздовж річки предостатньо. Тут можна побачити унікальні острови, скелі, печери, монастирі, замки, а також стоянки первісних людей. Можна зробити зупинку в неповторному м. Кам'янці-Подільському, м. Хотині, Бакоті.

Відпочинок на річках і водоймах зараз стає таким же привабливим, як і на морських узбережжях. Володіючи значним розмаїттям водних об'єктів у Хмельницькій області необхідно розвивати водну рекреацію, де кожний відпочиваючий зможе обрати водно-рекреаційну діяльність у залежності від своїх інтересів і туристичної кваліфікації. У водній рекреації поєднуються елементи активного відпочинку, пізнання, оздоровлення, фізичної культури та спорту. Водна рекреація доступна кожній людині незалежно від віку. Ось чому, туризм на воді поділяє перше місце з пішохідним за кількістю осіб зайнятих у ньому.

Прикладом ефективного ринку послуг водної рекреації Хмельниччини є організація туристичних сплавів на плотах, байдарках, катамаранах по річці Дністер. Взагалі, ріка Дністер та її притоки являють собою зручну артерію для розвитку водної рекреації [1, с. 32]. Власне програми сплаву річками області варто представляти не тільки водною подорожжю, а й різноманітними видами рекреації, включаючи послуги сільського зеленого та екотуризму, екскурсійні тури в прибережні зони, розважальні, обслуговуючі та інші послуги. Використовуючи річки, можна організовувати такі види відпочинку на воді як акваскіпер, парасейлінг, віндсерфінг, вейкбордінг, дайвінг, катання на гідроциклі, водних лижах, сплави на плотах, байдарках та каяках, прогулянки на човнах та катамаранах, що дасть економічний розвиток для значної частини населених пунктів області. Цей вид рекреації привабливий ще й тим, що вартість цих подорожей доступна широкому колу відпочиваючих.

Унікальним кліматичним курортом, а також пам'яткою природи та історії є печерний (скельний) чоловічий монастир у Бакоті.

Перша згадка про монастир зафіксована у київській Книзі 1362 року, де той згадується як "давню існуючий". Засновником монастиря був преподобний Антоній (засновник Києво-Печерської Лаври). За Іпатіївським літописом, в 1255 році містом заволоділи монголо-татари. Монахи і жителі міста сховалися від них у лабіринті монастирських печер. Загарбники пропонували вийти, здатися і відректися від віри, але не досягнувши

успіху в переговорах, засипали вихід величезними каменями.

Історія Бакоти закінчилася в 1981 р., коли в ході будівництва Новодністровської ГЕС, населення було виселено в сусідні міста та села, а сам населений пункт повністю затоплений водою.

У 1996 р. обвал верхньої скелі Білої гори знищив основну масу печер та усипальницю з настінними розписами і фресками XI—XIII ст. Лише в одному місці збереглися залишки келій і поховань монахів, нечисленні руїни Михайлівської церкви і покинуті фруктові сади.

Сьогодні Бакотою умовно називають місця вздовж берега Дністра, розташовані поблизу монастиря. За даними метеорологів, у цьому районі існує своєрідний унікальний мікроклімат: середньорічна кількість тепла на 1 м² тут рівнозначна ялтинській, а скелі й ліси захищають узбережжя Дністра від північних повітряних потоків. Мальовнича природа і романтичний імідж цих місць приваблюють сюди численні потоки мандрівників і паломників.

За наявності такого рекреаційного ресурсу, як Бакота, а також інших печер Хмельницької обл., зокрема, печери "Атлантида" — найбільшої печери Хмельниччини (довжина — 2400 м, площа — 3120 м²), печери "Малишка Киянка", вапнякових Нігинських печер — "Безіменної" або "Людської" Залучанської, Черчинської, Кармалюкової печери доцільно розвивати в області спелеотерапію, тобто використання мікроклімату печер для лікування цілого ряду захворювань, — один із стародавніх і широко розповсюджених у наші часи методів оздоровлення в багатьох країнах світу.

Тривале перебування в печерах створює умови для пониження чутливості організму до алергенів, підвищує насиченість артеріальної крові киснем, нормалізує артеріальний тиск і обмінні процеси; спелеотерапія сприяє більш швидкому загоєнню опіків, допомагає лікувати шкірні захворювання, недуги кровообігу. Все це створює можливості для організації лікувально-курортних видів відпочинку, спортивного туризму, спелеопоходів, навчальних та пізнавальних екскурсій.

Таким чином, кліматичні умови і ресурси Хмельницької обл. є досить сприятливими для розвитку курортного господарства на її території.

ВИСНОВКИ

Багатство та унікальність природно-рекреаційних ресурсів в Хмельницькій обл. створює передумови для розвитку курортного господарства, а за рахунок нього й економіки регіону за рахунок їх ефективного використання, дає підстави сподіватися, що на території Хмельниччини рекреація згодом переросте у потужну індустрію відпочинку, фізичного й духовного відновлення, глибокого національного самоусвідомлення, еко-

логічної освіти і виховання рекреантів, тому рекреаційна сфера повинна бути визнана в області як одна з пріоритетних.

Література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. — К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2001. — 395 с.
2. Заставецький Б.І., Заставецька О.В., Дітчук І.А. Географія Хмельницької області. — Тернопіль: орендне п-во "Тернопільська обласна друкарня", 1995. — 96 с.
3. Ковтуник І.І. Орографічні (ресурси рельєфу) рекреаційні ресурси Хмельниччини / Історико-культурні, географічні та економічні аспекти розвитку туризму на Хмельниччині: колективна монографія [кол. авторів; за ред.: С.А. Копилов (гол. ред.), С.Е. Баженова (наук. ред.)]. — Кам'янець-Подільський: в-во Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 2017. — 168 с.
4. Ковтуник І.І. Рекреаційні ресурси Хмельниччини / Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку: колективна монографія [кол. авторів; за ред.: С.А. Копилов (гол. ред.), С.Е. Баженова (наук. ред.)]. — Кам'янець-Подільський: Кам.-Под. нац. ун. ім. Івана Огієнка, 2015. — 192 с.
5. Любіцева О.О., Панкова О.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України. — К.: "Альтерпрес", 2007. — 369 с.

References:

1. Beydyk, O. O. (2001), Recreation-touristic resources of Ukraine: methodology and methods of analysis, terminology, zoning, Kyiv university, Kyiv, Ukraine.
 2. Zastavetsky, B. I., Zastavetska, O. V. and Ditchuk, I. L. (1995), Geography of Khmelnytska region, Ternopil regional press, Ternopil, Ukraine.
 3. Kovtunyk, I. I. (2017), Orographic (landscape resources) recreational resources of Khmelnytska region, Historic-cultural, geographical and economical aspects of tourism development in Khmelnytska region, Ivan Ogiyenko Kamyanets-Podilsky national university, Kamyanets-Podilsky, Ukraine.
 4. Kovtunyk, I. I. (2015), Recreational resources of Khmelnytska region, Khmelnytska region touristic: historic-cultural, nature-geographical and economical aspects of development, Ivan Ogiyenko Kamyanets-Podilsky national university, Kamyanets-Podilsky, Ukraine.
 5. Liubitseva, O.O. Pankova, O.V. Stafiychuk, V.I. (2007), Touristic resources of Ukraine, Alterpres, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 06.11.2018 р.*

УДК 338.439.223

Ю. М. Марчук,

к. с. н., завідувач кафедри ботаніки, дендрології та лісової селекції, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.22.47

ЕКВІВАЛЕНТНЕ ВИЛУЧЕННЯ ЛІСОРЕСУРСНОЇ РЕНТИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛADOVA ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЛІСОГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Yu. Marchuk,

Candidate of agricultural Sciences, head of the Department of botany, dendrology and forest selection, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

EQUIVALENT WITHDRAWAL OF FOREST RESOURCE RENT AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM OF FORESTRY IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION

У статті обґрунтовується необхідність забезпечення еквівалентного вилучення лісоресурсної ренти як важливої складової фінансово-економічного механізму лісогосподарювання в умовах децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування. Встановлено, що у структурі загальних надходжень природно-ресурсної ренти (рентна плата за користування надрами, за спеціальне використання лісових ресурсів, за спеціальне використання води) до бюджетів сільських територіальних громад частка рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у 2017 році становила 74,7%. Результати аналізу вилучення та розподілу лісоресурсної ренти показали, що у 2017 році порівняно з 1999 роком реальні надходження рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів (надходження у порівнянних цінах) до сільських бюджетів збільшилися в 6,9 разу, що свідчить про посилення впливу рентних регуляторів діяльності постійних лісокористувачів на рівень соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад. Виявлено, що має місце високий рівень рентної спрямованості системи фіскального регулювання діяльності постійних лісокористувачів, що пояснюється високою часткою рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у структурі сплачених податків, зборів та обов'язкових платежів державними лісогосподарськими підприємствами. Встановлено, що інституціоналізація земельного податку на лісові землі призведе до надмірного фіскального навантаження на постійних лісокористувачів і змушуватиме останніх інтенсифікувати використання наявних деревних ресурсів, що негативно вплине на продуктивність і якісний склад лісів. Обґрунтовано, що для уникнення надмірного фіскального навантаження діяльності лісогосподарських підприємств і забезпечення зростання податкових надходжень до місцевих бюджетів необхідно у короткостроковій та середньостроковій перспективі розширити базу стягнення природно-ресурсної ренти за рахунок перегляду ставок оподаткування спеціального використання всіх без винятку природних ресурсів, включаючи земельні, лісові, водні та мінерально-сировинні.

The article substantiates the need to ensure the equivalent withdrawal of forest resource rent as an important component of the financial and economic mechanism of forestry in the conditions of decentralization of power and reform of local government. It is established that in the structure of total revenues of natural resource rent (rent for subsoil use, for special use of forest resources, for special use of water) to the budgets of rural territorial communities, the share of rent for special use of forest resources in 2017 amounted to 74.7%. The results of the analysis of the withdrawal and distribution of forest resources showed that in 2017, compared to 1999, the real income of rent for special use of forest resources (revenues in comparable prices) to rural budgets increased by 6.9 times. This indicates the strengthening of the influence of rental regulators of permanent forest users on the level of social and economic development of rural territorial communities. It is revealed that there is a high level of rent orientation of system of fiscal regulation of activity of constant forest users that is explained by a high share of rent for special use of forest resources in structure of the paid taxes, charges and obligatory payments by the state forest enterprises. It is established that the institutionalization of the land tax on forestland will lead to excessive fiscal burden on permanent forest users and force the latter to intensify the use of

available wood resources, which will adversely affect the productivity and quality of forests. It is proved that in order to avoid excessive fiscal burden of forest enterprises and ensure the growth of tax revenues to local budgets it is necessary in the short and medium term to expand the base of recovery of natural resource rent by revising the tax rates of special use of all natural resources, including land, forest, water and mineral resources.

Ключові слова: лісоресурсна рента, фінансово-економічний механізм, територіальні громади, місцеві бюджети, сільські території, постійні лісокористувачі.

Key words: forest resource rent, financial and economic mechanism, territorial communities, local budgets, rural territories, permanent forest managers.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Тривалий період розподіл рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів відбувався в напрямі концентрації у Державному бюджеті України і лише її мізерна частка надходила до місцевих бюджетів. Це не дозволяло ув'язувати темпи та обсяги господарського освоєння природної сировини в межах територіальних громад з пріоритетами соціально-економічного піднесення, в тому числі й стосовно реалізації проектів розвитку сільських населених пунктів.

Однак в останні роки пріоритети в розподілі окремих видів природно-ресурсної ренти суттєво змінилися та отримали місцеву спрямованість і значно більша її частка порівняно з попередніми роками почала спрямовуватися в місцеві бюджети, зокрема в сільські бюджети. Це повною мірою стосується вилучення та розподілу рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів (лісоресурсної ренти).

Прийняття 10.07.2018 р. Закону України № 2497 "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств" [4], який запроваджує земельний податок на лісові землі в Україні і фактично призводить до подвійного навантаження на постійних лісокористувачів, змушує вдаватися до обґрунтування нових підходів стосовно еквівалентного вилучення рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів як вагової складової фінансово-економічного механізму лісогосподарування в умовах децентралізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальні питання еквівалентного вилучення лісоресурсної ренти в останні роки піднімаються в наукових працях вітчизняних вчених та практиків, зокрема В. Холявки (встановлення

обґрунтованої величини кореневої плати за деревину як важливого інструменту лісової політики і екологізації лісового сектора економіки) [9], А. Карпука (визначення пріоритетів диференціації та диверсифікації інструментів фіскального регулювання лісокористування) [5—7], О. Дзюбенка (формування фіскального інструментарію вилучення лісоресурсної ренти в системі інвестиційно-інноваційного забезпечення відтворення лісових екосистем) [3], Н. Котляревської (вдосконалення оподаткування спеціального використання лісових ресурсів) [8], В. Голяна та О. Шубалого (трансформація системи фінансових відносин у лісовому секторі на засадах бюджетної економії та самоокупності) [2], О. Веклич (використання екосистемного підходу до оцінювання економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища) [1], але не повною мірою обґрунтованими є підходи стосовно еквівалентного вилучення лісоресурсної ренти в умовах поглиблення децентралізації.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування авторського підходу до забезпечення еквівалентного вилучення лісоресурсної ренти як магістрального елементу фінансово-економічного механізму лісогосподарування в умовах децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування, а також інституціональних суперечностей фіскального регулювання діяльності постійних лісокористувачів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У структурі загальних надходжень природно-ресурсної ренти (рентна плата за користування надрами, за спеціальне використання лісових ресурсів, за спеціальне використання води) до бюджетів сільських територіальних громад частка рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у 2017 році становила 74,7%. Виходячи з того, що сільські території є основним ареалом концентрації лісових

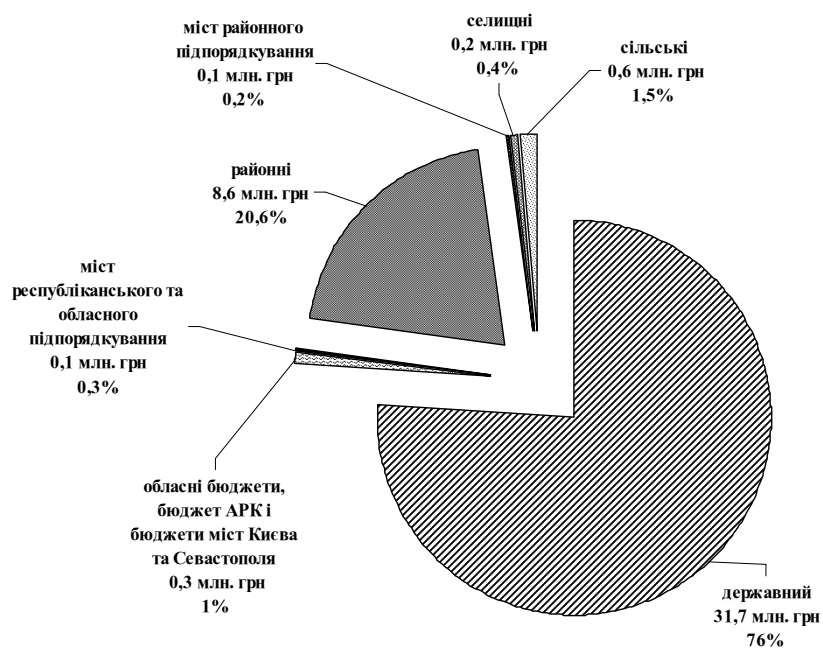

Рис. 1. Структура надходжень збору за спеціальне використання лісових ресурсів до Зведеного бюджету України в розрізі бюджетів у 2000 році

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України.

благ, можна констатувати факт еквівалентного вилучення та збалансованого розподілу лісоресурсної ренти з прив'язкою до місцевих потреб.

45,1 млн грн рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів було спрямовано до бюджетів новостворених об'єднаних територіальних громад.

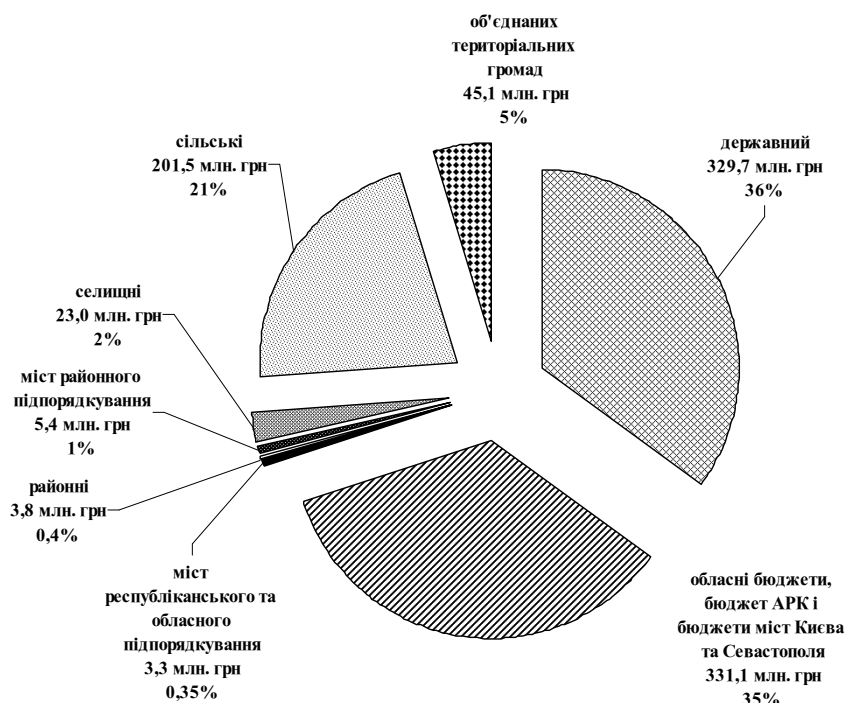

Рис. 2. Структура надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до Зведеного бюджету України в розрізі бюджетів у 2017 році

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України.

Якщо проаналізувати структуру надходжень рентної плати (до 2015 року збору) за спеціальне використання лісових ресурсів в розрізі бюджетів у 2000 та 2017 роках, то чітко відслідковується перенесення центру тяжіння в розподілі лісоресурсної ренти із загальнонаціонального на регіональний та місцевий рівні (рис. 1 та 2).

Якщо у 2000 році до Державного бюджету України надходило 76% (31,7 млн грн) лісоресурсної ренти, то до обласних бюджетів спрямовувався всього 1% (0,3 млн грн), селищних — 0,4% (0,2 млн грн), сільських — 1,5% (0,6 млн грн).

Натомість у 2017 році до Державного бюджету України надійшло 36% (329,7 млн грн), до обласних бюджетів — 35% (331,1 млн грн), сільських бюджетів — 21% (201,5 млн грн). Також у 2017 році

Тобто у 2017 р. порівняно з 2000 роком зрушення в структурі надходжень рентної плати (збору) за спеціальне використання лісових ресурсів демонструють чітко виражену тенденцію посилення розподілу лісоресурсної ренти з прив'язкою до територій концентрації суб'єктів лісгосподарської діяльності. Тобто лісозабезпечені регіони та територіальні громади, в першу чергу, сільські, на територіях котрих концентрується переважна площа лісових земель, почали отримувати значно більше лісоресурсної ренти порівняно з початком 2000 років.

Якщо у 1999—2002 роках питома вага надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до місцевих (обласних, районних, міських, селищних та сільських) бюджетів в структурі надходжень даного виду платежів до Зведеного бюджету України коли-

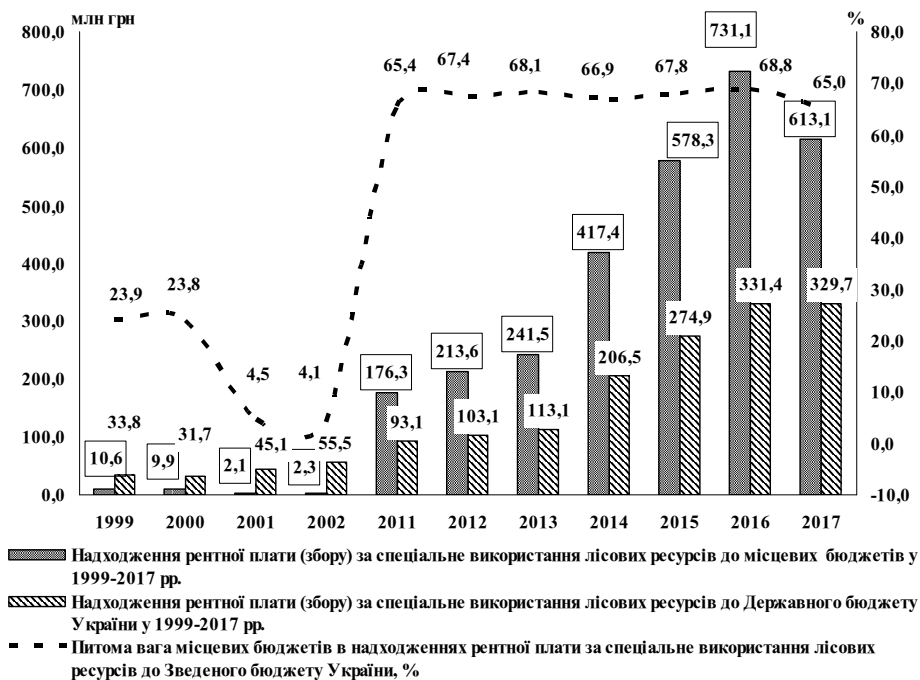

Рис. 3. Надходження рентної плати (зборів) за спеціальне використання лісових ресурсів до місцевих бюджетів та їх питома вага в надходженнях цього природно-ресурсного платежу до Зведеного бюджету України

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України.

валася в інтервалі 4,1—23,9% (рис. 3), то у 2011—2017 роках вона становила вже 65,0—68,8%. Зокрема у 2017 році порівняно з 2011 роком обсяг надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до місце-

вих бюджетів України збільшився в 3,5 разу, порівняно з 2014 роком — на 195,7 млн грн.

Підтвердженням посилення місцевої спрямованості розподілу лісоресурсної ренти є також питома вага рентної плати за спеціальне

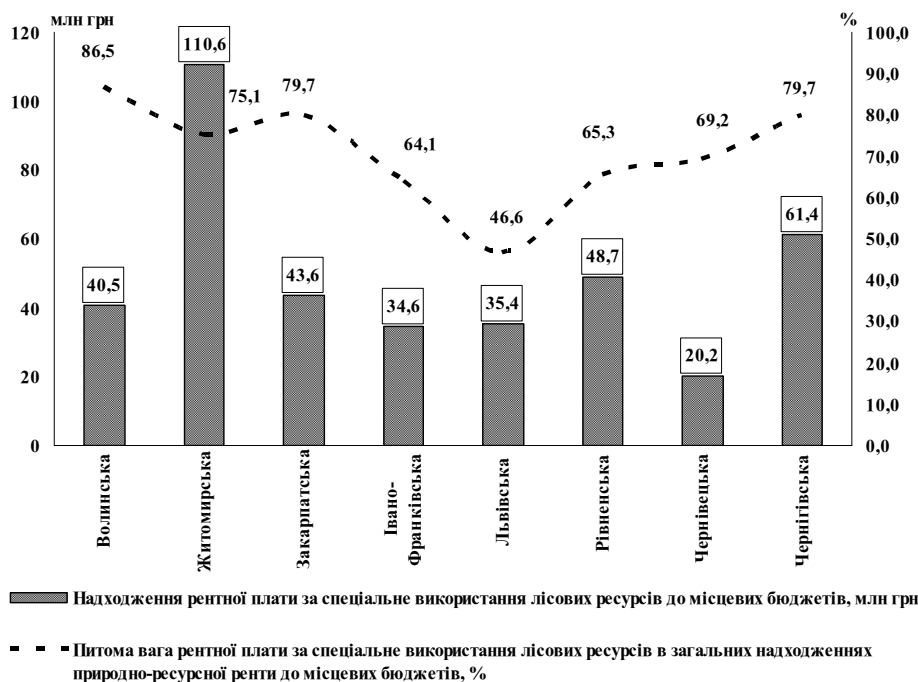

Рис. 4. Надходження рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до місцевих бюджетів у розрізі лісозабезпечених регіонів у 2017 році

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

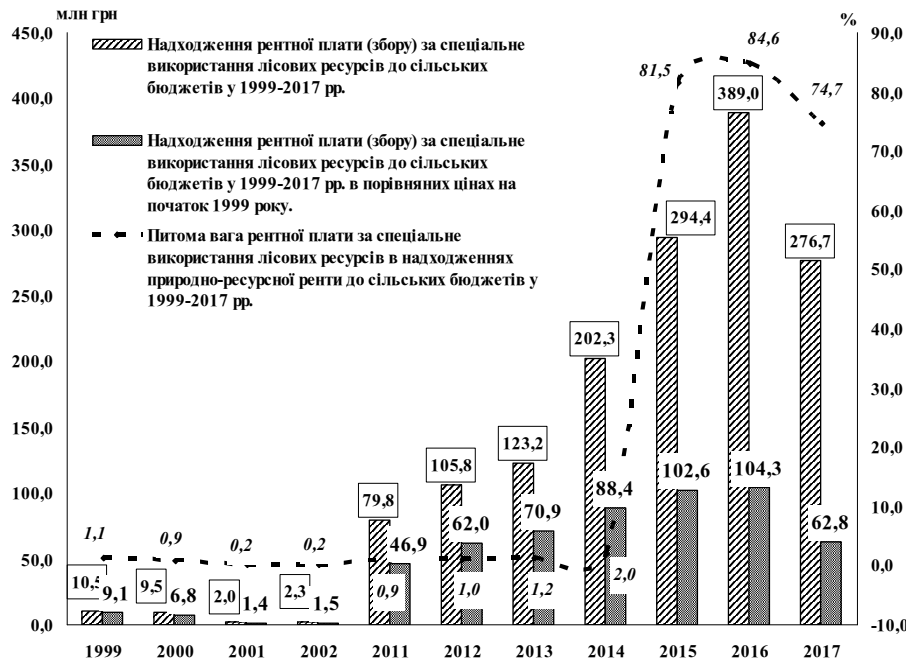

Рис. 5. Надходження рентної плати (зборів) за спеціальне використання лісових ресурсів до сільських бюджетів та їх питома вага в надходженнях природно-ресурсної ренти

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України.

використання лісових ресурсів у загальних надходженнях природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів у найбільш лісозабезпечених регіонах (рис. 4).

Зокрема у 2017 році до місцевих бюджетів надійшло рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у Волинській області

86,5 млн грн (40,5% від загальних надходжень природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів), у Житомирській — 75,1% (110,6 млн грн), у Закарпатській — 43,6 млн грн (79,7%), у Івано-Франківській — 34,6 млн грн (64,1%), у Львівській — 35,4 млн грн (46,6%), у Рівненській — 48,7 млн грн (65,3%), у Чернівецькій — 20,2 млн грн (69,2%), у Чернігівській — 61,4 млн грн (79,7%). Отже, у лісозабезпечених регіонах у 2017 році рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів становить більше половини всіх надходжень природно-ресурсної ренти до місцевих бюджетів.

Про посилення місцевої спрямованості розподілу рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів свідчить також динаміка надходжень даного виду природно-ресурсної ренти до сільських бюджетів. Якщо у 1999 році в сільські бюджети надходило лише 10,5 млн грн лісореурсної ренти, у 2011 році — 79,8 млн грн, у 2014 році — 202,3 млн грн, то у 2016 році — 389 млн грн. В цілому у 2017 році порівняно з 1999 роком номінальні надходження рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у сільські бюджети збільшилися більш як у 26 разів, порівняно з 2011 роком — в 3,5 разу (рис. 5).

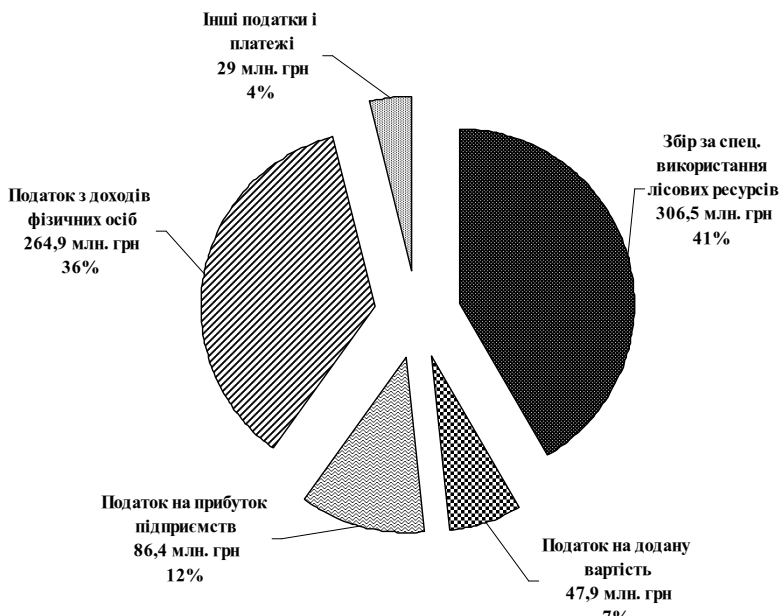

Рис. 6. Структура сплачених підприємствами, підпорядкованими Державному агентству лісових ресурсів України, податків, зборів та обов'язкових платежів до Зведеного бюджету України у 2013 році

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

Значне зростання номінальної величини надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до сільських бюджетів також вплинуло на реальну величину надходжень цього виду платежів до бюджетів сільських територіальних громад, про що свідчить динаміка надходжень лісоресурсної ренти до названих бюджетів у порівнянних цінах на початок 1999 року (обсяг надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у сільські бюджети в порівнянних цінах на початок 1999 року визначався шляхом ділення номінальної величини цього виду рентної плати за відповідний рік на кумулятивний індекс цін виробників, що дало можливість усунути вплив кількісних чинників, у першу чергу, інфляційно-девальваційних коливань).

Зокрема у 2017 році порівняно з 1999 роком реальні надходження рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів (надходження у порівнянних цінах) до сільських бюджетів збільшилися в 6,9 разу, що свідчить про посилення впливу рентних регуляторів діяльності постійних лісокористувачів на рівень соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад.

Квінтесенцією високого рівня рентної спрямованості системи фіскального регулювання діяльності постійних лісокористувачів є значний обсяг та висока частка рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів в структурі сплачених податків, зборів та обов'язкових платежів державними лісогосподарськими підприємствами. Якщо у 2013 році підприємствами, підпорядкованими Державному агентству лісових ресурсів України, до Зведеного бюджету України було сплачено 306,5 млн грн збору за спеціальне використання лісових ресурсів, то у 2017 році — 826 млн грн. Зменшення питомої ваги рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів в загальних надходженнях податків, зборів та обов'язкових платежів до Зведеного бюджету України у 2017 році порівняно з 2013 роком (питома вага зменшилася з 41 до 21 %) пов'язується із значним зростанням інших видів податків, зборів та обов'язкових платежів (рис. 6 та 7).

Зокрема надходження податку з доходів фізичних осіб, який сплачують підприємства, підпорядковані Державному агентству лісових ресурсів України, у 2017 році порівняно з 2013 роком виросли у 3,5 разу, податку на прибуток підприємств — на 29,4 млн грн. Але найбільш

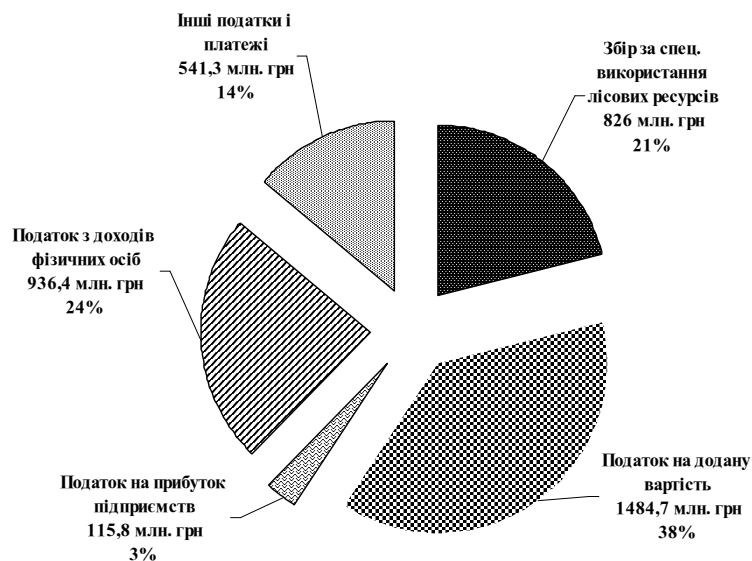

Рис. 7. Структура сплачених підприємствами, підпорядкованими Державному агентству лісових ресурсів України, податків, зборів та обов'язкових платежів до Зведеного бюджету України у 2017 році

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

детермінуючий вплив на зрушення в структурі сплачених підприємствами, підпорядкованими Державному агентству лісових ресурсів України, податків, зборів та обов'язкових платежів до бюджетів різного рівня зіграло багаторазове зростання податку на додану вартість.

Закон України № 2497 "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств", вводячи земельний податок на лісові землі, посилює фіскальне навантаження на постійних лісокористувачів, які й так, як показує приведений аналіз, забезпечують лівову частку надходжень природно-ресурсної ренти до місцевих, у першу чергу, сільських бюджетів.

У відповідності із цим законодавчим актом, ставки земельного податку за лісові землі коливаються в інтервалі 0,1—5% від нормативної грошової оцінки даної категорії земель (авт.: враховуючи те, що нормативну грошову оцінку лісових земель не проведено за базу нарахування даного фіскального платежу планується брати нормативну грошову оцінку 1 га ріллі у відповідній області) і визначаються рішенням територіальних громад. Введення названого податку на порядок збільшує фіскальне навантаження на постійних лісокористувачів, оскільки вони вже сплачують рентну плату за спеціальне використання лісових ресурсів і весь набір прямих та непрямих податків й інших обов'язкових платежів.

Ініціатори введення додаткового фіскального інструменту таким чином сподіваються підвищити надходження до бюджетів базового рівня, щоб посилити фінансову спроможність територіальних громад. Водночас вони не врахували наскільки деструктивним буде вплив введення земельного податку за лісові землі на постійних лісокористувачів, які вже пережили не одну фазу посилення фіскального навантаження. Незважаючи на це державні лісогосподарські підприємства залишаються основними бюджетонаповнюючими організаціями в лісозабезпечених регіонах і фактично є центрами ділової активності в адміністративних районах Карпатського та Поліського економічних районів.

Пропонована шкала ставок земельного податку на лісові землі є дуже високою і в разі її інституціоналізації призведе до надмірного фіскального навантаження на постійних лісокористувачів і змушуватиме останніх інтенсифікувати використання наявних деревних ресурсів, що негативним чином відобразиться на продуктивності і якісному складі лісів. Задля забезпечення беззбиткової діяльності лісгоспи будуть змушені піднімати відпускні ціни на заготовлену деревину, що поглибить цінові диспропорції у всіх фазах лісопродуктового ланцюга та призведе до згортання потужностей у деревообробному сегменті лісового сектора національної економіки та значного подорожчання дров паливних для населення, що особливо ризиковано в осінньо-зимовий період, особливо при високій вірогідності подорожчання газу. Таким чином, самовільні рубки для заготівлі дров (і не тільки) можуть значно вирости — особливо в комунальних лісах, лісах на землях запасу, які ні за ким не закріплені і не мають охорони (орієнтовно їх площа біля 0,5 млн га). Будуть дорубуватись полезахисні смуги, які для місцевого населення є чи не єдиним джерелом неконтрольованих лісозаготівель.

Також підвищення рівня затратності ведення лісового господарства та роботи деревообробних підрозділів лісогосподарських підприємств призведе до скорочення кількості працюючих, а це негативним чином відобразиться на рівні доходів місцевих жителів та домогосподарств, а також зменшить надходження податку з доходів фізичних осіб до місцевих бюджетів. Якщо врахувати, що середня оціночна вартість ріллі біля 30 000 грн за 1 га, а якраз по ціні ріллі буде обраховуватись податок на лісові землі, то при встановленні його в розмірі 1 % навантаження на 1 га лісових зе-

мель складе 300 грн, що в цілому по державі становитиме 3 млрд грн. Але ж такий податок не можна справляти із земель заповідників, захисних насаджень Півдня і Сходу, де фактично не має лісозаготівель, та й лісові масиви в віці до 40 років експлуатаційної деревини не дають.

Однозначно для сільських територій, де, як правило відсутні центри інвестиційної та ділової активності, але є значні запаси природної сировини, покращення фінансової спроможності громад значною мірою залежить від удосконалення системи адміністрування природно-ресурсної ренти.

У короткостроковій та середньостроковій перспективі розширення бази стягнення природно-ресурсної ренти має відбуватися за рахунок перегляду ставок оподаткування та принципів міжбюджетного розподілу рентної плати за спеціальне використання всіх без винятку природних ресурсів, включаючи земельні, лісові, водні та мінерально-сировинні.

Зокрема потрібно завершити процес законодавчого оформлення передачі у власність територіальних громад земель сільськогосподарського призначення державної власності поза межами населених пунктів, що на порядок збільшить величину земельних комунальних активів і розширить можливості місцевого самоврядування стосовно передачі цих активів в оренду, а відтак сформулюються передумови для розширення бази стягнення орендної плати за користування земельними ділянками у бюджеті базового рівня.

Необхідно провести інвентаризацію місцевих родовищ корисних копалин, що дасть можливість ідентифікувати реальні обсяги використання мінерально-сировинних ресурсів і підвищити результативність адміністрування рентної плати за користування надрами. Вже давно визріла необхідність наведення ладу в царині оренди водних об'єктів місцевого значення, що також містить значний потенціал стосовно підвищення на порядок надходжень орендної плати до місцевих бюджетів за користування даною складовою природного багатства.

За таких умов буде реально можливим сценарій збільшення надходжень природно-ресурсної ренти у місцеві бюджети, в першу чергу, сільські, що передбачатиме еквівалентне вилучення ренти та її збалансований розподіл за використання всіх складових місцевого природно-ресурсного потенціалу і унеможливить "фіскальний перегин" у рентному оподаткуванні постійних лісокористувачів, що збереже основну структуруутворюючу та бюджетона-

повнюючу галузь Карпатського та Поліського регіонів, а для Півдня та Сходу — забезпечить умови для безперервного та невиснажливого ведення лісового господарства.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Виходячи з приведеного аналізу основних тенденцій вилучення та міжбюджетного розподілу лісоресурсної ренти, а також виявлених резервів наповнення бюджетів територіальних громад за рахунок природно-ресурсної ренти, можна стверджувати, що норму Закону № 2497, яка передбачає введення земельного податку на лісові землі, необхідно вилучити як таку, що суперечить класичним лекалам фіскальної політики, оскільки постійні лісокористувачі вже сплачують рентну плату за спеціальне використання лісових ресурсів, частка якої у 2013—2017 роках коливалася в інтервалі 20—40% від загального обсягу сплачуваних вказаними суб'єктами господарювання податків, зборів та обов'язкових платежів.

Література:

1. Веклич О.О. Екосистемний підхід оцінювання економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища: українська автентичність. *Економіка України*. — 2018. — № 4. — С. 63—75.
2. Голян В.А., Шубалий О.М. Трансформація системи фінансових відносин у лісовому секторі на засадах бюджетної економії та самоокупності. *Фінанси України*. — 2015. — № 12. — С. 81—93.
3. Дзюбенко О.М. Фіскальний інструментарій вилучення лісоресурсної ренти в системі інвестиційно-інноваційного забезпечення відтворення лісових екосистем. *Агросвіт*. — 2017. — № 23. — С. 8—17.
4. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств" № 2497 від 10.07.2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19>
5. Карпук А. Податкове регулювання лісокористування в сучасних умовах: волинські реалії та перспективи. *Агросвіт*. — 2011. — № 16. — С. 10—13.
6. Карпук А. Фіскальне регулювання лісокористування: пріоритети диференціації та диверсифікації. *Економіст*. — 2012. — № 7. — С. 52—54.
7. Карпук А.І. Економічне регулювання лісокористування в ринкових умовах: моногра-

фія / КМУ, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. — Луцьк: Твердиня, 2012. — 490 с.

8. Котляревська Н. Вдосконалення оподаткування спеціального використання лісових ресурсів. *Вісник ТНЕУ*. — 2008. — № 4. — С. 66—75.

9. Холявка В.З. Коренева плата за деревину: інструмент лісової політики і екологізації лісового сектора економіки: монографія. — Львів, ЛА "Піраміда", 2005. — 240 с.

References:

1. Veklych, O.O. (2018), "Ecosystemic approach for estimating economic damage from environmental pollution: Ukrainian authenticity", *Ekonomika Ukrayiny*, vol. 4, pp. 63—75.
 2. Holyan, V.A. and Shubalyy, O.M. (2015), "Transformation of the system of financial relations in the forest sector based on the principles of budget economy and self-sustainability", *Finansy Ukrayiny*, vol. 12, pp. 81—93.
 3. Dzyubenko, O.M. (2017), "Fiscal instruments for collecting forest-resource rent in the system of investment-innovation support for the reproduction of forest ecosystems", *Ahrosvit*, vol. 23, pp. 8—17.
 4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Laws of Ukraine on Stimulation of the Establishment and Activity of Family Farms", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19> (Accessed 05 Nov 2018).
 5. Karpuk, A. (2011), "Tax regulation of forest management under the modern conditions: Volyn realities and prospects", *Ahrosvit*, vol. 16, pp. 10—13.
 6. Karpuk, A. (2012), "Fiscal regulation of forest management: priorities of differentiation and diversification", *Ekonomist*, vol. 7, pp. 52—54.
 7. Karpuk, A.I. (2012), *Ekonomichne rehulyuvannya lisokorystuvannya v rynkovykh umovakh* [Economic regulation of forest management under the market conditions], Tverdinya, Luts'k, Ukraine.
 8. Kotlyarevs'ka, N. (2008), "Improvement of the taxation of the special use of forest resources", *Visnyk TNEU*, vol. 4, pp. 66—75.
 9. Kholyavka, V.Z. (2005), *Koreneva plata za derevynu: instrument lisovoyi polityky i ekolohizatsiyi lisovoho sektora ekonomiky* [The stumpage price for wood: an instrument of forest policy and ecologization of the forest sector of the economy], LA "Piramida", L'viv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 15.11.2018 р.*

УДК 330.47: 338.516.4

О. Є. Камінський,
к. е. н., доцент, доцент кафедри інформаційного менеджменту,
ДВНЗ Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.22.55

ОБЧИСЛЕННЯ ІНДИКАТОРІВ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ПРОЕКТІВ МІГРАЦІЇ ДО ХМАРНИХ ПЛАТФОРМ ІТ-ІНФРАСТРУКТУРИ ПІДПРИЄМСТВ

O. Kaminsky,
PhD in Enterprise Economics, associate professor, associate professor
of information management department Kyiv State University of Economics V. Hetman

CALCULATION OF PROFITABILITY INDICATORS OF MIGRATION PROJECTS TO CLOUD PLATFORMS OF IT INFRASTRUCTURE OF ENTERPRISES

У статті досліджено сутність, наукові й теоретико-методологічні засади оцінювання проектів міграції ІТ-інфраструктури підприємств до хмарних платформ. Визначено фактори впливу на рентабельність таких проектів, визначено показники рентабельності для хмари. Рішення про інвестиції в проекти міграції ІТ-інфраструктур підприємств до хмарних середовищ віднесено до розряду стратегічних, бо вони пов'язані зі значними витратами ресурсів, мають надзвичайні довгострокові наслідки для держави та пов'язані з істотною невизначеністю середовища прийняття рішень. Запропоновано економетричну модель оцінювання рентабельності проектів міграції до хмарних платформ на основі системи індикаторів оцінювання, об'єднаних у групи. Проведено аналіз останніх досліджень і публікацій з розробки формальних моделей витрат і вигід міграції до хмарних середовищ. На основі проведеного дослідження, запропоновано метод розрахунку зведеного індикатора рентабельності проектів міграції до хмар.

Over the past few years, the cloud computing paradigm has become popular in the field of information technology. According to the forecasts of global consulting companies, the rapid development of cloud technologies, the digital transformation of the economy and the spread of cloud computing paradigms into new areas of life are one of the main trends that in the next 5-8 years will have a significant impact on the transformation and development of not only the IT industry, but also in business, finance, and government.

The article examines the essence, scientific, theoretical and methodological foundations of the evaluation of projects for the migration of IT infrastructure of enterprises to cloud platforms. Identified factors affecting the profitability of such projects, defined indicators of profitability for the cloud. Decisions to invest in projects for the migration of IT infrastructures of an enterprise to the cloud are classified as strategic because they involve significant resource costs, have huge long-term implications for the state and are associated with considerable uncertainty in the decision-making environment. An econometric model is proposed for assessing the profitability of migration projects on cloud platforms based on a performance of system indicators grouped into a group. The analysis of recent research and publications on the development of formal models of costs and benefits of migration to cloud environments. Based on the research, a method is proposed for calculating the consolidated indicator of the profitability of cloud migration projects.

The application of this model to the evaluation process will allow to use a system of quantitative and qualitative indicators in the decision-making process, thus formalizing the experience and knowledge of specialists. The consolidated indicator will allow to develop recommendations on the use of cloud technologies as a component of the information economy, assessing the possibility of transition to the clouds of a specific infrastructure of enterprises.

Ключові слова: інформаційні технології, хмарні обчислення, хмарні сервіси, модель, міграція, проект, рентабельність, системний аналіз, хмарний провайдер.

Key words: information technology, cloud computing, cloud services, model, migration, project, profitability, system analysis, cloud provider.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інформаційні технології, будучи невід'ємним інструментом бізнесу, постійно ство-

рюють для нього нові інструменти досягнення максимальної ефективності. Поява нової парадигми у сфері інформаційних технологій зазвичай посилює конкурентну боротьбу учасників ринку за право експлуатувати цю нову парадигму. Найбільш актуальним прикладом

формування нового ринку на основі інновацій у сфері інформаційних технологій є зростаюча конкурентна боротьба за можливість надання тих чи тих ресурсів як послуг. Така парадигма дістала назву "хмарні обчислення" (Cloud Computing).

За прогнозами світих консалтингових компаній швидкий розвиток хмарних технологій, цифрова трансформація економіки та поширення парадигми хмарних обчислень в нові сфери життя є одним з головних трендів, які в найближчі 5—8 років помітно вплинуть на трансформацію та розвиток не тільки IT-індустрії, але й сфери бізнесу, фінансів та державного управління.

За даними компанії IDC FutureScape, за період часу з 2018 року до 2020 року більше 50 відсотків витрат на IT будуть витрачатися на хмарні технології, зокрема 60 відсотків витрат на IT-інфраструктуру та 60—70 відсотків усіх витрат на програмне забезпечення, послуги та технології [1].

Відповідно, поглиблений аналіз та визначення основних методів оцінювання можливості міграції IT-інфраструктури до хмарного середовища набуває визначального значення для керівників підприємств та обумовлює актуальність наукових досліджень у цьому напрямі.

**АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ
І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО
РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ
СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ
НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН
ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ,
КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА
СТАТТЯ**

Дослідники Штребел і Стейдж в роботі [2] розробили економічну модель, яка порівнює витрати на внутрішню IT-інфраструктуру (витрати на сервери і системи зберігання даних) і на зовнішню, яка надається за допомогою сервісу хмарних обчислень (плата за годину використання CPU, час персоналу, сховища, витрати інтернет-провайдера та вхідні і вихідні витрати на передавання даних). У роботі наведено формальну модель витрат, модель оптимізації та регресійну модель, які зосереджуються на гібридному використанні внутрішніх та зовнішніх джерел інфраструктури. Першим висновком Штребела і Стейджа було те, що хмарні обчислення є більш рентабельними, і більшість бізнес-додатків і процесів готові до переходу на використання сервісів хмари. Але дослідники вважають, що економічна ефек-

тивність зменшується зі збільшенням кількості віртуалізованих додатків, оскільки внутрішні сервери організацій можуть бути використані ефективніше. Водночас вони дійшли висновку, що застосування хмарних обчислень є вигідним через високі потреби у зберіганні великих обсягів даних.

Аналіз витрат і вигід міграції до хмар був проведений у праці дослідника Д. Кондо [3], де дослідження було сфокусовано на міграції до хмарного середовища, яке ґрунтується на моделі IaaS, аналіз в свою чергу стосувався продуктивності системи. Ним був зроблений загальний висновок, що в довгостроковій перспективі запропоновані хмарні обчислення є економічно більш вигідними, але вимагають високих стартових інвестицій. Для коротких і високопродуктивних завдань в роботі рекомендується застосовувати комерційні хмари інших моделей обслуговування. Крім того, Кондо у своєму підході зосередився на конкретних вартісних факторах (заробітна плата, електрика, мережі, апаратні засоби, системи зберігання даних і запитів).

Якщо в зазначених раніше працях увага приділялася перспективі міграції компаній до хмарних середовищ, у своїх роботах вчений К. Лі звернув увагу на позицію постачальника хмарних послуг [4]. Він розробив програмний інструмент для розрахунків витрат на налагодження і технічне обслуговування для хмар (витрати на обладнання, програмне забезпечення, електроенергію, охолодження, персонал і нерухомість). Замість того щоб зосередитися на фізичному обладнанні, він зосередився на віртуальних машинах, які можуть бути розгорнуті в центрі обробки даних (датацентрі) хмари, щоб гнучко реагувати на вимоги замовника. В своєму дослідженні К. Лі дійшов висновку щодо важливості постійних витрат, які хмарні провайдери повинні здійснювати протягом усього життєвого циклу.

У результаті систематичного огляду наукових досліджень можна зробити висновок, що не зважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених аналізу міграції IT-інфраструктур та впровадженню хмарних технологій на підприємствах країн світу, включаючи і Україну, динамічний характер розвитку цифрової економіки та соціально-економічні виклики, які стоять перед Україною на порозі четвертої промислової революції, потребують постійного поглиблення наукових напрацювань, зокрема із застосуванням інструментарію системного аналізу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є системний аналіз процесу міграції IT-інфраструктури підприємств до хмарного середовища, а також розробка економетричної моделі оцінювання рентабельності таких проектів міграції на основі системи індикаторів оцінювання, об'єднаних у групи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Проекти міграції IT-інфраструктури підприємств до хмарних середовищ за своєю суттю є інвестиційними інноваційними проектами, однак фінансовий їх результат менш очевидний, і оцінки ризиків вищі. Інвестиційні інноваційні проекти є набагато амбітнішими за звичайні, оскільки вони повинні враховувати не тільки початкові фінансові інвестиції, але й інвестиції на етапах після впровадження: технічне обслуговування, підтримку, вдосконалення, навчання персоналу підприємства тощо. У зв'язку з цим парадигма хмарних обчислень значно спрощує це завдання, оскільки вона не потребує придбання складних технічних та програмних комплексів, але її застосування підвищує показники ризику та ускладнює розрахунок рентабельності вкладених інвестицій.

З економічного погляду хмара є сукупністю інфраструктурних елементів (наприклад, будівель, обладнання, серверів та мереж) і нематеріальних активів (ліцензій на програмне забезпечення, підтримку та розробку ПЗ). Усі методи оцінки рентабельності впровадження, які використовуються в теперішній час, не враховують специфіки застосування хмарних технологій. Недостатній розвиток методологічної бази й інструментальних програмних засобів моніторингу для оцінювання рентабельності хмарних провайдерів та аналізу ризиків міграцій до хмарних середовищ дається взнаки [8].

Також особливістю проектів міграції до хмарних середовищ є те, що вони ухвалюються в умовах високої невизначеності навколишнього середовища та невірогідних вхідних даних для аналізу. Через брак точних даних від систем моніторингу хмарних провайдерів менеджмент підприємств переходить від точних кількісних даних до заміни їх на якісні показники оцінювання. Знання експертів та їх інтуїтивна оцінка стають основ-

ними факторами у виборі хмарного провайдера. При цьому керівники підприємств вимагають кількісних даних можливих витрат і прибутків для прийняття рішень про міграцію до хмари. Виникає необхідність створення методів оцінювання рентабельності для підприємства переходу до використання хмарних технологій, які поєднуюватимуть кількісні та якісні показники оцінювання. Для розробки таких методик використовуються математичні моделі системного аналізу, які дозволяють аналізувати функціональні залежності об'єкта, виражені у вигляді якісних взаємозв'язків.

Подібні моделі використовуються в економіці для оцінки альтернатив і прийняття рішень з урахуванням якісної експертної оцінки в комплексі з кількісними показниками, подання звітів експертного оцінювання, ранжирування даних звітів і визначення на її основі пріоритетності вибору хмарних сервісів.

Для прийняття рішення про міграцію до хмарного середовища необхідно провести аналіз стану IT-інфраструктури підприємства. На нашу думку, такий аналіз дозволить визначити один з трьох можливих станів IT-інфраструктури підприємства:

- підприємство має нову IT-інфраструктуру або була проведена модернізація існуючої, завдяки чому вона відповідає всім сучасним вимогам;

- IT-інфраструктура взагалі є неефективною, підприємству потрібно побудувати повністю нову IT-інфраструктуру;

- процес створення IT-інфраструктури ще не повністю завершено або потрібен реінжиніринг більшої частини бізнес-процесів на підприємстві.

З економічного погляду повна міграція IT-інфраструктури до хмари не є необхідною умовою. У цій ситуації доцільно створювати нові заплановані сервіси вже у хмарному середовищі та розробити концептуальний план поетапної міграції до використання хмар у майбутньому. У другому та третьому випадках міграція IT-інфраструктури до хмари може стати найбільш вигідним кроком для створення ефективної IT-інфраструктури підприємства. Для стартапів (нових підприємств) упровадження парадигми хмарних обчислень може забезпечити найбільш сприятливі економічні та технологічні переваги.

З повною міграцією до хмарного середовища керівництво компанії повинно мати мож-

Таблиця 1. Класифікація індикаторів рентабельності роботи хмарних технологій у сфері бізнесу (група 1)

Індикатори рентабельності	Сутність індикатора
Стан зростання швидкості роботи ІТ-інфраструктури	Зростання швидкості роботи знижує витрати на підключення нових клієнтів сервісу (стан масштабування сервісу) і сприяє розробці нового функціоналу сервісу
Продуктивність роботи користувачів	Сума прибутку, отримана від скорочення витрат грошових коштів та робочого часу на виправлення помилок і вдосконалення програмного забезпечення
Стан оптимізації використання ресурсів	Сума економії витрат завдяки використанню обчислювальних ресурсів за моделлю «плата за використання»
Вплив інновацій на стан бізнес-процесів	Сума прибутку від використання хмарних технологій при створенні нового бізнесу або при виході на новий ринок

Джерело: розробка автора.

ливість контролювати ефективність і процес удосконалення ІТ-інфраструктури. Це питання можна вирішити в такий спосіб: зберегти (або створити) власну організаційну структуру; передати організаційні функції на аутсорсинг або хмарному провайдеру, а також порізно поєднати ці рішення.

Важливим кроком також є якісний аналіз ефективності міграції до парадигми хмарних обчислень. Але остаточне рішення про можливість такого кроку й етапи процесу переходу необхідно прийняти на основі кількісних показників ефективності.

Технічне завдання міграції до хмарного середовища повинно включати до своєї структури визначення мети міграції, визначення показників ефективності бізнес-процесів підприємства, визначення оптимальної структури взаємодії підприємства з провайдером хмари. З погляду управління компанією метою міграції ІТ-інфраструктури є досягнення максимально планованого зростання чистого прибутку від використання хмарних технологій. Тому обсяг зростання чистого прибутку ми можемо використати як цільову функцію для визначення критерію оптимальності міграції до хмари. Критерій оптимальності також буде включати в свою структуру обмеження на захист даних та надійність, а також можливі організаційні обмеження та структурні й технологічні умови.

Рішення про інвестиції в проекти міграції ІТ-інфраструктур підприємств до хмарних середовищ можна віднести до розряду стратегічних, бо вони пов'язані зі значними витратами ресурсів, мають надзвичайні довгострокові наслідки для держави та пов'язані з істотною невизначеністю середовища прийняття рішень. Тож ми пропонуємо використовувати багато-

вимірну модель оцінювання рентабельності проектів міграції на основі системи індикаторів оцінювання, об'єднаних у групу, які наведено в таблиці 1.

Якщо відбувається підвищення значень наведених індикаторів, то можна говорити про ефективність використання хмарної платформи для підприємства.

Розрахунок виконується в такий спосіб: фахівці встановлюють значення індикаторів рентабельності та рівень їх впливу та обчислюють зведений індикатор.

Система індикаторів рентабельності проектів міграції ІТ-інфраструктури до хмарних провайдерів визначається переважно на основі квалітативних оцінок. Загалом індикатори мають рівні впливу на розрахунок загального індикатора розвитку. Для визначення рівнів впливу фахівці повинні зважати на діапазон значень та середню оцінку рівня впливу. Практика показує, що існують відхилення між рівнями впливу, які визначає фахівець на свій розсуд, та реальним рівнем впливу індикаторів. Зазвичай фахівці занижують вплив найбільш значущих індикаторів рентабельності і переоцінюють інші. Тому потрібно використовувати метод попарних зіставлень рівнів впливу складових системи індикаторів

Так, індикатор рентабельності проекту визначається за формулою:

$$B = (k_1 * ZR_{cp} + k_2 * OR_{cp} + k_3 * PRC + k_4 * INN_{cp}) \quad (1),$$

де ZR_{cp} — відносний індикатор стану зростання швидкості роботи ІТ-інфраструктури;

OR_{cp} — відносний індикатор стану оптимізації використання ресурсів;

PRC_{cp} — індикатор продуктивності роботи користувачів;

INN_{cp} — відносний індикатор впливу інновацій на стан бізнес-процесів;

Таблиця 2. Побудова матриці попарного порівняння індикаторів

Індикатори	$i1$	$i2$...	ix
$i1$	1	k_{11}	...	k_{1x}
$i2$	$\frac{1}{k_{11}}$	1	...	k_{2x}
...
ix	$\frac{1}{k_{1x}}$	$\frac{1}{k_{2x}}$...	1
Сума по коефіцієнту рівня впливу	$\sum k_{y1}$	$\sum k_{y2}$...	$\sum k_{yx}$

Таблиця 3. Матриця попарного порівняння індикаторів рентабельності

Індикатори рентабельності	ZR	PRC	OR	INN
Стан зростання швидкості роботи IT-інфраструктури (ZR)	1	5	4	2
Продуктивність роботи користувачів (PRC)	0,2	1	0,5	4
Стан оптимізації використання ресурсів (OR)	0,25	2	1	2
Вплив інновацій на стан бізнес-процесів (INN)	0,5	0,25	0,5	1
Сума	1,95	8,25	6	9

Джерело: компіляція автора на основі [5].

k_1, k_2, k_3, k_4 — коефіцієнти рівня впливу індикаторів на зведену оцінку.

Для оцінювання фахівцями впливу індикаторів на консолідований індикатор рентабельності розвитку хмарних сервісів ми використаємо побудову матриці попарних порівнянь. Для оцінювання впливу кожного індикатора виконується їх попарне порівняння, для чого будується матриця, наведена в таблиці 2. На основі кожної з побудованих матриць парних зіставлень формуються набори місцевих пріоритетів, що відображають відносні пріоритети (рівень впливу) елементів порівняння щодо керованого елемента. Для цього нам потрібно розрахувати набір власних векторів для кожної матриці, а потім нормалізувати результат до одиниці, отримуючи таким чином вектор пріоритетів \vec{p} .

Одним з найкращих способів обчислення власних векторів є обчислення середнього пропорційного. Середнє пропорційне можна розрахувати за формулою 2 шляхом множення елементів у кожному рядку матриці та видобутку з отриманого результату коренів x -го степеня, де x — кількість елементів рядка матриці.

$$\vec{p}_i = \sqrt[x]{\prod_{j=1}^x p_{ij}} \quad (2).$$

Отриманий в результаті набір чисел нормалізується шляхом ділення кожного числа на

суму всіх чисел за формулою 3.

$$p_i = \frac{\vec{p}_i}{\sum_{i=1}^x \vec{p}_i} \quad (3).$$

Розрахуємо коефіцієнти рівня впливу для індикаторів рентабельності (стан зростання швидкості роботи IT-інфраструктури ZR, продуктивність роботи користувачів PRC, стан оптимізації використання ресурсів OR, вплив інновацій на стан бізнес-процесів INN) для хмарних платформ Amazon [5]. Матриця попарного порівняння індикаторів рентабельності роботи хмарних провайдерів у сфері бізнесу представлена в таблиці 3.

Формула 1 для розрахунку індикатора рентабельності отримає вигляд:

$$B = (0,49 * ZR_{cp} + 0,31 * OR_{cp} + 0,12 * PRC + 0,077 * INN_{cp}).$$

Для розрахунку консолідованого індикатора рентабельності проекту міграції хмарних технологій використаємо наступні бали: $R_p=0,7$; $B_R=0,8$; $D_I=0,5$; $S=0,4$; $S_D=0,5$; для базових хмарних платформ, дані отримано з [5—7]. Знайдемо значення для кожного індикатора, підставивши бали оцінювання показників до відповідних формул:

$$B = (0,49 * 0,8 + 0,31 * 0,6 + 0,12 * 0,8 + 0,077 * 0,6) = 0,7202;$$

$$B = 0,720 * 100\% = 72\%.$$

Індикатор рентабельності проекту міграції В має значення $> 50\%$. Отже, проект проект

міграції підприємства до хмарної платформи Amazon підходить за критеріями і задовольняє бізнес стратегії підприємства.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

У статті автором розглянуто та проаналізовано деякі основні аспекти розробки проектів міграції IT-інфраструктур підприємств до хмарних середовищ, розроблено економетричну модель, яка надає можливість провадити оцінювання проектів міграції на основі системи кількісних і якісних індикаторів рентабельності, та визначивши рівень впливу індикаторів на загальну оцінку проекту, зробити на їх основі розрахунок зведеного індикатора рентабельності міграції до хмарного середовища. У моделі здійснюється оцінка можливості міграції IT-інфраструктури до хмар з урахуванням фінансових, технологічних та репутаційних аспектів і визначення рівнів ризиків безпеки. Застосування даної моделі для процесу оцінювання дозволить нам використовувати систему кількісних і квалітативних індикаторів у процесі прийняття рішень, формалізуючи таким чином досвід і знання фахівців. Зведений індикатор дасть змогу розробити рекомендації щодо розвитку хмарних технологій як складової інформаційної економіки, можливості міграції до хмар конкретних інфраструктур підприємств.

Запропонована модель оцінювання дозволить здійснювати розрахунок індикаторів рентабельності та ризиків міграції IT-інфраструктур до хмари, що є актуальним завданням в умовах обмеженого бюджету соціально-економічних об'єктів, підприємств та організацій державного сектору України.

Література:

1. IDC FutureScape: Worldwide IT Industry 2018 Predictions [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.acclivis.com/wp-content/uploads/2018/04/IDC-Futurescapes-Predictions-2018.pdf>
2. Strebel J. An economic decision model for business software application deployment on hybrid cloud environments / J. Strebel, A. Stage / In Multikonferenz Wirtschaftsinformatik, 2010. — P. 195 — 206.
3. Kondo D. Cost-benefit analysis of Cloud Computing versus desktop grids / D. Kondo, B. Javadi, P. Malecot, F. Cappello, D.P. Anderson // 2009 IEEE international Symposium on Parallel & Distributed Processing, 2009. — P. 1—12.

4. Li X. The method and tool of cost analysis for cloud computing / X. Li, Y. Li, T. Liu, J. Qiu, and F. Wang // Bangalore, 2009. — pp. 93 — 100.
5. Amazon Elastic Compute Cloud (Amazon EC2) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://aws.amazon.com/ec2/#pricing>
6. Google App Engine [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://appengine.google.com/>
7. Microsoft Corporation Azure services platform [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.microsoft.com/azure/default.aspx>
8. Камінський О.Є. Концептуальні засади організації хмарних провайдерів / О.Є. Камінський // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". — К., ВД "Інтернаука", 2018. — № 8 (16). — С. 25—36.

References:

1. The official site of IDC (2018), "IDC FutureScape: Worldwide IT Industry 2018 Predictions", available at: <https://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=US43171317> (Accessed 22 October 2018).
 2. Strebel, J. Stage, A. (2010), "An economic decision model for business software application deployment on hybrid cloud environments", In Multikonferenz Wirtschaftsinformatik, [Online], available at: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.296.7432&rep=rep1&type=pdf>
 3. Kondo, D. Javadi, B. Malecot, P. Cappello, F. Anderson, D.P. (2009), "Cost-benefit analysis of Cloud Computing versus desktop grids" IEEE international Symposium on Parallel & Distributed Processing, [Online], available at: http://mescal.imag.fr/membres/derrick.kondo/pubs/kondo_hcw09.pdf
 4. Li, X. Li, Y. Liu, T. Qiu, J. and Wang, F. (2009), "The method and tool of cost analysis for cloud computing", IEEE International Conference on Cloud Computing, September 21—25, Bangalore, India, pp. 93 — 100.
 5. The official site of Amazon (2017), "Amazon Elastic Compute Cloud (Amazon EC2)", available at: <http://aws.amazon.com/ec2/#pricing> (Accessed 11 October 2017).
 6. The official site of Google (2017), "Google App Engine", available at: <https://appengine.google.com/> (Accessed 11 October 2017).
 7. The official site of Microsoft (2018), "Microsoft Corporation Azure services platform", available at: <http://www.microsoft.com/azure/default.aspx> (Accessed 17 October 2018).
 8. Kaminsky, O.Ye. (2017), "Conceptual basis of cloud providers", International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences", vol. 8, pp. 25—36.
- Стаття надійшла до редакції 19.11.2018 р.*

УДК 338.3

Н. Б. Стоволос,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту в галузях АПК,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми
О. В. Сідакова,
магістрант, Сумський національний аграрний університет, м. Суми

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.22.61

УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ І РЕАЛІЗАЦІЄЮ ПРОДУКЦІЇ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА

N. Stovolos,
Ph.D., Associate Professor of the Department of Management in the branches
of agrarian and industrial complex, Sumy National Agrarian University, Sumy
O. Sidakova,
master student, Sumy National Agrarian University, Sumy

MANAGEMENT OF THE PRODUCTION AND SALE OF DAIRY PRODUCTS

У статті проаналізовано сучасний економічний стан сільського господарства, котрий характеризується різким скороченням обсягів виробництва продукції, її високою собівартістю, зменшенням поголів'я худоби і нерентабельною роботою більшості сільськогосподарських організацій. Зазначено, що для поліпшення забезпеченості населення м'ясними і молочними продуктами необхідно розвивати пріоритетні напрями м'ясо-молочного підкомплексу на інноваційній основі. Запропоновано відкрити модульний завод по розливу молока, котрий є спеціально розробленими системами, що дозволяють здійснювати розлив молочної продукції в умовах підвищеної стерильності і гігієни. Визначено, що лінія розливу молока з використанням ПЕТ-пляшок не тільки дозволяє підвищити рентабельність вашого виробництва, а й знизити витрати на упаковку і маркування. Зроблено висновки щодо завантажень виробничих потужностей та повернень коштів, інвестованих у проект на рівні три — шість місяців. Виявлено резерви зростання ефективності цього проекту в вигляді повного завантаження його потужностей.

The article analyzes the modern economic state of agriculture, which is characterized by a sharp reduction in production volumes, its high cost, the reduction of livestock and the unprofitable work of most agricultural organizations. Many organizations are not able to process products themselves, so they have to hand over milk to factories, respectively, at the price set by the processor. Business practice shows that the existing system of support and regulation of livestock sector activity does not allow implement financing of production and economic activity at the expense of own funds. It is noted that in order to improve the security of the population with meat and dairy products, it is necessary to develop the priority directions of the meat and dairy sub complex on an innovative basis. In the branches of livestock of innovation, first of all, are focused on increasing of animals efficiency with the use of new resource-saving technologies. Without participation of the agricultural organizations it is impossible to reach steady increase in production of livestock products. In developing investment and innovation projects, the priority direction is considered the accelerated development of production of milk, its processing and opening of stores for the implementation of dairy products. It is proposed to open the modular a milk flood plant which is specially developed systems allowing to carry out pouring of dairy products in the conditions of the increased sterility and hygiene. Due to the fact that the modular dairy mini-plant can work round the clock, then for the maintenance of the plant it is necessary 3 changes of workers. It is determined that the milk bottling line using PET-bottles will not only allow to increase profitability of your production, but also to reduce the cost of packaging and labeling. The prime cost will vary depending on the size of the daily milk yield, it will be larger, when milk yield low and the plant is not fully loaded, and will be minimal at full load of capacities of the modular plant. Were made conclusions regarding the loading of production capacities and returns of funds invested in the project at the level of three-six months. The reserves of increasing of efficiency of this project in the form of full loading of its capacities are revealed.

Ключові слова: управління, тваринництво, модульний завод, молоко, молочне скотарство, виробництво.

Key words: management, animal husbandry, modular plant, milk, dairy cattle breeding, production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний економічний стан сільського господарства характеризується різким скороченням обсягів виробництва продукції, її високою

собівартістю, зменшенням поголів'я худоби і нерентабельною роботою більшості сільськогосподарських організацій. Нині необхідно заздалегідь планувати і прогнозувати розвиток

молочної галузі в господарствах на перспективу для підвищення її ефективності, яка характеризується системою таких показників, як валовий об'єм виробництва молока, продуктивність тварин, собівартість продукції і рентабельність саме молочної галузі. Держава намагається підтримати галузь тваринництва шляхом виплат, субсидій, дотацій, компенсацій та інших грошових коштів на користь сільськогосподарських організацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням проблеми в галузі молочного скотарства займалися багато вчених, як-от: Каграманова І., Векленко Е.В., Трегубов В.А., Федоркін А.Ю. [5—8].

А.Н. Хайруллін вважає що, проблема управління підвищенням ефективності виробництва молока — нестача молочних продуктів і недостатня державна підтримка. При розробці інвестиційно-іноваційних проектів пріоритетним напрямом було прийнято прискорений розвиток виробництва молока, його переробка і відкриття магазинів по реалізації молочних продуктів. Обсяг і структура засобів, вкладених і запланованих в інвестиційно-іноваційні проекти, спрямовані на будівництво та реконструкцію тваринницьких приміщень, придбання племінної худоби, придбання техніки, будівництво молочного комбінату, будівництво елеваторів [4, с. 20—21].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Багато організацій не в змозі самі переробляти продукцію, тому їм доводиться здавати молоко на заводи, відповідно за ціною, яку встановлює переробник. Організаціям не вигідно здавати молоко, тому СФГ "Урожай" Роменського району Сумської області пропонується встановити модульний завод по переробці і розливу молока в ПЕТ-пляшки.

Устаткування для розливу молока є спеціально розробленими системами, що дозволяють здійснювати розлив молочної продукції в умовах підвищеної стерильності і гігієни. Або молоко є тим видом продукції тваринництва, який швидко псується, це дуже важливий момент, тому що саме від цього залежить якість готової продукції і термін її придатності.

Отже, метою є аналіз можливості та економічних наслідків встановлення модульного заводу на прикладі конкретного господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У нашій країні є безліч невеликих підприємств, що пропонують не розфасоване молоко. Але вони змушені здавати сировину за низькими цінами, які встановлюють переробники. І якщо останнім такий стан справ вигідний, то тим, хто здає молоко — немає вигоди. Тому самостійне виробництво розфасованого і упакованого молока стає пріоритетним напрямом селянських господарств, у тому числі і СФГ "Урожай".

Практика господарювання показує, що чинна система підтримки і регулювання діяльності галузі тваринництва не дозволяє здійснювати фінансування виробничо-господарської діяльності за рахунок власних коштів з таких причин: велика кількість організацій збиткові; розмір власних оборотних ресурсів не дозволяє фінансувати поточні виробничі операції; відсутні приватні інвестиції в виробництво продукції тваринництва (молока та м'яса); рівень державної підтримки недостатній для ефективного функціонування галузі м'ясного скотарства [1].

Причини, за якими державна підтримка стає об'єктивно необхідною, відомі — це і специфіка і унікальність галузі сільського господарства (залежність від природних факторів, робота з біологічними об'єктами і ін.), в силу яких ринкові механізми господарювання не можуть функціонувати з тією ж повнотою і ефективністю, як в інших секторах економіки; це і руйнування вітчизняного виробництва молочної продукції за роки сучасних аграрних реформ і втрата країною продовольчої незалежності. Саме з цієї галузі через систему цін кожного року вилучається 8—10% валової або 18—20% товарної продукції. Реальною загрозою існуванню аграрної економіки стали, так зване, "невидиме" вилучення доходу і диспаритет цін.

Основні проблеми підприємств, це те що вони не отримують від держави належні компенсації за модернізацію виробництва, перехід на роботу за новими технологіями і так далі.

Ще одна проблема молочників — дефіцит кадрів. Сьогодні на селі гостра нестача ветеринарів, агро- і зоотехніків, інженерів та інших фахівців, потребу в яких відчувають виробники молока [2].

Для поліпшення забезпеченості населення м'ясними і молочними продуктами необхідно

Таблиця 1. Вартість модульного заводу, грн

Назва	Сума, гривень
Виробничий цех	2 464 630
Санітарно-складський цех	310 257
Лабораторний модуль	351 372
Побутовий модуль	301 000
Модуль зберігання і відвантаження	382 605
Всього	3 810 134

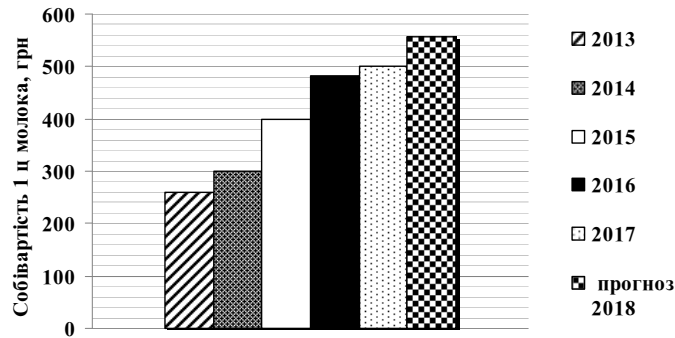

Рис. 1. Прогноз динаміки виробничої собівартості молока в СФГ "Урожай" за 2013–2017 рр., грн

розвивати пріоритетні напрямки м'ясо-молочного підкомплексу на інноваційній основі. Дослідження функціонування регіонального продуктового підкомплексу показало, що найбільші резерви для поліпшення забезпечення населення області м'ясо-молочної продукцією мають у тваринництві. У галузях тваринництва інновації, перш за все, орієнтовані на підвищення продуктивності тварин з використанням нових ресурсозберігаючих технологій. Основною проблемою у розвитку тваринництва є низький рівень використання виробничого потенціалу сільськогосподарських організацій. Без участі сільськогосподарських організацій неможливо досягти стійкого зростання обсягів виробництва тваринницької продукції [3, с. 173–176].

За даними державної статистики, закупівельні ціни на молоко постійно зростають. За

відгуками виробників молока, закупівельні ціни переробників на межі застою, а іноді і падають.

Модульний завод — це готовий до роботи комплекс з переробки та розливу молока (коров'яче) від 300 кг до 20 тонн на добу. Проаналізувавши ряд пропозицій з продажу готових модульних молочних заводів, зупинимося на пропозиції від компанії "Молоконт", який представляє собою модульний завод по переробці і розливу молока.

У комплект заводу входить виробничий цех молока, що складається з 4-х модулів, розрахований на одноразове завантаження і переробку 5000–10000 літрів: виробничий цех, санітарно-складський модуль; лабораторний модуль, що включає в себе лабораторію з лабораторним обладнанням; побутовий модуль, що

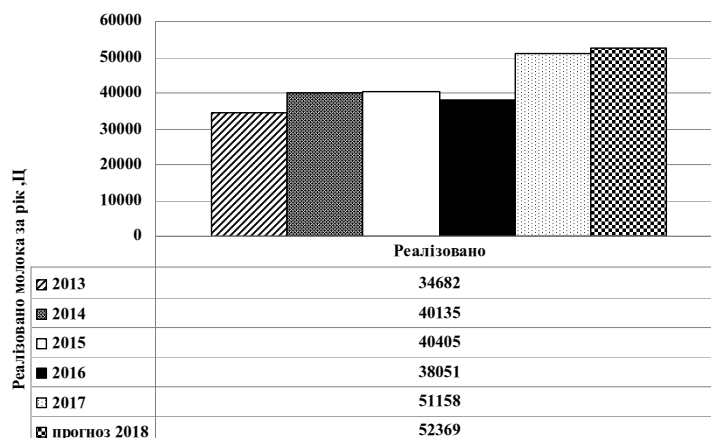

Рис. 2. Прогноз динаміки кількості реалізованого молока, ц

Табл. 2. Сукупні витрати на реалізацію проекту

Статті витрат	Витрати за місяць, грн.	Витрати на 1 л при переробці 300 000 л
Виробнича собівартість, грн		5,6
Витрати на ПЕТ-пляшку, грн	-	2,0
Витрати на оплату праці, грн	55 000	0,18
Витрати на електроенергію, грн	60 000	0,2
Транспортні витрати, грн	35 000	0,12
Комунальні витрати, грн	19 500	0,07
Витрати на рекламу, грн	30 000	0,1
Собівартість 1 л:		8,27

Таблиця 3. Сукупні витрати на реалізацію проекту

Показник	Можливе значення
Вироблення заводу в місяць, л	300 000
Відпускна ціна, руб. за 1 ПЕТ-пляшку об'ємом 1 л, грн	15,00
Собівартість 1 л, грн	8,27
Собівартість готової продукції в місяць, грн	2 481 000
Можлива виручка, грн	4 500 000
Очікувана виручка (з рівнем товарності 90%), грн	4 050 000
Прибуток в місяць, грн	1 569 000
Рентабельність, %	63,2
Капітальні витрати, грн	3 810 134
Термін окупності, міс.	3 місяці

включає в себе санвузол, гардероб і кімнату відпочинку персоналу; модуль зберігання і відвантаження продукції, що включає в себе холодильну камеру.

Вартість модульного заводу становить 3 810 134 гривень. Виробничий цех займає більшу частину всіх витрат і становить 2 464 630 гривень (табл. 1).

Завдяки обладнанню, котре встановлене на молочному міні-заводі фірми "Молоконт", можна виробляти молоко, пастеризоване з фасуванням у ПЕТ-пляшки.

Лінія розливу молока з використанням ПЕТ-пляшок не тільки дозволяє підвищити рентабельність вашого виробництва, а й знизити витрати на упаковку і маркування. Всього на будівництво модульного молочного заводу буде потрібно 6 500 000 гривень.

Фермерське господарство в 2017 році отримало таку суму прибутку, що цієї суми достатньо для покриття всіх витрат на будівництво. У зв'язку з тим, що модульний молочний міні-завод може працювати цілодобово, то для обслуговування заводу необхідно 3 зміни робочих. Для роботи заводу в СФГ "Урожай" буде потрібно дванадцять чоловік, з яких 6 чол. робочі з окладом 25 000 гривень. Таким чином, на оплату праці в місяць організація буде витрачати 55 000 гривень. Виробнича собівартість 1 ц молока в СФГ "Урожай", за аналізований період збільшується на 388,4 грн за 1 ц молока в рік (рис. 1).

Середня щільність молока 1,023 кг/дм³, отже, 1 ц — це 102,3 л молока. Планована виробнича собівартість складе 557 гривень за 1 ц або 5,57 гривень за 1 л. Зростання собівартості 1 л очікується в розмірі 5 копійок на рік. Низьким значенням зростання виробничої собівартості можна знехтувати в розрахунках. Кількість молока, що реалізується організацією СФГ "Урожай", збільшується з кожним роком на 1 211 ц в рік. Очікуване значення в 2018 році — 52 369 ц в рік або 446 446 л в місяць: $52\,369 \cdot 102,3: 12 = 446\,446$ л (1) При добовому переробленні 10 000 літрів місячна норма може скласти 300 000 літрів (рис. 2).

Собівартість 1 л буде варіюватися в залежності від розміру щоденного удою, вона буде більше, коли надої низькі і завод не повністю завантажений, і буде мінімальною при повному завантаженні потужностей модульного заводу. Справа в тому, що в собівартість крім змінних витрат входять також умовно постійні: витрати на оплату праці, витрати на електроенергію та інші витрати (табл. 2).

Основною конкурентною перевагою бутильованого молока СФГ "Урожай" буде низька відпускна ціна — на 2018 рік вона складе 15 грн це той рівень, коли ціна молока в роздрібних магазинах буде нижче цін конкурентів. Висока ціна може бути виправдана лише низькою товарністю продукції. Планується, що поява на ринку продукту нової торгової марки відомої

всім сільськогосподарської організації за доступною ціною викличе інтерес споживачів і забезпечить товарність на рівні 90%.

ВИСНОВКИ

Отже, при найкращому сценарії,— коли потужності модульного заводу будуть завантажуватися повністю, організація СФГ "Урожай" поверне свої кошти, інвестовані в проект, через три місяці, якщо враховувати, що завантаження буде неповним, то показники ефективності будуть трохи нижче. В цьому випадку кошти, вкладені в проект, повернуться лише через півроку. Також велика різниця видна і в рівнях прибутку від проекту. Резервом зростання ефективності цього проекту буде повне завантаження його потужностей для отримання максимальної віддачі (табл. 3).

Література:

1. Діброва А.Д. Розвиток системи державної підтримки виробників молока в Україні: [Електронний ресурс] / А.Д. Діброва, О.С. Чан-Хі. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Agroin/2011_4-6/DIBROVA

2. Видання про бізнес і технології [Електронний ресурс]. URL: <http://www.equipnet.ua/articles/gover/go1138>

3. Подільська В.Н. Інноваційні пріоритети в розвитку м'ясо-молочного підкомплексу / В.Н. Подільська / Никонівський читання. — Видавництво: Всеросійський інститут аграрних проблем і інформатики ім. А.А. Никонова. — 2010. — № 15. — С. 173—176.

4. Хайруллин А.Н. Важливий резерв підвищення ефективності виробництва молока / А.Н. Хайруллин // Економіка сільськогосподарських і переробних підприємств. — 2011. — № 4. — С. 20—21.

5. Каграманова І. Ефективність виробництва і реалізації молока в регіоні / І. Каграманова // Міжнародний сільськогосподарський журнал. — 2012. — № 3. — С. 51—52.

6. Векленко Е.В. Шляхи зміцнення кормової бази молочного скотарства. / Е.В. Векленко, Н.С. Прусов, Д.І. Дородних // Вісник Львівського національного аграрного університету. — 2013. — № 6. — С. 20—23.

7. Трегубов В.А. Розвиток тваринництва в Україні в 2009—2013 роках / В.А. Трегубов // Економіка сільськогосподарських і переробних підприємств. — 2013. — № 5. — С. 63—67.

8. Федоркін А.Ю. Про труднощі в сільському господарстві / А.Ю. Федоркін // Економіка сільськогосподарських і переробних підприємств. — 2013. — № 5. — С. 15—24.

References:

1. Dibrova, A.D. and Chan Hi, O.S. (2016), "Development of the system of state support for milk producers in Ukraine", available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Agroin/2011_4-6/DIBROVA (Accessed 05 Nov 2018).

2. equipnet.ua (2017), "Publications on business and technology", available at: <http://www.equipnet.ua/articles/gover/go1138> (Accessed 05 Nov 2018).

3. Podilska, V. N. (2010), "Innovative priorities in the development of meat and dairy sub-complex", Nikonivskyi reading, Publishing house: All-Russian Institute of Agrarian Problems and Informatics named after A. A. Nikonova, vol. 15, pp. 173—176.

4. Khairullin, A. N. (2011), "An important reserve for increasing the efficiency of milk production", The economy of agricultural and processing enterprises, vol. 4, pp. 20—21.

5. Kahramanova, I. (2012), "An efficiency of production and sales of milk in the region", International Agricultural Magazine, vol. 3, pp. 51—52.

6. Veklenko, Ye.V. Prusov, N. S. and Dorodnykh, D. I. (2013), "Ways of strengthening the forage base of dairy cattle breeding", Periodical magazine of the Lviv National Agrarian University vol. 6, pp. 20—23.

7. Trehubov, V.A. (2013), "Development of livestock in Ukraine in 2009—2013", The economy of agricultural and processing enterprises, vol. 5, pp. 63—67.

8. Fedorkin, A. Y. (2013), "On the difficulties in agriculture", The economy of agricultural and processing enterprises, vol. 5, pp. 15—24.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2018 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 658.5

М. М. Захаренко,
аспірант, Білоцерківський національний аграрний університет

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.22.66

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

M. Zakharenko,
postgraduate, BilaTserkva National Agrarian University

THEORETICAL APPROACHES TO THE INTERPRETATION OF THE ECONOMIC ESSENCE OF PRODUCTION POTENTIAL IN AGRICULTURAL PRODUCTION

Статтю присвячено оцінці теоретичних підходів до трактування економічної сутності виробничого потенціалу в сільськогосподарському виробництві. Встановлено, що у нинішніх умовах пошуку резервів економічного зростання сільськогосподарського виробництва особливої значимості набувають теоретичні питання визначення сутності виробничого потенціалу. Це зумовлено тим, що сформовані в економічній науці в попередні роки уявлення про потенціал носять найчастіше суперечливий характер. Насамперед, це стосується трактування сутності виробничого потенціалу, визначення кола складових елементів, закономірностей розвитку, обґрунтування шляхів, засобів і методів формування й ефективності його використання. До теперішнього часу в економічній науці ще не сформувалося чітке теоретичне тлумачення виробничого потенціалу сільського господарства, що ускладнює розробку методів його кількісної та якісної оцінки, аналізу розвитку і використання. Труднощі посилюються тим, що в наукових дослідженнях застосовується безліч різних термінів, зокрема: виробничі та ресурсні можливості, економічний, виробничий, ресурсний потенціал тощо.

На нашу думку, як економічна категорія виробничий потенціал — це можливий обсяг виробництва продукції та доходу за певних соціально-економічних і природно-кліматичних умов. Під виробничим потенціалом підприємства варто розуміти максимально можливий випуск продукції за якістю та кількістю в умовах найбільш ефективного використання всіх засобів виробництва і праці, наявних у розпорядженні підприємства.

Доведено, що ресурсний потенціал являє собою сумарну оцінку всіх ресурсів, що знаходяться в розпорядженні підприємства, а виробничий потенціал — ефект або результат від використання ресурсів.

Розглядаючи потенціал підприємства як систему, доцільно виділити складові елементи потенціалу нижчого рівня: трудовий, інвестиційний, інноваційний, природний, управлінський, інформаційний. Кожна складова характеризується певною величиною та якістю економічних ресурсів.

The article is devoted to the evaluation of theoretical approaches to the interpretation of the economic essence of production potential in agricultural production. It is established that in the current conditions of searching for reserves of economic growth of agricultural production, the theoretical issues of determining the essence of production potential acquire a special significance. This is due to the fact that in economics, in the previous years, ideas about the potential are often controversial. First of all, it concerns the interpretation of the essence of production potential, the definition of the circle of constituent elements, patterns of development, justification of the ways, means and methods of formation and effectiveness of its use. To date, in the economic science has not yet formed a clear theoretical interpretation of the production potential of agriculture, which complicates the development of methods for its quantitative and qualitative evaluation, analysis of development and use. Difficulties are exacerbated by the fact that scientific researches use many different terms, in particular: production and resource capabilities, economic, production, resource potential, etc.

In our opinion, as an economic category, the production potential is a possible volume of production and income in certain socio-economic and climatic conditions. Under the productive potential of the enterprise it is necessary to understand the maximum possible production output in quality and quantity in conditions of the most effective use of all means of production and labor, available at the disposal of the enterprise.

It is proved that the resource potential represents the total estimation of all resources at the disposal of the enterprise, and the production potential is an effect or result from the use of resources.

Considering the potential of the enterprise as a system, it is expedient to identify the components of the lower-level potential: labor, investment, innovation, natural, managerial, and informational. Each component is characterized by a certain amount and quality of economic resources.

Ключові слова: потенціал, підприємство, сільськогосподарське виробництво, виробництво, ресурс.

Key words: potential, enterprise, agricultural production, production, resource.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У нинішніх умовах пошуку резервів економічного зростання сільськогосподарського виробництва особливої значимості набувають теоретичні питання визначення сутності виробничого потенціалу. Це зумовлено тим, що сформовані в економічній науці в попередні роки уявлення про потенціал носять найчастіше суперечливий характер. Насамперед, це стосується трактування сутності виробничого потенціалу, визначення кола складових елементів, закономірностей розвитку, обґрунтування шляхів, засобів і методів формування й ефективності його використання. До теперішнього часу в економічній науці ще не сформувалося чітке теоретичне тлумачення виробничого потенціалу сільського господарства, що ускладнює розробку методів його кількісної та якісної оцінки, аналізу розвитку і використання. Труднощі посилюються тим, що в наукових дослідженнях застосовується безліч різних термінів, зокрема: виробничі та ресурсні можливості, економічний, виробничий, ресурсний потенціал тощо.

Проте жоден із них не відповідає характеру й суті визначеної проблеми. Викладеним вимогам більше відповідає термін "виробничий потенціал", оскільки засвідчує, що змістом цієї категорії є продуктивні сили, і відображає не фактичні результати виробництва підприємств і регіонів, а їхні потенційні можливості в досягненні цих результатів за належного використання факторів виробництва. Продуктивні сили як зміст виробничого потенціалу органічно пов'язані між собою і перебувають у постійній взаємодії. Характер їх використання в процесі виробництва дає підстави розглядати кожний вид продуктивних сил як певний виробничий ресурс, що має відповідне призначення й неоднаковою мірою впливає на результати виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемні питання щодо визначення сутності ресурсного потенціалу підприємства, ефективного його використання та управління на рівні підприємства висвітлені у працях за-

рубіжних і вітчизняних науковців, зокрема: Бачевської Б.Є., Вовка Ю.Я., Гавви В.Н., Заблудської І.В., Краснокутської Н.С., Олексюка О.І., Решетняка О.О., Рєпіної І.М., Федоніна О.С., Чухрай Н.І., Яремка І.Й. Продуктивні сили як зміст виробничого потенціалу органічно пов'язані між собою і перебувають у постійній взаємодії. Характер їх використання в процесі виробництва дає підстави розглядати кожний вид продуктивних сил як певний виробничий ресурс, що має відповідне призначення й неоднаковою мірою впливає на результати виробництва. Отже, вирішення досить складної, системної проблеми щодо трактування категорії "виробничим потенціалом" підприємств має важливе теоретичне та прикладне значення як для забезпечення сталого їх розвитку, так і стабілізації макро-економічної динаміки вітчизняної господарської системи.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо трактування економічної сутності виробничого потенціалу в сільськогосподарському виробництві

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Потенціал (від лат. *potentia* — сила) в широкому розумінні — це кошти, запаси, джерела, наявні і, що можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певної мети, виконання плану, вирішення якої-небудь задачі; у вузькому — можливості окремої особи, суспільства, держави в певній області [1, с. 47]. За такого підходу змісту значення категорії "потенціал" більшою мірою відповідають такі функції, як можливість, здатність, оскільки вони характеризують приховані, нереалізовані резерви досліджуваного об'єкта, які зі зміною умов зовнішнього середовища можуть перейти в розряд реальних.

Як можна переконатися, потенціал у своїй першооснові є ресурсом. Ресурсний потенціал буквально — це ресурс реалізації ресурсів. Звідси впливає необхідність функціонально-

об'єктного уточнення цього терміна. Ресурсний потенціал у широкому розумінні є потенціал використання ресурсів, що передбачає системну організацію цього процесу, визначення джерел підвищення ефекту від раціонального використання ресурсного потенціалу.

У 50-ті роки минулого століття академік С.Г. Струмлін увів у науковий обіг поняття "економічний потенціал", під яким розумів сукупну продуктивну силу праці всіх працездатних членів суспільства. Академік В.С. Немчінов досліджував категорію "потенціал розширеного виробництва" як ресурсні можливості національної економіки для забезпечення економічного зростання.

Зауважимо, що в науковому загалі економістів поняття "потенціал" набуло поширення в 70—80-х роках ХХ ст. У публікаціях цього періоду започатковано розгляд різних аспектів цього поняття [2—4]. Досить велика частина дослідників як основні елементи категорії "потенціал" виділяла наявність ресурсної складової й потенційну можливість її використання. У роботах цього періоду наголошувалося на важливості вивчення проблем оцінки потенціалу і на розбіжностях як у трактуванні цього поняття, так і у виявленні сутності, складу і співвідношення з іншими економічними категоріями.

Категорія "ресурсний потенціал" розглядалася на основі положень К. Маркса про фактори процесу виробництва. Він підкреслював, що для здійснення виробництва необхідна діяльність людини або сама праця, а також предмети й засоби праці, тому що робітники і засоби виробництва завжди залишаються його факторами незалежно від суспільних форм виробництва. Серед них особливе місце відводиться особистісному фактору, оскільки саме жива праця є джерелом створення нової вартості.

Однак названі умови не означають, що на результати виробництва не впливає уречевлення праці. К. Маркс писав: "У міру розвитку великої промисловості створення багатства стає менш залежним від робочого часу й від кількості затраченої праці, ніж від потужності тих агентів, які приводяться в рух протягом робочого часу" [5, с. 235]. Виходячи із цього він відзначав, що "...сама уречевлена праця безпосередньо виступає в системі машин не тільки у формі продукту, який застосовується як засіб праці, але й у формі самої продуктивної сили" [5, с. 247].

Отже, теоретичною основою формування ресурсів є марксистське положення про те, що

праця, засоби виробництва (в сільському господарстві земля плюс основні засоби) — вирішальні фактори виробництва, а їх кількісне відображення в інтегральному показникові дасть уявлення про можливості виробництва продукції (потужності підприємства) і може бути основою для планування господарської діяльності у сфері сільського господарства.

Економічне значення землі як природного, а більшою мірою — економічного ресурсу, знаходить прояв на всіх стадіях суспільного матеріального виробництва та в інших сферах соціальної діяльності. За визначенням К. Маркса, земля "... являє собою простір, який є необхідною умовою будь-якого виробництва і всякої людської діяльності, у суспільному виробництві і земля, і приєднаний до неї капітал виступають свого роду загальним засобом виробництва" [6, с. 35].

У відносинах землекористування К. Маркс на відокремлював природний фактор від економічного, доказом чого може бути його приклад про перетворення природної родючості в економічну в процесі сільськогосподарського обробітку землі.

На відміну від інших засобів виробництва, які в процесі використання зношуються, втрачають корисні властивості, виводяться з господарського обороту, природна продуктивна здатність землі не зменшується, а збільшується при правильному й раціональному використанні.

Просторова обмеженість землі, як об'єктного засобу, не означає обмеженість її виробничих сил, а лише необхідність і можливість використання землі в просторових межах, визначених природою.

Із просторовою обмеженістю землі тісно пов'язана така особливість як сталість її місцезнаходження, тобто необхідність використання земельної ділянки там, де вона розміщена. Місце положення земельної ділянки, у свою чергу, визначає економічні, соціальні, адміністративні та фізичні фактори, що впливають на ціну землі.

Суттєвою особливістю землі є незамінність, тобто неможливість використовувати замість неї будь-які інші засоби виробництва. Незамінність землі створює об'єктивну необхідність підвищення рівня інтенсивності використання земельних ділянок шляхом додаткових витрат.

Ключовою категорією економіки земельних відносин є категорія ренти на землі сільськогосподарського призначення. Встановити момент введення категорії ренти в економічний обіг практично неможливо. Але відомо, що своє форму-

лювання закону ренти В. Петті викладав таким чином, щоб воно могло бути застосованим до всіх форм земельної власності та до всіх стадій розвитку цивілізації: "Припустимо, людина власними руками засіяла зерновими певну ділянку, і коли ця людина вирахувала з усього врожаю витрачене на нього насіння, те, що йому необхідно для прожитку і обміну на одяг та інші необхідні речі, частина зерна, що залишилася, і є природна земельна рента за цей рік" [7, с. 11—12].

Наступний крок у розвитку економічної теорії, був тісно пов'язаний з ім'ям А. Сміта. Він доводив, що рента являє собою елемент (грошових) витрат виробництва, як зарплата і прибуток, разом з тим "... рента іншим чином входить до складу ціни товарів, ніж зарплата і прибуток ... вони впливають на рівень ціни товарів, а ціни відповідно впливають на рівень ренти" [8, с. 273]. У цей період А. Сміт не був єдиним великим економістом, незадово до нього важливий внесок у науку зробили Д. Юм, Дж. Стюарт, Дж. Андерсен і Е. Янг.

Найбільш відома і вважається класичною загальна теорія земельної ренти К. Маркса, який обґрунтовував, що "вартості земля не має, а купівельна ціна ділянки землі — це ціна, що визначається величиною земельної ренти, яку вона приносить і розраховується звичайною процентною ставкою" [6, с. 304].

У науковій літературі як синоніми використовуються такі економічні категорії: "виробничі можливості господарства", "виробничий потенціал", "забезпеченість виробничими ресурсами", "ресурсний потенціал", що свідчить про різнобічність підходів до тлумачення цієї категорії. Усі вони передбачають оцінку ресурсів та їх виробничих можливостей. Так, В.А. Свободін визначає поняття "виробничий потенціал" як сукупність організаційно й технологічно збалансованих ресурсів, що характеризують зміст певного типу агропромислового виробництва, які володіють здатністю виробити й реалізувати певний обсяг продуктів харчування [9, с. 142].

На нашу думку, як економічна категорія виробничий потенціал — це можливий обсяг виробництва продукції та доходу за певних соціально-економічних і природно-кліматичних умов. Під виробничим потенціалом підприємства варто розуміти максимально можливий випуск продукції за якістю та кількістю в умовах найбільш ефективного використання всіх засобів виробництва і праці, наявних у розпорядженні підприємства [10].

Виробничий потенціал, його формування та використання є підстави розглядати як су-

купність можливостей об'єднань (підприємств), реалізованих у процесі виробництва продукції, а також невикористаних, але об'єктивно існуючих потенційних можливостей більш ефективного використання ресурсів і досягнень науково-технічного прогресу.

Ця економічна категорія відображає можливості сфери матеріального виробництва національного господарства, її здатність вирішувати комплексні завдання з виробництва різноманітної високоякісної продукції, спроможної раціонально задовольнити потреби населення, забезпечити економічне зростання підприємства та підвищення добробуту суспільства. Виробничий потенціал характеризує максимально можливу здатність сфери матеріального виробництва щодо виконання робіт на основі збалансованого і гармонійного розвитку всіх його елементів, повного й найкращого використання усіх видів ресурсів.

Виробничий потенціал постійно розвивається як у кількісному, так і в якісному відношенні, тобто він є динамічним. Тому значення його складових доцільно визначати на конкретний момент часу. За наявності різнобічних трактувань поняття потенціалу в сільському господарстві надто важливе значення для його кількісного розрахунку мають вибір і визначення складових елементів [10].

В економічній теорії та на практиці не сформувалась єдина думка про сутність і склад виробничого потенціалу. Незважаючи на різнобічність інтерпретацій досліджуваної категорії, можна виділити ряд підходів до її визначення.

За першого підходу до визначення виробничого потенціалу зазначається лише його склад. Так, вітчизняний дослідник А.І. Анчішкін одним із перших використав поняття "виробничий потенціал", включивши до нього "набір ресурсів, які у процесі виробництва набувають форму факторів виробництва" [11, с. 44]; "виробничий потенціал організації характеризує склад і структуру основного та оборотного капіталу, необхідного для здійснення виробничо-господарської діяльності" [12, с. 23]; "сукупність наявних та придбаних ресурсів для виробництва товарів та якості ресурсів, а також їх інтеграція визначають виробничу спроможність господарюючої ланки" [11, с. 67].

Другий підхід визначає складові виробничого потенціалу та вказує на їхній взаємозв'язок і взаємозалежність. Так, на думку науковців, виробничий потенціал — це "сукупність органічно взаємопов'язаних ресурсів сільськогосподарського виробництва, які дозволяють

досягнути при заданих умовах об'єктивно встановленого рівня господарських результатів" [13, с. 4]; "виробничий потенціал визначається якістю, кількістю та співвідношенням таких ресурсів як земля, фонди та трудові ресурси, а також рівнем їх використання в конкретних умовах господарювання" [14, с. 101]; "виробничий потенціал представляє собою необмежений взаємопов'язаний комплекс різного роду ресурсів, які можуть бути використані для виготовлення продукції та одержання прибутку" [15, с. 35].

Прибічники третього підходу під виробничим потенціалом розуміють можливість підприємства виробляти продукцію залежно від величини ресурсів, задіяних у сільськогосподарському виробництві. Серед найбільш поширених доцільно виділити кілька. В.Г. Андрійчук дає таке визначення: "виробничий потенціал — це сукупність органічно взаємозалежних ресурсів сільськогосподарського виробництва, що дозволяють досягати при заданих умовах об'єктивно обумовленого рівня господарських результатів" [16, с. 8]. А. Є. Юзефович вважає, що аграрний ресурсний потенціал підприємств і регіонів визначається наявністю, якістю та збалансованістю природних, біологічних, матеріальних і трудових ресурсів, у процесі взаємодії яких реалізується їхня інтегральна здатність виробити певний обсяг і вид продукції [17, с. 12]; "виробничий потенціал це обсяг продукції, який може бути одержаним в організації при наявних ресурсах та рівні їх використання, що визначається об'єктивними умовами виробництва" [18, с. 9]; "виробничий потенціал — це можливість сільськогосподарського підприємства з виробництва продукції, яка характеризується сукупністю органічно взаємопов'язаних ресурсів виробництва. Порушення їх збалансованості призведе до зниження віддачі, в результаті чого використовуються не всі ресурси" [18, с. 23].

Узагальнення вищевикладених підходів та систематизація тлумачень категорії виробничого потенціалу дають підстави для висновку про відсутність єдності в поглядах науковців. Визначення виробничого потенціалу повинно відображати сутність його складових, а також містити в собі оціночні характеристики (властивості) всіх елементів потенціалу. Саме тому уточнення дефініції "виробничий потенціал" передбачає формування групи факторів, які визначають потенційно можливий обсяг виробництва продукції на основі власних узагальнень і розглянутих підходів до аналізованого поняття. Вважаємо, що основними факторами є:

кількість та якість ресурсів; збалансованість; оптимальність; цілісність (єдність); взаємозв'язок і взаємозалежність; рівень ефективності використання; рівень віддачі; природно-кліматичні умови діяльності підприємства.

Виробничий потенціал утворюється лише завдяки об'єднанню його елементів, тому властивість цілісність (єдність) є основною. Усі елементи виробничого потенціалу повинні бути спрямовані на досягнення загальної мети — одержання максимального прибутку за рахунок підвищення ефективності виробництва, на яку в свою чергу впливають наявність і використання інвестиційного капіталу. Важливу роль відіграють якісна й кількісна рівновага елементів у структурі виробничого потенціалу, яка характеризується такими властивостями як збалансованість та оптимальність, що зумовлює одержання максимальної ефективності. До того ж, елементи виробничого потенціалу мають бути взаємопов'язаними, зміна якої-небудь його складової зумовлює зміни в інших.

Отже, під виробничим потенціалом сільськогосподарського підприємства слід розуміти можливості організації виробництва продукції в певних природно-кліматичних умовах, яка залежить від єдності, збалансованості, взаємозв'язку матеріально-технічних, трудових, земельних ресурсів, і біологічного потенціалу живих організмів (сільськогосподарських рослин і тварин), від рівня їх віддачі та ефективності використання на основі залучення інвестиційного капіталу. Виробничий потенціал представляє собою систему, яка забезпечує найбільш ефективне функціонування господарюючого суб'єкта, за допомогою виробництва оптимальної номенклатури конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції. Авторський підхід до визначення виробничого потенціалу базується на таких принципах: раціонального використання; комплексного розгляду факторів; системного управлінського впливу на потенціал розвитку досліджуваної господарської системи; інвестиційно-інноваційного контексту розвитку сукупного виробничого потенціалу.

За наявності різноманітних поглядів на потенціал сільського господарства важливо розмежовувати поняття ресурсного й виробничого потенціалу, а також з'ясувати їхню сутність. Так, О. Бондарчук зазначає, якщо ресурсний потенціал характеризує можливості організації виробництва, то виробничий потенціал — можливості виробництва певної сукупності необхідної суспільству продукції [20].

Водночас деякі економісти розглядають ресурсний потенціал як "сукупність взаємопо-

в'язаних ресурсів сільськогосподарського виробництва, які беруть участь у всіх стадіях відтворення та сприяють досягненню рівня стійкого розвитку організації" [21, с. 65].

Отже, ресурсний потенціал являє собою сумарну оцінку всіх ресурсів, що знаходяться в розпорядженні підприємства, а виробничий потенціал — ефект або результат від використання ресурсів.

Питання про склад виробничого потенціалу є дискусійним, тому велике значення має вибір і визначення його складових елементів. Налічується велика кількість елементів виробничого потенціалу, тобто все те, що забезпечує функціонування господарської системи, можна віднести до ресурсів її виробничого потенціалу.

Поширеним підходом до розуміння складу виробничого потенціалу є виділення чотирьох основних видів виробничих ресурсів: основні виробничі фонди, персонал (кадри), технологія, інформація [22; 23]. Автори відкритим залишають питання про включення до його складу таких елементів як оборотні фонди, оскільки вони перебувають у постійному русі, що ускладнює їх облік; енергія, оскільки вона враховується за величиною її споживання, тобто як затратна характеристика, до того ж застаріла енергоємна техніка ускладнює її врахування у складі виробничого потенціалу; природні ресурси входять до складу виробничого потенціалу, лише якщо діяльність підприємства пов'язана із добуванням і переробкою вихідної природної сировини.

На думку С.А. Хейнмана, до складу виробничого потенціалу слід віднести виробничий апарат і рівень технології, природні й матеріально-технічні ресурси, існуючу систему одержання, обробки та переміщення інформації. Невід'ємними елементами виробничого потенціалу є також науково-технічний потенціал і кадри сфери виробництва, їхня кваліфікація і загальна підготовка [24].

Заслуговує на увагу підхід, за якого до складових виробничого потенціалу відносять: потенційний обсяг виробництва продукції, потенційні можливості основних фондів, потенційні можливості використання сировини та матеріалів, потенційні можливості кадрів [25].

Російський науковець І.М. Советов як основні елементи виробничого потенціалу виділяє такі: технічний потенціал (наявність техніки, продуктивність, потужність, економічність машин, їхня технічна придатність); трудовий потенціал (продуктивність праці, чисельність і

склад робочої сили, якість праці); природний потенціал (родючість ґрунту, клімат, урожайність); технологічний потенціал (технологія, інновації); управлінський потенціал (наявність фінансових засобів, джерела інформації та ін.) [26].

У свою чергу О.П. Зінченко до складу виробничого потенціалу сільського господарства відносить виробничі ресурси (земля, робоча сила, тварини, техніка, основні та оборотні засоби) та грошові кошти [27].

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи вищенаведене, можна виділити ресурсний підхід, який передбачає поділ на елементи за видами і характером ресурсів, тобто структуризація елементів потенціалу здійснюється відповідно до складу ресурсів і принципів їх спільного використання. При цьому різні автори включають до нього різну кількість складових. Одні автори до складу потенціалу підприємства рекомендують відносити тільки засоби праці, інші — засоби праці й робочу силу, треті — засоби праці, робочу силу, предмети праці, інтелектуальні послуги.

На наше переконання, розглядаючи потенціал підприємства як систему, доцільно виділити складові елементи потенціалу нижчого рівня: трудовий, інвестиційний, інноваційний, природний, управлінський, інформаційний. Кожна складова характеризується певною величиною та якістю економічних ресурсів. Отже, виробничий потенціал підприємства є складною, динамічною, ієрархічною і за характером взаємозв'язків стохастичною системою. На основі такого підходу можна виділити структурні елементи економічного потенціалу підприємства, розподілені за рівнями системи. Кожний структурний елемент можливо розглядати і як самостійну систему і як підсистему в межах іншої системи вищого порядку. Застосовуючи цей методичний підхід, можна структурувати виробничий потенціал підприємства.

Література:

1. Економічна енциклопедія: у 3 т. / С.В. Мочерний та ін. — Т.2. — К.: Академія, 2001. — 848 с.
2. Цал-Цалко Ю. С. Стан і розвиток економічного потенціалу аграрного та промислового секторів національного господарства України: монографія / Ю.С. Цал-Цалко, О.Г. Денисюк, Ю.Ю. Мороз. — Житомир: ЖОО ГО Спілка економістів України, 2009. — 218 с.
3. Хомяков В.І. Управління потенціалом підприємства / В.І. Хомяков, І.В. Бакулін. — К.: Кондор, 2007. — 400 с.

4. Трегобчук В. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) / В. Трегобчук, А. Юзефович, Д. Крисанов та ін.; відп. ред. В. Трегобчук. — К.: Ін-т економіки НАН України, 2003. — 259 с.

5. Маркс К. Нищета философии / К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч. — 2 изд. — Т. 4. М.: Гос. изд-во полит. лит-ры, 1955. — С. 65—185.

6. Любчак А. Модель системы земля как за-сіб виробництва в сільському господарстві / А. Любчак // Наук. праці Моск. Ун-ту інжен. землеустрою — М.: 1975. — Вип. 79 — 300 с.

7. Петти В. Трактат о налогах и сборах / В. Петти, А. Смит, Д. Рикардо, Дж. Кейнс, М. Фриден. Классика экономической мысли. Соч. — М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. С. 7—79.

8. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит // Антология экономической классики. — М.: Эконом, 1991 — Т.1 (Кн. 1-3). — 572 с.

9. Свободін В.А. Визначення виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства / В.А. Свободін // Міжнародний сільськогосподарський журнал. — 1987 — №3. — С. 80—85.

10. Липкань О.В. Місце ресурсного потенціалу в структурі економічного потенціалу / О.В. Липкань // Матеріали Державної наук.-практ. конф. ["Проблеми економічного розвитку АПК"], (Біла Церква, 8—9 листопада 2012). — Біла Церква, БНАУ, 2012.

11. Анчишкин А.И. Наука-техника-экономика. — 2-е изд. — М.: Экономика, 1989. — 384 с.

12. Анчишкин А.И. Прогнозирование роста экономики. — М.: Экономика, 1996. — 98 с.

13. Донец Ю.Ю. Эффективность использования производственного потенциала / Ю.Ю. Донец — К.: Знание, 1998. — 123 с.

14. Лукинов И. Аграрный потенциал: исчисление и использование / И. Лукинов, Б. Пасхавер // Вопросы экономики. — 1988. — № 3. — С. 12—21.

15. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посіб. / Н.С. Краснокутська. — К.: Центр навчальної літератури, 2005 — 352 с.

16. Андрийчук В.Г. Эффективность использования производственного потенциала в сельском хозяйстве / В.Г. Андрийчук. — К.: Экономика, 1983. — 280 с.

17. Юзефович А.Э. Аграрный ресурсный потенциал: формирование и использование / А.Э. Юзефович. — К.: Наукова Думка, 1987. — 250 с.

18. Бачевський Б. Методичні питання визначення виробничого потенціалу підприємства / Б.Є. Бачевський, В.В. Бачевська, І.А. Пастушкова // Вісник східноукраїнського університету ім. В. Даля. — 2010. — № 11 (153), Ч.1. — С. 8—12.

19. Ульянченко О.В. Ресурсний потенціал аграрного сектора економіки України: управлінський аспект: монографія / О. В. Ульянченко. — Суми: Довкілля, 2009. — 383 с.

20. Бондарчук Е. Производственный потенциал, как система структурных связей / Е. Бондарчук // АПК: экономика и управление, 1990 — № 4. — С. 81—85.

21. Мягких І.М. Аналіз та оцінка використання ресурсного потенціалу в системі споживчої кооперації / І.М. Мягких // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 1 (91). — С. 136—142.

22. Ареф'єва О.В. Економічні засади формування потенціалу підприємства / О.В. Ареф'єва, Т.В. Харчук // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 7 (85). — С. 71—76.

23. Перерва П.Г. Визначення ефективності використання виробничого потенціалу машинобудівного підприємства / П.Г. Перерва, Н.М. Побережна // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2012. — № 2. — С. 191—198.

24. Хейнман С. А. Производственный и научно-технический потенциал СССР / С. А. Хейнман // Вопросы экономики. — 1982. — № 12. — С. 13—22.

25. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка / О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк. — К.: КНЕУ, 2004. — 316 с.

26. Мирошникова Р.Р. Управление ресурсным потенциалом экономических систем: монография / Р.Р. Мирошникова. — Оренбург: ИПК ГОУ ОГУ, 2008. — 194 с.

27. Зинченко А.П. Эффективность использования производственного потенциала сельского хозяйства России в условиях аграрных преобразований. А.П. Зинченко // Личное и коллективное в современной деревне. Соб. науч. тр. — М.: ВИАПИ — 1997. — С. 38—41.

References:

1. Mochernyj, S.V. (2001), Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia], vol. 2, Akademiia, Kyiv, Ukraine.

2. Tsal-Tsalko, Yu.S. Denysiuk, O.H. and Moroz, Yu.Yu. (2009), Stan i rozvytok ekonomichnoho potentsialu aharnoho ta promyslovoho sektoriv natsional'noho hospodarstva Ukrainy [Status and development of the economic potential

of the agrarian and industrial sectors of the national economy of Ukraine], ZhOO HO Spilka ekonomistiv Ukrainy, Zhytomyr, Ukraine.

3. Khomiakov, V.I. and Bakulin, I.V. (2007), Upravlinnia potentsialom pidpriemstva [Management of enterprise potential], Kondor, Kyiv, Ukraine.

4. Trehobchuk, V. Yuzefovych, A. and Krysanov, D. (2003), Vidtvorennya ta efektyvne vykorystannia resursnoho potentsialu APK (teoretychni i praktychni aspekty) [Reproduction and effective use of the resource potential of the agroindustrial complex (theoretical and practical aspects)], In-t ekonomiky NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

5. Marks, K. and Jengel's, F. (1955), Nishheta filosofii [Poverty of philosophy], Gos.izd-vo polit. lit-ry, Moscow, Russia.

6. Liubchak, L. (1975), "Model of the system of land as a means of production in agriculture", Nauk. pratsi Mosk. Un-tu inzh. zemleustroi, vol. 79.

7. Petti, V. Smit, A. Rikardo, D. Kejns, Dzh. and Fridmen, M. (2000), Traktat o nalogah i sborah [Treatise on taxes and fees], JeKSMO-Press, Moscow, Russia.

8. Smit, A. (1991), Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov [Research on the nature and causes of the wealth of nations], Je-konov, Moscow, Russia.

9. Svobodin, V.A. (1987), "Determination of the agricultural potential of the agricultural enterprise", Mizhnarodnyj sil's'kohospodars'kyj zhurnal, vol. 3, pp. 80—85.

10. Lypkan', O.V. (2012), "Place of resource potential in the structure of economic potential", Materialy Derzhavnoi nauk.-prakt. konf. "Problemy ekonomichnoho rozvytku APK" [Materials of the State Scientific-Practical Conference "Problems of Economic Development of AIC"], BNAU, Bila Tserkva, Ukraine, 8-9 nov.

11. Anchishkin, A.I. (1989), Nauka-tehnika-jekonomika [Science-technology-economy], Jekonomika, Moscow, Russia.

12. Anchishkin, A.I. (1996), Prognozirovanie rosta jekonomiki [Forecasting economic growth], Jekonomika, Moscow, Russia.

13. Donec, Ju.Ju. (1998), Jeffektivnost' ispol'zovanija proizvodstvennogo potentsiala [Efficiency of use of industrial potential], Znanie, Kyiv, Ukraine.

14. Lukinov, I. and Pashaver, B. (1988), "Agricultural potential: calculation and use", Voprosy jekonomiki, vol. 3, pp. 12—21.

15. Krasnokuts'ka, N.S. (2005), Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka [Enterprise

Potential: Formation and Evaluation], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

16. Andrijchuk, V.G. (1983), Jeffektivnost' ispol'zovanija proizvodstvennogo potentsiala v sel'skom hozjajstve [The effectiveness of the use of productive capacity in agriculture], Jekonomika, Kyiv, Ukraine.

17. Juzefovich, A.Je. (1987), Agrarnyj resursnyj potentsial: formirovanie i ispol'zovanie [Agrarian Resource Potential: Formation and Use], Naukova Dumka, Kyiv, Ukraine.

18. Bachevs'kyj, B.Ye. Bachevs'ka, V.V. and Pastushkova, I.A. (2010), "Methodological issues of determining the production potential of the enterprise", Visnyk skhidnoukrais'koho universytetu im. V. Dalia, vol. 11 (153), no. 1, pp. 8—12.

19. Ul'ianchenko, O.V. (2009), Resursnyj potentsial aharnoho sektora ekonomiky Ukrainy: upravlins'kyj aspekt [Resource Potential of the Agrarian Sector of the Economics of Ukraine: Managing Aspect], Dovkillia, Sumy, Ukraine.

20. Bondarchuk, E. (1990), "Production potential as a system of structural relations", APK: jekonomika i upravlennie, vol. 4, pp. 81—85.

21. Miahkykh, I.M. (2009), "Analysis and assessment of the use of resource potential in the system of consumer co-operation", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 1 (91), pp. 136—142.

22. Aref'ieva, O.V. and Kharchuk, T.V. (2008), "Economic principles of forming the potential of the enterprise", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 7 (85), pp. 71—76.

23. Pererva, P.H. and Poberezhna, N.M. (2012), "Determination of efficiency of use of production potential of machine-building enterprise", Marketynh i menedzhment innovatsij, vol. 2, pp. 191—198.

24. Hejnman, S.A. (1982), "Industrial and scientific-technical potential of the USSR", Voprosy jekonomiki, vol. 12, pp. 13—22.

25. Fedonin, O.S. Repina, I.M. and Oleksiuk, O.I. (2004), Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka [Potential of the enterprise: formation and evaluation], KNEU, Kyiv, Ukraine.

26. Miroshnikova, R.R. (2008), Upravlennie resursnym potentsialom jekonomicheskikh sistem [Management of the resource potential of economic systems], IPK GOU OGU, Orenburg, Russia.

27. Zinchenko, A.P. (1997), "The effectiveness of the use of the productive potential of agriculture in Russia in the context of agrarian transformations", Lichnoe i kollektivnoe v sovremennoj derevne. Sob. nauch. trd. VIAP, pp. 38—41.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2018 р.

УДК 338.3

Н. О. Козяр,
аспірант, Вінницький національний аграрний університет

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.22.74

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ "ІНВЕСТИЦІЯ" В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

N. Kozyar,
Postgraduate student, Vinnytskuy National Agrarian University

THEORETICAL APPROACHES TO THE INTERPRETATION OF THE ESSENCE OF THE CATEGORY "INVESTMENT" IN AGRICULTURE

Статтю присвячено розгляду теоретичних підходів до трактування сутності "інвестиція". Встановлено, що серед існуючих підходів щодо тлумачення економічної категорії "інвестиції" можна виділити наступні: "витратний", згідно якому інвестиції — це витрати на відтворення основних і оборотних фондів, і "ресурсний", відповідно до якого інвестиції — це вкладення грошових коштів для придбання різних видів майна та цінностей.

Обов'язковою умовою функціонування будь-якого господарюючого суб'єкта нині є формування та відтворення інвестиційних потоків, які забезпечують зростання економіки сільськогосподарських підприємств. Розвиток інвестиційної діяльності сільському господарстві потребує наукового забезпечення. Без глибокого розуміння процесу відтворення інвестиційної діяльності в сільськогосподарських підприємствах, виявлення факторів, які впливають на формування інвестиційної політики, реалізації різнобічних форм інвестиційної діяльності неможливе подальше забезпечення стійкого та конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва. Інвестиції є невід'ємною частиною процесу як простого, так і розширеного відтворення та джерелом забезпечення ефективного функціонування господарств.

Узагальнюючи вищезазначені підходи до категорії "інвестиції", можна виділити такі їх ознаки: вони виступають потоком (інтервальна величина), а не запасом (статична величина); виступають елементом ринкових відносин, формування їх ціни здійснюється на основі співвідношення попиту та пропозиції; спроможні приносити дохід (прибуток); додають суб'єктно-об'єктний характер відносинам; мають цільове призначення; не гарантують оперативної віддачі, тобто існує часовий лаг між витрачанням ресурсів і отриманням ефекту; отримання ефекту в майбутньому має характер вірогідності, що зумовлено наявністю ризику при вкладенні капіталу; забезпечують зростання вартості майна; є необхідною умовою економічного зростання.

Узагальнюючи вищезазначене, під інвестиціями ми розуміємо вкладення капіталу різних видів і у різноманітних формах, які об'єднує загальна мета — одержання ефекту, корисного для інвестора.

Формування інвестицій в сільське господарство здійснюється на економічній основі з урахуванням швидкості повернення вкладених засобів. А це можливо лише за умови збільшення обсягів виробництва високоякісної продукції і зниження її собівартості, підвищення продуктивності праці, забезпечення раціонального використання ресурсного потенціалу агропромислового виробництва, охорони навколишнього середовища та продовольчої безпеки країни, що відповідає вимогам концепції сталого розвитку.

The article is devoted to the consideration of theoretical approaches to the interpretation of the essence of "investment". It is established that among the existing approaches to the interpretation of the economic category of "investment" one can distinguish the following: "cost", according to which investments are the costs of reproduction of fixed assets and working capital, and "resource", according to which investment is a cash investment to acquire different types of property and values.

A prerequisite for the functioning of any business entity is the formation and reproduction of investment flows that ensure the growth of the economy of agricultural enterprises. Development of investment activity in agriculture requires scientific support. Without a deep understanding of the process of reproduction of investment activity in agricultural enterprises, the identification of factors that influence the formation of investment policy, the implementation of diversified

forms of investment activity, it is impossible to further ensure sustainable and competitive agricultural production. Investments are an integral part of the process of both simple and expanded reproduction and a source of ensuring the efficient functioning of farms.

Summarizing the above-mentioned approaches to the category of "investment", one can distinguish the following characteristics: they act as a flow (interval value), and not a stock (static value); act as an element of market relations, the formation of their prices is based on the ratio of demand and supply; able to generate income (profit); add the subject-object nature of the relationship; have a special purpose; do not guarantee operational efficiency, that means that there is a time lag between resource spending and the receipt of an effect; obtaining an effect in the future has the nature of probability due to the risk of capital investment; provide an increase in the value of property; it is a prerequisite for economic growth.

Summarizing the above mentioned, under investments we mean capital contributions of different types and in various forms, which combines the general goal — to obtain an effect useful to the investor.

Formation of investments in agriculture is carried out on an economic basis, taking into account the rate of return of invested funds. And this is possible only due to the increase of production volume of high-quality products and its cost reduction, increase of labour productivity, ensuring rational use of the resource potential of agro-industrial production, environmental protection and food security of the country, which meets the requirements of the concept of sustainable development.

Ключові слова: інвестиція, сільське господарство, капітал, вартість, ризик.
Key words: investment, agriculture, capital, cost, risk.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Обов'язковою умовою функціонування будь-якого господарюючого суб'єкта нині є формування та відтворення інвестиційних потоків, які забезпечують зростання економіки сільськогосподарських підприємств. Розвиток інвестиційної діяльності сільському господарстві потребує наукового забезпечення. Без глибокого розуміння процесу відтворення інвестиційної діяльності в сільськогосподарських підприємствах, виявлення факторів, які впливають на формування інвестиційної політики, реалізації різнобічних форм інвестиційної діяльності неможливе подальше забезпечення стійкого та конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва. Інвестиції є невід'ємною частиною процесу як простого, так і розширеного відтворення та джерелом забезпечення ефективного функціонування господарств.

Сучасний стан організації функціонування інвестиційної діяльності в сільськогосподарських підприємствах характеризується нестабільністю і суперечливістю, відсутністю злагодженого механізму регулювання ринку інвестицій, який би дозволяв підприємствам здійснювати розширене відтворення. Питання активізації інвестиційної діяльності в сільському господарстві зумовлено наявністю високих ризиків і низьким рівнем ліквідності майна, надзвичайно високими процентними ставками за

кредити, а також зниженням прибутковості виробничої діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вагомий внесок в економічну теорію засад інвестиційної діяльності, економічної оцінки ефективності інвестицій та інвестиційної привабливості зробили вітчизняні науковці: І.О. Бланк, В.Г. Блохіна, О.М. Варченко, С.О. Гуткевич, О.І. Гуторов, А.С. Даниленко, М.Д. Денисенко, М.І. Долішній, І.О. Іващук, Н.В. Коваль, М.І. Кісіль, Д.Ф. Крисанов, М.Ю. Коденська, П.А. Лайко, Т.В. Майорова, Ю.М. Нестерчук, А.А. Пересада, Л.М. Сатир, А.М. Стельмашук, О.В. Шубравська та багато інших. Однак, незважаючи на підвищений інтерес до розвитку інвестиційної діяльності в сільському господарстві, багато аспектів інвестування є недостатньо розробленими. До них належать питання формування теоретичних підходів до теоретичних основ інвестиційної діяльності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо трактування сутності категорії "інвестиція" в сільському господарстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основними факторами виробництва сільського господарства є праця, капітал, природні

та земельні ресурси, які поступово втрачають свої продуктивні якості і вимагають оновлення. Своєчасне відтворення виробничих ресурсів є необхідною умовою стійкого виробництва як в сільському господарстві, так і в економіці в цілому. Одним із інструментів забезпечення відтворення ресурсної бази виступають інвестиції.

Слід зазначити, що в економічній теорії має місце неоднозначного трактування категорії "інвестиції", що призводить до розбіжностей між фахівцями. Розглянемо існуючі підходи до визначення інвестицій, які поширені в економічній літературі.

Інвестиції — відносно нова економічна категорія, оскільки у плановій економіці використовували поняття "капітальні вкладення", під яким розуміли сукупність витрат на відтворення основних фондів, включаючи витрати на їх ремонт. При цьому капітальні вкладення розглядалися у двох аспектах: як економічна категорія і як процес, пов'язаний з рухом грошових ресурсів, а також як економічна категорія капітальні вкладення є системою грошових відносин, пов'язаних із рухом вартості, авансованої в довгостроковому порядку у формування основних фондів, від моменту виділення грошових коштів до моменту їх відшкодування.

Однак інвестиції — ширше поняття, ніж капітальні вкладення, оскільки включає окрім вкладень у відтворення основних фондів вкладення в оборотні активи, різні фінансові активи, в окремі види нематеріальних активів. Капітальні вкладення — вужче поняття, оскільки можуть розглядатися лише як одна із форм інвестицій.

Відомо, що капітальні вкладення — це реальні інвестиції, щокладаються в основний капітал (у основні засоби), зокрема витрати на придбання цілісних майнових комплексів, на нове будівництво, розширення, реконструкцію і технічне переозброєння підприємства, придбання машин, устаткування, інструменту, інвентарю, проектно-дослідницькі роботи та інші витрати, які підвищують вартість основних засобів.

Зазначимо, що до 1 січня 2000 р. у вітчизняній обліковій практиці використовували два поняття "капітальні вкладення" та "капітальні інвестиції", останнє було введено Законом України "Про оподаткування прибутку підприємств" [1]. Така невизначеність у трактуванні сутності інвестицій призводить до певних розбіжностей в економічній літературі та, відповідно, і у використанні засобів управління. Тому

з 2000 року поняття "капітальні інвестиції" та "капітальні вкладення" були замінені одним показником "капітальні інвестиції", яке трактується як витрати капіталу на створення або придбання матеріальних та нематеріальних об'єктів, які здійснюються з метою приросту вартості.

Як економічна категорія капітальні вкладення розглядалися у працях [2, с. 8; 3, с. 12] та визначалися як система грошових відносин, що зумовлена рухом вартості, авансованої у довгостроковому порядку в основні фонди від моменту виділення коштів до моменту їх реального відшкодування. Однак основним об'єктом дослідження капітальні вкладення виступали "...як процес руху вартості, авансованої у розширене відтворення основних фондів" [4, с. 15]. За такого підходу основним питанням, що перебувало у центрі уваги науковців, було вивчення структури джерел фінансування капітальних вкладень, формування договірних відносин учасників інвестиційного процесу та роль банків як установ, які кредитують та фінансують капітальні вкладення.

Подальшими досягненнями в трактуванні сутності інвестицій слід вважати публікації в економічній літературі таких вчених М.І. Кісіля [5], О. П. Чернявського [6], які вводили до складу капітальних вкладень витрати на формування оборотних фондів. На наш погляд, це є доцільним, оскільки основні виробничі фонди не можуть нормально "працювати" без оборотних засобів.

Вивченню теоретичних і практичних засад інвестування присвячено багато робіт вчених-економістів. Так, в сучасній літературі є твердження, що за своїм змістом теорії інвестицій виникли ще в XVI—XVII ст. — соціально-економічна теорія торгових інвестицій — меркантилізм, предметом дослідження якого була сфера обігу, середовище "породження грошей грошима", тобто зростання обсягів капіталу. Прибічниками теорії "мануфактурних" пізнього меркантилізму властиве перебільшення ролі грошей, у яких вони вбачали чи не єдину умову розвитку виробництва [7; 8].

Важливий внесок у вивчення економічної сутності та ролі інвестицій на макроекономічному рівні внесли американські вчені П. Самуельсон, К. Макконел, С. Брю. Зазначені економісти під інвестиціями розглядали "...затрати на виробництво і накопичення засобів виробництва і нарощення матеріальних запасів" [9, с. 312] та "...фактор підвищення національного доходу" [9, с. 316].

Особливе місце серед сучасних економічних теорій, які розглядають інвестиційні процеси як важливу складову економічної політики, належить кейнсіанській теорії. Так, Дж. Кейнс у роботі "Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей" відзначає, що інвестиції — це "... поточний приріст цінності майна внаслідок виробничої діяльності даного періоду", ... "та частина прибутку за певний період, що не була використана для споживання" [10, с. 33]. Отже, представники неокласичного підходу визначили об'єктивні та суб'єктивні (схильність населення до заощаджень, споживання) чинники інвестиційної діяльності, а також виділяють нові об'єкти дослідження: структура капіталів, оптимальні розміри капіталів із врахуванням вичерпності ресурсів, часового фактору інвестування, ціновий фактор споживання інвестиційних ресурсів [11].

Наступним етапом у розвитку економічної теорії інвестування є розробка механізмів державного регулювання інвестиційної діяльності через використання фінансових і грошово-кредитних методів економічної політики (М. Фрідман, В. Ойкен, Л. Ерхард, Ф. Хайек), а також аналіз інвестиційної діяльності у ринкових умовах (І. Фішер, Д. Йоргенсон).

Зазначимо, що у вітчизняній економічній літературі до 80-х років термін "інвестиції" практично не використовувався для вивчення питань відтворення, а поширення набув у науковому обігу із початком ринкових перетворень в економіці.

Економічна природа інвестицій зумовлена закономірностями процесу розширеного відтворення і полягає у використанні частини накопичених вільних грошових коштів, що направляються на збільшення кількості та якості всіх елементів системи продуктивних сил суспільства.

Наявність різних підходів до дефініції економічної категорії "інвестиції" у сучасній економічній літературі в значній мірі визначається широтою сутнісних сторін цієї складної економічної категорії.

Під інвестиціями (від лат. *investire* — одягати, оточувати; *investition* — вкладення) зазвичай розуміють вкладення капіталу в об'єкти підприємницької або іншої діяльності з метою отримання прибутку або досягнення позитивного соціального ефекту.

Так, у Законі України "Про інвестиційну діяльність" від 18.09.91 р. інвестиції визначаються як усі види майнових та інтелектуальних інвестицій, котрі вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в резуль-

таті яких створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект. Зазначимо, що за вітчизняним законодавством інвестиції можуть перебувати в грошовій або матеріальній формах, формі майнових прав та інших цінностей, які мають грошову оцінку і вкладаються в об'єкти підприємницької та (або) іншої діяльності з метою отримання прибутку і (або) досягнення іншого ефекту.

До майнових та інтелектуальних вкладень належать: грошові кошти, цільові банківські вклади, паї та різноманітні цінні папери; матеріальні цінності, рухоме та нерухоме майно; майнові права та інтелектуальні цінності; сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, що оформлені у вигляді технічної документації; права користування землею, водою, ресурсами, будівлями, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права і цінності [12].

На нашу думку, таке визначення є більш повним за змістом і розкриває сутність інвестицій, але важко погодитись з твердженням про досягнення соціального ефекту. Адже тоді інвестиціями можна вважати будь-яке фінансування соціальних заходів як на макро— так і на мікрорівні — відповідно виплати при народженні дитини, пенсійні виплати, інші соціальні заходи; премії робітникам, оплата подарунків до свят, обладнання кімнат відпочинку на підприємстві та інші заходи, які за своєю суттю викликають позитивний соціальний ефект. Тому ми вважаємо, що більш точним із позиції економічної теорії є розуміння інвестицій як вкладення з метою отримання прибутку, який у подальшому використовується інвестором для реалізації різних цілей.

Узагальнення наукових праць вітчизняних науковців дозволило встановити, що нині існує декілька підходів до трактування інвестицій. Так, С.В. Мочерний зазначає, що "... інвестиції — це довготермінові вкладення капіталу в різні сфери та галузі народного господарства в середині країни та за її межами з метою привласнення прибутку" [13, с. 63]. Подібну думку щодо отримання прибутку від інвестицій висловлювалися вчені у таких працях [14, с. 14].

Також у ряді праць зазначається довготерміновий характер інвестицій [15]. З таким твердженням не можна повністю погодитись, оскільки окремі форми інвестицій можуть бути довгостроковими, однак інвестиції мають і короткостроковий характер (короткострокові вкладення в акції, сертифікати та інше).

На думку Н.О. Титаренко, термін "інвестиції" має два визначення: фінансове та еко-

номічне. За фінансовим визначенням, інвестиції — це усі види активів, вкладених у господарську діяльність з метою одержання доходу [16, с. 127]. У цьому контексті придбання цінних паперів, вкладення коштів на банківські рахунки та в об'єкти колекціонування (твори мистецтва, монети, коштовності) є інвестиціями.

Залежно від рівня використання інвестиційних ресурсів в економіці виділяють наступні підходи до визначення "інвестиції" [17]:

1. Макроекономічний — інвестиції визначаються як частина сукупних витрат на рівні економіки, що визначає структуру економіки, темпи її зростання та конкурентоспроможність на світовому ринку.

2. Мікроекономічний — інвестиції розглядаються як процес створення засобів виробництва і людського капіталу з метою отримання прибутку від виробництва.

3. Фінансовий — суть інвестицій визначається в обміні вартостями між сьогодишніми поточними витратами та майбутніми вигодами при придбанні фінансових або реальних активів.

Необхідно відзначити, що, не зважаючи на наявні термінологічні відмінності, усіма авторами інвестиції розглядаються як економічна категорія, хоча і пов'язуються із технологічними, соціальними, екологічними та іншими аспектами їх реалізації. Отже, інвестиції є суб'єктом економічного управління і підлягають вивченню та аналізу на мікро- і макрорівні будь-якої економічної системи.

Серед існуючих підходів щодо тлумачення економічної категорії "інвестиції" можна виділити наступні: "витратний", згідно якому інвестиції — це витрати на відтворення основних і оборотних фондів, і "ресурсний", відповідно до якого інвестиції — це вкладення грошових коштів для придбання різних видів майна та цінностей.

Узагальнюючи вищезазначені підходи до категорії "інвестиції", можна виділити наступні їх ознаки: вони виступають потоком (інтервальна величина), а не запасом (статична величина); виступають елементом ринкових відносин, формування їх ціни здійснюється на основі співвідношення попиту та пропозиції; спроможні приносити дохід (прибуток); додають суб'єктно-об'єктний характер відносинам; мають цільове призначення; не гарантують оперативної віддачі, тобто існує часовий лаг між витрачанням ресурсів і отриманням ефекту; отримання ефекту в майбутньому має характер вірогідності, що зумовлено наявністю ризику при вкладенні капіталу; забезпечують зростання вартості майна; є необхідною умовою економічного зростання [18].

Отже, в широкому значенні інвестиції є засобами, що вкладаються в об'єкти підприємницької і непідприємницької діяльності з метою отримання певного ефекту в майбутньому, або інакше — це накопичена раніше вартість у вигляді різних економічних активів, що залучається суб'єктами економіки в процес кругообігу засобів з метою її примноження в майбутньому в умовах невизначеності і ризику. У вузькому значенні інвестиціями можна вважати засоби, що направляються на відтворення або збільшення капіталу з метою одержання прибутку в майбутньому.

Зазначимо, що інвестиції утворюють двонаправлену систему потоків засобів. Один потік забезпечує формування ресурсів, їх залучення із фондів накопичення підприємств і населення, а інший забезпечує розміщення цих засобів в об'єкти, виходячи з рівня їх привабливості. Обидва потоки мають важливе значення і не можуть бути диференційованими за вагомістю, оскільки кожний із них є продовженням іншого, що характеризує інвестиційний процес як безперервний кругообіг засобів в економіці [18].

Відомо, що визначальними чинниками економічного зростання господарюючого суб'єкта, галузі, регіону і країни в цілому є обсяг, структура та своєчасність реалізації інвестицій. У зв'язку із цим, виникає необхідність класифікації інвестицій за різними ознаками. Зазначимо, що у науковій літературі також не склалося єдиної думки щодо набору класифікаційних ознак і видів інвестицій по кожному із них.

Так, С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі поділяють інвестиції за трьома ознаками: інвестиції фірм у виробничі потужності і устаткування; інвестиції в нове житлове будівництво; фінансування зміни виробничих запасів [19].

Дещо спрощеним є підхід до визначення категорії інвестиції як ряд грошових потоків (cash-flow). Перший із цих грошових потоків представляє собою первинні (стартові) інвестиційні витрати (витрати). Ці стартові витрати можуть бути одноразовими або багаторазовими впродовж циклу (терміну) життя (реалізації) інвестиційного проекту. Їх називають відтоком, який оцінюється як негативний грошовий потік. Грошові кошти, які поступають впродовж усього періоду реалізації (експлуатації) інвестиційного проекту, називають надходженнями (позитивним потоком).

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи вищезазначене, під інвестиціями ми розуміємо вкладення капіталу різних

видів і у різноманітних формах, які об'єднують загальна мета — одержання ефекту, корисного для інвестора.

Принципово важливим для ухвалення рішення про інвестування є визначення "ціни" відмови від нинішнього споживання. При вкладенні засобів у розвиток виробництва інвестора цікавить не будь-який за величиною результат. Приріст капіталу у результаті інвестування повинен бути достатнім, з тим щоб:

1) задовольнити мінімально прийнятні з позиції суспільства запити інвестора;

2) відшкодувати втрати від інфляції в майбутньому періоді (за рахунок прибутку на вкладені інвестиції);

3) винагородити інвестора за ризик можливої втрати частини доходу від настання непередбачуваних несприятливих обставин. Інвестиції необхідні для забезпечення нормального функціонування підприємства в майбутньому, тобто дозволяють забезпечити: розширення виробництва; запобігання моральному і фізичному зносу основних фондів і підвищення технічного рівня виробництва; підвищення якості продукції підприємства; здійснення заходів щодо охорони навколишнього середовища; досягнення інших цілей підприємства.

Формування інвестицій в сільське господарство здійснюється на економічній основі з урахуванням швидкості повернення вкладених засобів. А це можливо лише за умови збільшення обсягів виробництва високоякісної продукції і зниження її собівартості, підвищення продуктивності праці, забезпечення раціонального використання ресурсного потенціалу агропромислового виробництва, охорони навколишнього середовища та продовольчої безпеки країни, що відповідає вимогам концепції сталого розвитку.

Література:

1. Україна. Закон. Про оподаткування прибутку підприємств: закон № 334/94-ВР від 28 грудня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 4. — Ст. 28; 2008. — № 27—28. — Ст. 253; 2009. — № 14. — Ст. 181.

2. Хачатуров Т.С. Экономическая эффективность капиталовложений в СССР / Т.С. Хачатуров. — М.: Знание, 1958. — 39 с.

3. Методические рекомендации по повышению экономической эффективности капитальных вложений в сельское хозяйство / И.И. Дорош, Н.И. Кисиль, В.Г. Бильский и др. — К.: УНИИЭОСХ, 1983. — 69 с.

4. Чебунин В.Н. Кругооборот и оборот основных фондов сельского хозяйства / В.Н. Чебунин. — М.: Экономика, 1975. — 94 с.

5. Кісіль М.І. Питання підвищення ефективності капітальних вкладень у сільське господарство / М.І. Кісіль // Економіка і організація сільського господарства. — 1983. — № 71. — С. 40—42.

6. Чернявский А.П. Проблемы повышения эффективности капитальных вложений (финансово-экономический аспект) / А.П. Чернявский. — К.: Вища школа, 1980. — 176 с.

7. Меркантилизм / Под ред. И.С. Плотникова. — Л.: ОГИЗ-Соцэкизд, 1935.

8. Юхименко П.І. Історія економічних учень / П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. — К.: Знання-Прес, 2000. — 514 с.

9. Макконел К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика: в 2-х т. Т. 1. / К.Р. Макконел, С.Л. Брю; пер. с англ. Е. С. Иванова. — Таллинн: Реферто, 1995. — 400 с.

10. Кейнс Дж.М. Общая теория процента, занятости и денег: Ассоциация российских вузов / Дж.М. Кейнс; пер. с англ. Н.Н. Любимов. — М.: Гелиос АРВ, 1999. — 368 с.

11. Классики кейнсианства. В 2-х томах. Сост. А. Г. Худокормов. — М.: Экономика, 1997. Т.1. К теории экономической динамики / Р. Харрод. Экономические циклы и национальный доход. Ч. I—II / Э. Хансен. — 416 с.

12. Україна. Закон. Про інвестиційну діяльність: закон № 1560-XII від 18 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 47. — Ст. 646.

13. Економічна енциклопедія: У 3-ох томах. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. — К.: Видавничий центр "Академія", 2000. — 864 с.

14. Бланк И.А. Основы инвестиционного менеджмента. — Т. 1 / И.А. Бланк. — К.: Ника-Центр, Эльга, 2001. — 530 с.

15. Пересада А.А. Інвестиційний процес в Україні / А.А. Пересада. — К.: Лібра, 1998. — 392 с.

16. Титаренко Н.О. Теорії інвестицій: навч. посіб. / Н.О. Титаренко, А.М. Поручник. — К.: КНЕУ, 2000. — 160 с.

17. Дука А.П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування / А.П. Дука. — К.: Каравела, 2007. — 424 с.

18. Борсук О.М. Методичні підходи до оцінки інвестиційної привабливості об'єктів вкладення капіталу / О.М. Борсук // Вісник Білоцерківського державного аграрного університету. — Біла Церква, 2010. — № 4. — С. 34—37.

19. Фішер С. Економіка / С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі; пер. з англ. — М.: Справа ЛТД, 1993. — 864 с.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "On Enterprise Profit Tax", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/334/94-%D0%B2%D1%80> (Accessed 30 Oct 2018).
2. Khachaturov, T.S. (1958), Ekonomicheskaya effektivnost' kapitalovlozheniy v SSSR [The economic efficiency of investment in the USSR], Znanye, Moscow, Russia.
3. Dorosh, Y.Y. Kysyl', N.Y. and Byl'skiy, V.H. (1983), Metodicheskiye rekomendatsyy po povysheniyu ekonomicheskoy effektivnosti kapital'nykh vlozheniy v sel'skoe khoziazstvo [Guidelines for improving the economic efficiency of capital investments in agriculture], UNYYEOSKh, Kyiv, Ukraine.
4. Chebunyn, V.N. (1975), Kruhooborot y oborot osnovnykh fondov sel'skoho khoziazstva [Circulation and turnover of fixed assets of agriculture], Ekonomika, Moscow, Russia.
5. Kisil', M.I. (1983), "The issue of improving the efficiency of capital investment in agriculture", Ekonomika i orhanizatsiia sil's'koho hospodarstva, vol. 71, pp. 40—42.
6. Cherniavskiy, A.P. (1980), Problemy povysheniya effektivnosti kapital'nykh vlozheniy (fynansovo-ekonomicheskyy aspekt) [Problems of improving the efficiency of capital investments (financial and economic aspect)], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.
7. Plotnikov, Y.S. (1935), Merkantylyzm [Mercantilism], OHYZ-Sotsekyzd, Leningrad, Russia.
8. Yukhymenko, P.I. and Leonenko, P.M. (2000), Istoriia ekonomichnykh uchen' [History of Economic Studies], Znannia-Pres, Kyiv, Ukraine.
9. Makkonel, K.R. and Briu, S.L. (1995), Ekonomyks: pryntsypy, problemy y polytyka [Economics: principles, problems and policies], vol. 1, Referto, Tallinn, Estonia.
10. Kejns, Dzh.M. (1999), Obschaia teoriia protsenta, zaniatosty y deneh [General theory of interest, employment and money], Helyos ARV, Moscow, Russia.
11. Khudokormov, A.H. (1997), Klassyky kejnssyanstva [Classics of Keynesianism], Ekonomika, Moscow, Russia.
12. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Investment Activity", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1560-12> (Accessed 30 Oct 2018).
13. Mochernyi, S.V. (2000), Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia], vol. 1, Vydavnychyj tsentr "Akademiia", Kyiv, Ukraine.
14. Blank, Y.A. (2001), Osnovy ynvestytsyonnoho menedzhmenta [Fundamentals of investment

management], vol. 1, Nyka-Tsentr, El'ha, Kyiv, Ukraine.

15. Peresada, A.A. (1998), Investytsijnyj protses v Ukraini [Investment process in Ukraine], Libra, Kyiv, Ukraine.

16. Tytarenko, N.O. and Poruchnyk, A.M. (2000), Teorii investytsij [Theories of investment], KNEU, Kyiv, Ukraine.

17. Duka, A.P. (2007), Teoriiia ta praktyka investytsijnoi diial'nosti. Investuvannia [The theory and practice of investment activity. Investment], Karavela, Kyiv, Ukraine.

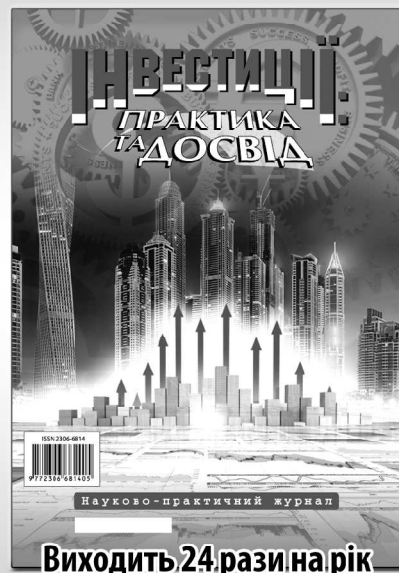
18. Borsuk, O.M. (2010), "Methodological approaches to the assessment of investment attractiveness of investment objects", Visnyk Bilotserkivs'koho derzhavnogo ahrarnoho universytetu, vol. 4, pp. 34—37

19. Fisher, S. Dornbush, R. and Shmalenzi, R. (1993), Ekonomika [Economics], Sprava LTD, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2018 р.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

Виходить 24 рази на рік

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ
та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

УДК 657.6

Н. С. Чакалова,
асистент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізька державна інженерна академія

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.22.81

РОЗРОБКА РОБОЧИХ ДОКУМЕНТІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

N. Chakalova,
assistant of the Department of accounting, analysis, taxation and audit Zaporozhye state engineering academy

DEVELOPMENT OF WORKING DOCUMENTS FOR INTERNAL CONTROL OF ACCOUNTS RECEIVABLE AT INDUSTRIAL ENTERPRISES

Питання вчасного та ефективного управління дебіторською заборгованістю щодо розрахунків з покупцями та замовниками за реалізовану продукцію (товари, роботи, послуги) залишається актуальною проблемою для керівництва кожного підприємства, адже саме вона займає найбільш питому вагу у відволіканні грошових коштів з обігу. Тому якісне здійснення внутрішнього контролю щодо обліку, руху, документального супроводу та заходів з інкасації дебіторської заборгованості на всіх стадіях її життєвого циклу є необхідним для кожного господарюючого суб'єкта.

Контролю дебіторської заборгованості присвячена велика кількість праць та досліджень, але саме питання розробки робочих документів з цієї теми розкрито недостатньо і потребує подальшого дослідження.

Автором статті обгрунтовані мета та завдання проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості на основі розроблених робочих документів для встановлення доцільності, достовірності, своєчасності, законності здійснених операцій і правильності їх відображення в обліку.

Розроблено робочі документи щодо внутрішнього контролю дебіторської заборгованості, на відміну від існуючих, включають: групування та систематизацію за ренкінгом виявлених помилок з обліку дебіторської заборгованості; галузеві особливості, характер і види продукції, яка випускається на підприємстві, що підтверджує доцільність їх застосування в умовах практичної діяльності саме промислових підприємств.

Запропонована методика проведення перевірки дебіторської заборгованості за її видами та супровідною документацією допоможе внутрішньому контролеру вчасно виявити порушення, отримати достовірну інформацію про терміни погашення зобов'язань компаніями-дебіторами, отримати дані про зростання витрат, пов'язаних зі збільшенням розміру дебіторської заборгованості. Зазначене дасть змогу встановити та усунути проблемні ділянки з досліджуваного питання та знизити їх негативний вплив на ефективне функціонування підприємства.

The issue of timely and effective management of accounts receivable on settlements with buyers and customers for products sold (goods, works, services) remains an urgent problem for the management of each enterprise, because it occupies the largest share in the diversion of funds from circulation. Therefore, high-quality implementation of internal control on accounting, movement, documentary support and measures for collection of receivables at all stages of its life cycle is necessary for each business entity.

A large number of works and researches are devoted to control of accounts receivable, but the question of development of working documents on this subject is not disclosed enough and requires further research.

The author of the article substantiates the purpose and objectives of internal control of receivables on the basis of the developed working documents to establish the feasibility, reliability, timeliness, legality of transactions and the correctness of their reflection in the accounting.

The working documents of internal control of receivables, in contrast to the existing ones, include: on the basis of the ranking grouping and systematization of the identified errors in the accounting of receivables; industry features, nature and types of products that are produced at the enterprise, which confirms the feasibility of their application in the conditions of practical activities of industrial enterprises.

The proposed methodology for the audit of receivables by their types and accompanying documentation will help the internal controller to identify violations in time, to obtain reliable information on the maturity of liabilities of debtor

companies, to obtain data on the growth of costs associated with the increase in the amount of receivables. This will allow to establish and eliminate problem areas on the issue under study and reduce their negative impact on the effective functioning of the enterprise.

Ключові слова: контроль, дебіторська заборгованість, робочий документ, управління, облік, акт звірки, інжиніринг, ранжування.

Key words: control, accounts receivable, working document, management, accounting, reconciliation act, engineering, ranking.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасній практиці широке поширення отримала реалізація продукції, робіт та послуг на умовах наступної оплати, тобто в кредит. У результаті таких операцій на рахунках підприємства формується дебіторська заборгованість. У зв'язку з цим, стан дебіторської заборгованості та її якість істотно впливають на фінансовий стан підприємства і залишаються актуальною проблемою для керівництва кожного підприємства.

Тому внутрішній контроль дебіторської заборгованості — важлива частина перевірки оборотних активів підприємства, необхідна для підтримки його платоспроможності.

Отже, якісне здійснення внутрішнього контролю щодо обліку, руху, документального супроводу та заходів з інкасації дебіторської заборгованості на всіх стадіях її життєвого циклу є необхідним для кожного господарюючого суб'єкта.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідно зазначити, що проблемні питання щодо контролю дебіторської заборгованості розглядалися у наукових працях багатьох науковців та практиків, серед яких такі: Макаренко А.П., Плаксієнко В.Я., Меліхова Т.О., Подмешальська Ю.В., Кулаковська А.П., Сахарцева І.І., Усач Б.Ф., Бланк І.О. та інші. Але саме питання розробки робочих документів з досліджуваної теми розкрито недостатньо і потребує подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є розробка робочих документів щодо здійснення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості для якісного управління нею, направленою на підвищення рівня платоспроможності підприємства.

Метою внутрішнього контролю дебіторської заборгованості є встановлення доцільності, достовірності, своєчасності, законності здійснених операцій і правильності їх відображення в обліку.

Завдання проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості: перевірити стан операцій аналітичного та синтетичного обліку дебіторської заборгованості, які здійснювало підприємство за період, що перевіряється; виконати перевірку правильності, повноти та своєчасності складання супровідної документації щодо операцій з дебіторами відповідно до нормативних вимог.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Серед проблем обліку, руху та документування дебіторської заборгованості, які виявляються в результаті проведення внутрішнього контролю на промисловому підприємстві можна виділити такі:

- відсутність достовірної інформації про терміни погашення зобов'язань компаніями-дебіторами;
- несвоєчасна обробка інформації про стан розрахунків з покупцями та замовниками;
- несвоєчасна обробка інформації про стан розрахунків з дебіторами за видані їм аванси;
- нерегламентована робота з простроченою дебіторською заборгованістю;
- відсутність даних про зростання витрат, які пов'язані зі збільшенням розміру дебіторської заборгованості;
- використання невідповідних рахунків в обліку.

Для вирішення проблем щодо дебіторською заборгованості на промисловому підприємстві можна запропонувати впровадження або підвищення, існуючого рівня, внутрішнього контролю дебіторської заборгованості для забезпечення ефективного управління нею.

Для вирішення завдань внутрішнього контролю дебіторської заборгованості з покупцями та замовниками запропоновано робочі документи внутрішнього контролера, які, на думку автора, стануть обґрунтованими доказами якісного внутрішнього контролю з досліджуваного питання (таблиці 1—16).

Таблиця 1. Форма робочого документа внутрішнього контролера ВКЗД3-1 — перевірка залишків дебіторської заборгованості станом на _____

Вид ДЗ (за продукцію, товари, послуги)	Умовне позначення продукції	Тип продукції	Дебітор (назва, країна, місто)	Головна книга		Журнал 3		Відомість 3.1		Відомість 3.2		Відомість 3.4		Відомість 3.5		Оборотно-сальдова відомість		Форма звітності № 1		Форма звітності № 5		Відхилення +/-	Примітка (розбіжність, причини)
				рахунок	залишок	рахунок	залишок	рахунок	залишок	рахунок	залишок	рахунок	залишок	рахунок	залишок	рахунок	залишок	код рядка	залишок	код рядка	залишок		
Основна продукція																							
Супутня продукція																							
Неліквідна продукція																							
Товар																							
Інжиніринг																							
Ремонт та технічне обслуговування																							
Модернізація																							
Супровід серійного виробництва																							
Разом:																							

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____

Джерело: запропоновано автором.

Таблиця 2. Форма робочого документа внутрішнього контролера ВКАПД3-2 — перевірка актів звірки та підтвердження дебіторської заборгованості за реалізовану продукцію станом _____

№ акту / дата	Дебітор			Дані про реалізовану продукцію		Код рядка у уніфікованій обліку	За даними підприємства					За даними дебітора відповідно до акту звіряння					Примітки (розбіжність, причини)
	Повна назва	Країна	Місто	Умовне позначення продукції	Тип продукції		Сума ДЗ за договором	Дата виникнення ДЗ за умовами договору	Дата погашення ДЗ за умовами договору	Підстава виникнення ДЗ	Сума ДЗ на поточну дату	Сума ДЗ за договором	Дата виникнення ДЗ за умовами договору	Дата погашення ДЗ за умовами договору	Підстава виникнення ДЗ	Сума ДЗ на поточну дату	

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____

Джерело: запропоновано автором.

Таблиця 3. Форма робочого документа внутрішнього контролера ВКВІД-3 — перевірка зіставності даних при оформленні документів з вітчизняними та іноземними дебіторами за реалізовану продукцію станом на _____

№ з/п	Дебітор			Дані про реалізовану продукцію		Код рядка у журналі обліку	Супровідна документація															Примітка (розбіжність, причини)																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
	Повна назва	Країна	Місто	Умовне позначення продукції	Тип продукції		Договір (угода)			Документ при передачі ТМЦ із врахуванням законів, договорів, міжнародних угод, правил, виду транспорту при участі транспортних компаній тощо							Податкова накладна																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																									
							№	Дата виникнення ДЗ за умовами договору	Сума ДЗ за договором	Видаткова накладна	Авіаційна накладна (Air waybill)	Залізнична накладна (Rail waybill)	Автотранспортна накладна (CMR)	Коносамент (Bill of lading)	№	Дата	Сума	№	Дата	Сума																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																						

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____

Джерело: запропоновано автором.

Таблиця 4. Форма робочого документа внутрішнього контролера ВКДЗІП (АД)-4 — перевірка зіставності даних у документальному оформленні щодо дебіторів, які отримали інжинірингові послуги для забезпечення безпечної експлуатації техніки станом на _____

№ з/п	Дебітор		Дані про надані послуги			Код рядка у журналі обліку	Супровідна документація									Примітка (розбіжність, причини)
							Договір (угода)			акт здачі-приймання			Податкова накладна			
	Повна назва	Країна	Місто	Вид послуг	Тип продукції		Умовне позначення	№	Дата виникнення ДЗ за умовами договору	Сума ДЗ за договором	№	Дата	Сума	№	Дата	
				Передпроектний інжиніринг												
				Проектний інжиніринг												
				Післяпроектний інжиніринг												
				Додаткові послуги (спеціальні), пов'язані зі специфікою кожного конкретного об'єкта												
Рекомендації щодо трансформації інформації в таблиці: один дебітор може отримувати різну кількість послуг, тому елементи таблиці можна об'єднувати в залежності від умов договору.																

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____

Джерело: запропоновано автором.

Таблиця 5. Форма робочого документа внутрішнього контролера ВКДЗРР-5 перевірка зіставності даних у документальному оформленні щодо дебіторів, які отримали ремонтні роботи, спрямовані на забезпечення надійної та довгосрокової експлуатації поставленого замовникам обладнання впродовж усього терміну роботи станом на _____

№ з/п	Дебітор			Дані про надані роботи			Код рядка у журналі обліку	Супровідна документація									Примітка (розбіжність, причини)
	Повна назва	Країна	Місто	Вид робіт	Тип продукції	Умовне позначення продукції		Договір (угода)			акт здачі-приймання			Податкова накладна			
								№	Дата виникнення ДЗ за умовами договору	Сума ДЗ за договором	№	Дата	Сума	№	Дата	Сума	
				Постачання необхідних комплектуючих та матеріалів для ремонту													
				Планові капітальні													
				Аварійно поновлювальні ремонти у													
				Ремонт у заводських													
				Ремонт обладнання інших													
				Технічне курування ремонтом на													

Рекомендації щодо трансформації інформації в таблиці: один дебітор може отримувати різну кількість послуг, тому елементи таблиці можна об'єднувати в залежності від умов договору.

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____

Джерело: запропоновано автором.

Таблиця 6. Форма робочого документа внутрішнього контролера ВКДЗМ-6 — перевірка зіставності даних у документальному оформленні щодо дебіторів, які отримали роботи з модернізації та подовження строку служби продукції станом на _____

№ з/п	Дебітор			Дані про надані роботи					Код рядка у журналі обліку	Супровідна документація									Примітка (розбіжність, причини)	
										Договір (угода)			акт здачі-приймання		Податкова накладна					
	Повна назва	Країна	Місто	Вид робіт щодо удосконалення продукції, яке забезпечує підвищення продуктивності об'єкта, що модернізується, сприяє розширенню його технологічних можливостей до рівня сучасних технічних і технологічних вимог, досягненню економії ресурсів, поліпшенню умов праці	Вид продукції					№	Дата виникнення ДЗ за умовами договору	Сума ДЗ за договором	№	Дата	Сума	№	Дата	Сума		
					робочі механізми	машини	установки	інше обладнання												
				Зміна матеріалів																
				Зміна конструкції																
				Зміна методів обробки																
				Збільшення потужності																
				Модернізація систем з переходом на системи, які не потребують обслуговування																
				Заміна пристроїв на сучасні аналоги, виробництва ведучих світових виробників																
				Встановлення систем моніторингу з різноманітною функціональністю																
				Встановлення системи попередження																
				Модернізація обладнання інших виробників																
Рекомендації щодо трансформації інформації в таблиці: один дебітор може отримувати різну кількість послуг, тому елементи таблиці можна об'єднувати в залежності від умов договору.																				

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____

Джерело: запропоновано автором.

Таблиця 7. Форма робочого документа внутрішнього контролера ВКДЗОР-7 — перевірка повноти та своєчасності оплати рахунків покупцями станом на _____

№ акту / дата	Дебітор			Дані про реалізовану продукцію		Код рядка у журналі обліку	Сума ДЗ за договором	Сума ДЗ за накладною	Сума ДЗ за рахунком-фактурою	Дата виникнення ДЗ за умовами договору	Дата погашення ДЗ за умовами договору	Фактично проведена оплата			Залишок ДЗ на поточну дату	Санкції передбачені договором за несвоєчасну оплату				Підстава виникнення ДЗ	Примітки (розбіжність, причини)
												Виписка банку				пеня		штраф			
	№ документа	дата	сума	сума	Примітки (обчислення)																

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____

Джерело: запропоновано автором.

Таблиця 8. Форма робочого документа внутрішнього контролера ВКДЗПД-8 — перевірка дебіторської заборгованості через її групування за кількістю прострочених днів станом на _____

№	Дебітор	Вид ДЗ								Умовне позначення продукції/товару	Тип продукції/товару	Умовне позначення послуги або тип	Сума ДЗ за договором	Строк погашення за договором, дні	Строки прострочення платежу, дні/сума							
		За основну продукцію	За супутню продукцію	За неліквідну продукцію	За інжиніринг	За ремонт та технічне обслуговування	За супровід серійного виробництва	За товар	За модернізацію						За монтаж	0	1-30	31-60	61-90	91-180	181-270	271-360

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____
Джерело: запропоновано автором.

Таблиця 9. Форма робочого документа внутрішнього котролера ВКСДЗ-9 — перевірка дебіторської заборгованості, що списана на витрати підприємства станом на _____

	Дебтор (країна, місто)	ДЗ, списана на витрати										Підстава для списання	Відповідальність сторін										Примітки (виявлені невідповідності, помилки, відсутність документів тощо)	
		Сума	Дата	кореспонденція рахунків	Вид ДЗ								З'ясування та встановлення вини відповідальної особи	З'ясування та встановлення вини дебітора										
					За основну продукцію	За супутню продукцію	За неліквідну продукцію	За інжиніринг	За ремонт та технічне обслуговування	За супровід серійного виробництва	За товар				За модернізацію	За монтаж								
												№	дата	назва документа	За умовами договору виникнення ДЗ не передбачено	Не здійснювався контроль за термінами погашення	не всі передбачені законом заходи було вжито	не забезпечено проведення претензійно-позовної роботи	банкрутство	Порушення розрахунково-платіжної дисципліни	Ігнорування запитів	шахрайство	Ліквідація боржника	

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____
Джерело: запропоновано автором.

Таблиця 10. — Форма робочого документа внутрішнього контролера ВКДЗАВ-10 — перевірка дебіторів, яким перераховано аванси станом на _____

Дебітор (країна, місто)	Код рядка у жо	Договір				Платіжне доручення			Накладна (часткове погашення ДЗ)			Залишок ДЗ	Відхилення	Примітки
		№	дата	предмет договору	Розмір авансу	№	Дата	Сума перерахованого авансу	№	Дата	Сума			

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____
Джерело: запропоновано автором.

Таблиця 11. Форма робочого документа внутрішнього контролера ВКПДДЗ-2 - перевірка первинних документів щодо розрахунків з покупцями за продукцію та товари на предмет обґрунтованості, своєчасності та повноти відображення фактів господарської діяльності відповідно до типу продукції (товару) станом на _____

Вид ДЗ (за продукцію, товари)	Тип продукції, товару	Умовне позначення продукції, товару	Дебітор (назва, країна, місто)	За даними підприємства				За даними внутрішнього контролера				Відхилення +/-	Примітка (розбіжність, причини)
				документ	дата	Зміст господарської операції	сума	документ	дата	Зміст господарської операції	сума		
За основну продукцію													
За супутню продукцію													
За неліквідну продукцію													
За товар													

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____
Джерело: запропоновано автором.

Таблиця 12. Форма робочого документа внутрішнього контролера ВКВОДЗ-2 — перевірка правильності відображення в обліку операцій щодо розрахунків з покупцями за продукцію, товари відповідно до типу продукції (товару) станом на _____

Вид ДЗ (за продукцію, товари)	Тип продукції, товару	Умовне позначення продукції, товару	Дебітор (назва, країна, місто)	За даними підприємства				За даними внутрішнього контролера				Примітка (розбіжність, помилки, причини, виправлення)			
				дата	Д-т	К-т	сума	дата	Д-т	К-т	сума	дата	Д-т	К-т	сума
За основну продукцію															
За супутню продукцію															
За неліквідну продукцію															
За товари															

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____
Джерело: запропоновано автором.

Таблиця 13. Форма робочого документа внутрішнього контролера ВКПДДЗ-2 — перевірка первинних документів щодо розрахунків з покупцями та замовниками за роботи та послуги на предмет обґрунтованості, своєчасності та повноти відображення фактів господарської діяльності відповідно до типу робіт (послуг) станом на _____

Вид ДЗ (за роботи та послуги)	Тип продукції	Умовне позначення продукції	Дебітор (назва, країна, місто)	За даними підприємства				За даними внутрішнього контролера				Відхилення +/-	Примітка (розбіжність, причини)
				документ	дата	Зміст господарської операції	сума	документ	дата	Зміст господарської операції	сума		
за інжиніринг за ремонт та технічне обслуговування													
за супровід серійного виробництва													
за модернізацію													
за монтаж													

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____
Джерело: запропоновано автором.

Таблиця 14. Форма робочого документа внутрішнього контролера ВКВОДЗ-2 — перевірка правильності відображення в обліку операцій щодо розрахунків з покупцями та замовниками за роботи та послуги відповідно до типу послуг (робіт) станом на _____

Вид ДЗ (за роботи та послуги)	Тип продукції	Умове позначення продукції	Дебітор (назва, країна, місто)	За даними підприємства				За даними внутрішнього контролера				Примітка (розбіжність, помилки, причини, виправлення)			
				дата	Д-т	К-т	сума	дата	Д-т	К-т	сума	дата	Д-т	К-т	сума
за інжиніринг															
за ремонт та технічне обслуговування															
за супровід серійного виробництва															
за модернізацію															
за монтаж															

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____

Джерело: запропоновано автором.

Таблиця 15. Форма робочого документа внутрішнього контролера ВКДЗВП-11 — перевірка та ренкінг виявлених помилок і порушень при внутрішньому контролі дебіторської заборгованості за її видами та супровідною документацією станом на _____

Перелік виявлених помилок і порушень													
№	Дебіторська заборгованість							Договір, первинний документ, обліковий реєстр, форма звітності					Характер порушення
	За основну продукцію	За супутню продукцію	За неліквідну продукцію	За інжиніринг	За ремонт та технічне обслуговування	За супровід серійного виробництва	За товар	Найменування	№	Дата	Сума	Код рядка	
1.													
Разом								-	-	-	-	-	-
Ренкінг виявлених помилок і порушень для встановлення проблемних ділянок та їх усунення													
Ранжування виду ДЗ за кількістю порушень (за спаданням)							Ранжування назви документу за кількістю порушень (за спаданням)						
Вид ДЗ	кількість порушень		Загальна сума, на яку виявлено порушення відповідно до виду ДЗ				назва документу	Кількість порушень		Загальна сума, на яку виявлено порушення відповідно до назви документу			

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____

Джерело: запропоновано автором.

Таблиця 16. Форма робочого документа внутрішнього контролера ВКГПДЗ -12 — групування, систематизація та ренкінг виявлених помилок, недоліків та некоректних записів з обліку дебіторської заборгованості станом на _____

Дебітор	Документ	Дата	Невірно складена кореспонденція рахунків	Арифметичні помилки	Зарахування отриманих сум дебіторської заборгованості на рахунки інших дебіторів	Невідповідність даних синтетичного і аналітичного обліку	Неповне заповнення всіх реквізитів документа	Помилки при відображенні дебіторської заборгованості у звітності	Примітка
Ренкінг виявлених помилок і порушень для встановлення проблемних ділянок та їх усунення									
Ранжування помилок за видом порушень (за спаданням)									
Вид порушення					Кількість порушень		Загальна сума, на яку виявлено порушення відповідно до виду		

Період перевірки _____ Виконав _____ Перевірив _____

Джерело: запропоновано автором.

ВИСНОВКИ

Запропоновані методичні підходи до внутрішнього контролю дебіторської заборгованості з покупцями та замовниками за продукцію та послуги, які, на відміну від існуючих методичних підходів, включають розроблені робочі документи внутрішнього контролера з урахуванням галузевих особливостей підприємства та використанням ренкінгу виявлених помилок і порушень для встановлення та ранжування проблемних ділянок, їх усунення, попередження та виправлення. Своєчасність виявлення помилок за допомогою представлених у роботі методичних підходів щодо проведення внутрішнього контролю дебіторської заборгованості, запобігає зайвим витратам підприємства та відволіканням обігових коштів у дебіторську заборгованість для забезпечення ефективної діяльності підприємства.

Література:

- Кулаковська А. П. Організація і методика аудиту: навч. посібник [для ВНЗ] / А.П. Кулаковська, Ю.В. Піча. — К.: Каравела, 2004. — 567 с.
- Макаренко А.П. Організація і методика аудиту: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2015. — 190с.
- Макаренко А.П. Аудит: навч.-метод. посібник / А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Г.М. Бескоста. — Запоріжжя: ЗДІА, 2016. — 184 с.
- Макаренко А.П. Удосконалення організації обліку короткострокової дебіторської заборгованості на підприємстві / А.П. Макаренко, Д.В. Ахмедова // Матеріали XXII Науково-технічної конференції студентів, аспірантів і викладачів в ЗДІА. Економіка та менеджмент [Том IV]. — Запоріжжя, ЗДІА, 2017. — 165с.
- Макаренко А.П. Шляхи удосконалення організації обліку та аудиту товарно-матеріальних цінностей на підприємстві / А.П. Макаренко, І.О. Литвиненко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 2 (11). — Полтава: ПДАА. — 2015. — С. 33—39.
- Макаренко А.П. Розробка програми аудиту виробничих запасів / А.П. Макаренко, Т.Г. Ярданова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 2 (11). — Полтава: ПДАА. — 2015. — С. 40—48.
- Макаренко А.П. Розробка програми аудиту дебіторської заборгованості як засіб підвищення ефективності діяльності підприємства / А.П. Макаренко, І.В. Кузьменко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 1 (10). — Полтава: ПДАА. — 2015. — С. 53—60.
- Меліхова Т.О. Сучасні проблеми обліку дебіторської заборгованості / Т.О. Меліхова, Д.А. Мась // Соціально-економічний розвиток / Матеріали XXXII Міжнародної науково-практичної конференції, Чернівці, 18—19 січня 2016 р. — Т. 2. — К.: Науково-видавничий центр "Лабораторія думки", 2016. — С. 22—23.
- Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Н.С. Ніколаєнко // Економіка та держава. — 2017. — № 1. — С. 51—55.
- Меліхова Т.О. Розробка програми аудиту податку на додану вартість для підвищення фінансової безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, М.Ю. Бойко // Інвестиції: практика та досвід — 2017. — № 1. — С. 34—39.
- Меліхова Т.О. Внутрішній контроль ПДВ для своєчасного виявлення загроз економічної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова // Актуальні проблеми розвитку зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності: зб. наук. праць / ДонДУУ. — Маріуполь: ДонДУУ, 2015. — Т. XVI. — Сер. Економіка; вип. 295. — С. 133—141.
- Melikhova T., Maksymenko I. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine. Baltic Journal of Economic Studies. — Riga, — 2017. — Vol. 3. — № 5. — P. 268—275.
- Меліхова Т.О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія. — Херсон, Видавничий дім "Гельветика", 2018. — 632 с.
- Меліхова Т.О. Удосконалення документування обліку розрахунків з покупцями та замовниками з метою зміцнення інформаційної безпеки підприємства / Т.О. Меліхова, Ф.О. Гавриленко // Інвестиції: практика та досвід, 2018. — № 2. — С. 24—32.
- Огійчук М.Ф. Аудит: організація і методика: навчальний посібник для вузів / М.Ф. Огійчук, І.Т. Новіков, І.І. Рагуліна. — К.: Алерта, 2010. — 584 с.
- Рядська В.В., Петраків Я.В. Аудит. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 265 с.
- Салига С.Я. Аудит податків суб'єктів господарювання: монографія / С.Я. Салига, Т.О. Меліхова — Запоріжжя: КПУ, 2011. — 224 с.
- Салига С.Я. Оцінка якості та ефективності аудиту податків / С.Я. Салига, Т.О. Меліхова // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 1. — С. 34—38.

19. Ткач А.А. Розвиток інституту інформаційної безпеки підприємства на основі раціонального документування обліку розрахунків з покупцями / А.А. Ткач, Т.О. Меліхова // Інституціональний вектор економічного розвитку. — Мелітополь, 2012. — № 5 (1). — С. 7—12.

20. Усач Б. Ф. Організація і методика аудиту: підручник / Б.Ф. Усач, З.О. Душко, М.М. Колос. — К.: Знання, 2006. — 295 с.

References:

1. Kulakovska, L.P. and Picha Yu.V. (2004), *Organizatsiya i metodyka audytu* [Organization and method of audit], Lviv, Ukraine.

2. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Beskosta, H.M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt* [Organization and method of audit], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

3. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Beskosta, H.M. (2016), *Audyt* [Audit], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

4. Makarenko, A.P. and Akhmyedova, D.V. (2017), "Improving the organization of accounting for short-term receivables at the enterprise", *Materialy XXII Naukovo-tekhnichnoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv i vykladachiv v ZDIA "Ekonomika ta menedzhment"*, [Materials of the XXII th Scientific and Technical Conference of Students, Postgraduates and Teachers at ZDIA "Economics and management"], ZDIA, Zaporizhzhya, pp. 165.

5. Makarenko, A.P. and Lytvynenko, I.O. (2015), "Ways of improvement of the organization of accounting and auditing of inventory in the enterprise", *Naukovi pratsi Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, vol. 2 (11), pp. 33—39.

6. Makarenko, A.P. and Yordanova, T.H. (2015), "Development of a program of inventory audit", *Naukovi pratsi Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, vol. 2 (11), pp. 40—48.

7. Makarenko, A.P. and Kuz'menko, I.V. (2015), "Development of the program of audit of receivables as a means of improving the efficiency of the enterprise", *Scientific Papers of the Poltava State Agrarian Academy*, vol. 1 (10), pp. 53—60.

8. Melikhova, T.O. and Mas, D.A. (2016), "Modern problems of accounts receivable", *Sotsialno-ekonomichnyy rozvytok. Materialy XXXII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*, [Socio-economic development. Materials of the XXXIII International Scientific and Practical ConferenceChernivtsi], Naukovo-vydavnychyy tsentr "Laboratoriya dumky", Kyiv, Ukraine, 18—19 Jan.

9. Melikhova, T.O. and Nikolayenko, N.S. (2017), "Development of an inventory audit program to increase financial security of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.

10. Melikhova, T.O. Boyko, M.Yu. and Melikhova, T.O. (2017), "Development of a program for the audit of value added tax to increase the financial safety of the enterprise, *Investments: practice and experience*, vol. 1, pp. 34—39.

11. Melikhova, T.O. (2015), "Internal control of VAT for timely detection of threats to the enterprise's economic security", *Current problems of development of foreign economic and innovation activity*, vol. 16, pp. 133—141.

12. Melikhova, T. and Maksymenko, I. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga, Vol. 3, no. 5, pp. 268—275.

13. Melikhova, T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formyrovanye, kontrol, efektyvnist* [Economical bezpeka p_dpriemstva: formavannya, control, effektivn_st], Kherson, Ukraine.

14. Melikhova, T.O. and Havrylenko, F.O. (2018), "Accompanied documenting of the region of rozrakhunkiv with purchases that the deputies of the merit of information about the security", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 24—32.

15. Ohychuk, M.F., Novikov, I.T. and Ragulina, I.I. (2010), *Aud orhanizatsiia i metodyka* [Audit: organization and methodology], Kyiv, Ukraine.

16. Ryadskaya, V.V. and Petrakiv, Ya.V. (2011) *Audit* [Audit], Kyiv, Ukraine.

17. Saliga, S.Ya. and Melikhova, T.O. (2011) *Audyt podatkov sub'ektiv hospodariuvannia* [Audit of Taxes of Business Entities: Monograph], KPU, Zaporizhia, Ukraine.

18. Saliga, S.Ya. and Melikhova, T.O. (2010), "Assessment of the quality and effectiveness of tax audit", *Investments: practice and experience*, vol. 1, pp. 34—38.

19. Tkach, A.A. and Melikhova, T.O. (2012), "Development of Institute of Information Security of Enterprise on the Basis of Rational Documentation of Calculations with Buyers Accounting", *Instytuttsionalnyy vektor ekonomichnoho rozvytku*, vol. 5 (1), pp. 7—12.

20. Usach, B.F. Dushko, Z.O. and Kolos, M.M. (2006), *Orhanizatsiia i metodyka audytu* [Organization and method of audit], Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2018 р.

УДК 338.242

Л. Л. Марчук,
викладач кафедри економіки та управління,
Одеська державна академія технічного регулювання та якості продукції

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.22.91

КОНЦЕПЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

L. Marchuk,
lecturer at the Department of Economics and management,
Odessa state Academy of technical regulation and product quality

THE CONCEPT OF ORGANIZATIONAL AND INFORMATION SUPPORT OF ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN UKRAINE: REGIONAL ASPECT

Статтю присвячено проблемам організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва та удосконаленню її концептуальних засад в умовах динамічного розвитку процесів глобалізації та інноваційних технологій в регіональному аспекті. Систематизовано весь комплекс заходів, спрямованих на протидію загрозам економічній безпеці аграрного виробництва у розрізі методично-концептуальних, фінансово-економічних та організаційно-інформаційних груп заходів регіону.

В Україні законодавство регулює лише деякі положення щодо забезпечення продовольчої безпеки, а про забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва у ньому взагалі не згадується. Ситуація в Україні спонукає до прийняття нормативного акта у сфері організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва, адже наявними є сукупність проблем, серед яких ключові пов'язані саме з організаційно-інформаційним забезпеченням аграрного виробництва, інвестиційними проектами, що впроваджуються в аграрний сектор, застарілістю виробничих потужностей, недосконалою системою контролю за виробничими процесами тощо.

Вітчизняне аграрне виробництво є одним із стратегічних напрямів регіональної політики держави, від успішної реалізації якої перш за все залежать стійкий розвиток України та рівень продовольчої безпеки регіону. В цьому контексті сформовані принципи регуляторної політики щодо організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва в Україні.

The article is devoted to the problems of organizational and information support of economic security of agricultural production and improvement of its conceptual foundations in the conditions of dynamic development of globalization processes and innovative technologies in the regional aspect. The whole complex of measures aimed at countering the threats to the economic security of agricultural production in the context of methodological and conceptual, financial, economic, organizational and information groups of activities in the region is systematized.

In Ukraine, the legislation regulates only certain provisions to ensure food security, and the economic security of agricultural production is not mentioned in it at all. The situation in Ukraine encourages the adoption of a normative act in the field of organizational and information support of economic security of agricultural production, because the face of a set of problems, among which the key is related to the organizational and information support of agricultural production, investment projects that are implemented in the agricultural sector, the obsolescence of production facilities, imperfect system of control over production processes, and the like.

Domestic agricultural production is one of the strategic directions of the regional policy of the state, the successful implementation of which primarily depends on the sustainable development of Ukraine and the level of food security in the region. In this context, the principles of regulatory policy on organizational and information support of economic security of agricultural production in Ukraine are formed.

Ключові слова: економічна безпека, інформаційне забезпечення, інноваційні технології, аграрне виробництво, регіональний аспект.

Key words: economic security, information support, innovative technologies, agricultural production, regional aspect.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Особливості забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва в Україні розглядаються як важливі аспекти формування високого рівня якості життя населення, зростає роль людського капіталу в соціально-економічному розвитку регіонів. Вітчизняне аграрне виробництво є одним із стратегічних напрямів регіональної політики держави, від успішної реалізації якої перш за все залежать стійкий розвиток України та рівень продовольчої безпеки.

Організаційно-інформаційне забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва є складним завданням, яке є одним з основних елементів національної безпеки держави. Незважаючи на значні напрацювання у сфері продовольчої безпеки з боку світового співтовариства, ця проблема залишається не вирішеною в умовах глобалізації, з огляду на це одним з найактуальніших завдань є розробка концепції організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблему забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва в контексті регулювання та організаційно-економічного забезпечення регіональної політики досліджують Саблук П.Т., Гришова І.Ю. [4—6], Дерій Ж.В., Дяченко О.П., Галицький О.М., Стоянова-Коваль С.С., Міщак І.М., Кравчук А.О. [9], Шаульська Г., Сакун А.Ж., Шестаковська Т.А., Шабатура Т.С., Ніколюк О.В. [10] Проте стрімкий розвиток фінансової інженерії та динамічні процеси глобалізації вносять корективи в концептуальні засади організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження в удосконаленні науково-методичного підходу до формування концепції організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва регіону та формуванні принципів регуляторної політики щодо організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

На національному рівні донині відсутній єдиний базовий нормативний акт, який би визначав основи забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва. Тим часом у більшості країн світу функціонують відповідні закони, концепції щодо забезпечення економічної безпеки, стратегії, а також відповідні державні та регіональні програми організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки.

В Україні законодавство регулює лише деякі положення щодо забезпечення продовольчої безпеки, а про забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва у ньому взагалі не згадується. Так, у Законі України "Про основи національної безпеки України" продовольчу безпеку виокремлено серед визначальних сфер забезпечення національної безпеки [1]. Положення Закону України "Про продовольчу безпеку України" визначають аграрну політику держави щодо гарантування продовольчої безпеки та слугує основою для розроблення нормативно-правових актів, цільових програм розвитку і проєктів, які стосуються питань формування продовольчої безпеки України. Також у законі вказується, що забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва відбувається, перш за все, з урахуванням економічних інтересів і при формуванні ефективної регуляторної політики, яка стимулює розвиток аграрного виробництва [2].

Ситуація в Україні спонукає до прийняття нормативного акта у сфері організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва, адже наявними є сукупність проблем, серед яких ключові пов'язані саме з організаційно-інформаційним забезпеченням аграрного виробництва, інвестиційними проєктами, що впроваджуються в аграрний сектор, застарілістю виробничих потужностей, недосконалою системою контролю за виробничими процесами тощо.

Крім перманентного моніторингу, як один з найбільш дієвих важелів протидії загрозам економічної безпеки аграрного виробництва (з огляду на складність сучасних соціально-економічних процесів) варто розробити і прийняти концепцію організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва в Україні, яка зафіксує існуючі та можливі в майбутньому загрози й ризики для аграрного виробництва. На особливу увагу заслуговують питання формулювання у концепції національних інтересів у аграрному виробництві, а також властивих для них ризиків і загроз.

Тому особливого значення набувають завдання розробки концепції організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва в Україні на регіональному рівні, які повинні включати:

- 1) ідентифікація критеріїв та параметрів (кількісних та якісних граничних значень) економічної безпеки аграрного виробництва, які б відповідали відповідним вимогам та недотримання яких спонукає до виникнення загроз у сфері економічної безпеки аграрного виробництва;
- 2) розробка механізму та заходів щодо виявлення загроз для економічної безпеки аграрного виробництва та причин їх виникнення;
- 3) характеристика сфери прояву загроз та їх можлива локалізація;
- 4) визначення основних суб'єктів загроз, механізмів функціонування, критеріїв їх впливу на аграрне виробництво та національну економіку загалом;
- 5) розробка методології прогнозування, виявлення і попередження виникнення факторів, які формують загрози для економічної безпеки аграрного виробництва, проведення досліджень з виявлення тенденцій та можливостей їх поширення;
- 6) формування адекватної системи контролю за діяльністю суб'єктів аграрного виробництва;
- 7) формування механізмів і заходів фінансово-економічної політики, а також проведення інституційних трансформацій, які б сприяли нейтралізації або пом'якшували вплив відповідних негативних факторів;

8) визначення об'єктів, предметів і параметрів контролю над організаційно-інформаційним забезпеченням економічної безпеки аграрного виробництва;

9) розробка інноваційних інструментів регулювання економічної безпеки аграрного виробництва.

На сьогоднішній день на загальнодержавному рівні не визначено окремі види загроз для економічної безпеки аграрного виробництва, що необхідно врахувати при розробці концепції організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва в Україні. Також концепцією мають бути закріплені ключові стратегічні напрями соціально-економічного розвитку аграрного виробництва на майбутні періоди, тобто логічно обґрунтована й чітка система організації протидії загрозам економічній безпеці аграрного виробництва. [4]

Вважаємо за необхідне систематизувати весь комплекс заходів, спрямованих на протидію загрозам економічній безпеці аграрного виробництва в такі групи: методично-концептуальні, фінансово-економічні та організаційно-інформаційні заходи.

До методично-концептуальних варто віднести: системний підхід до зниження рівня загроз; реалізацію інноваційних методів та інструментів економічного планування; науково-дослідні засади ідентифікації загроз для економічної безпеки аграрного виробництва; комплексні розрахунки за антикризовими заходами; використання системи індикаторів щодо оцінки економічної безпеки аграрного виробництва [5].

До фінансово-економічних заходів варто віднести: контроль над виконанням відповідних фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання та учасників економічних відносин; страхування фінансових ризиків [6].

До організаційні заходів включити: забезпечення готовності регуляторної політики до нейтралізації ризиків та загроз; організація обліку, аналізу та контролю щодо функціонування аграрного виробництва.

Для підвищення ефективності регуляторної політики щодо забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва запропоновано науково-методичний підхід до формування концепції організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва в Україні та її структура (рис. 1).

Метою концепції є визначення основних засад та напрямів регуляторної політики щодо організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва. Концепція визначає нормативно-правові, фінан-

сово-економічні та організаційно-технологічні основи діяльності держави, орієнтованої на захист національних інтересів та гарантування в Україні дієвого організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва від екзогенних та ендогенних загроз.

Дія концепції поширюється на галузі, які забезпечують виробництво аграрної продукції в регіоні (сільського та рибного господарства), її заготівлю, зберігання, переробку та реалізацію, модернізацію аграрної науково-освітньої сфери, вирішення соціально-економічних проблем.

Регуляторна політика щодо організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва регіону здійснюється на основі сукупності принципів, які представлені в таблиці 1.

Реалізація економічних інтересів аграрного виробництва вимагає вирішення завдань щодо організаційно-інформаційного забезпечення його економічної безпеки. При цьому найбільш важливішими завданнями є:

- забезпечення захищеності аграрного виробництва від впливу несприятливих екзогенних та ендогенних факторів;

- своєчасне прогнозування та виявлення екзогенних та ендогенних загроз для економічної безпеки аграрного виробництва;

- проведення оперативних і довгострокових заходів щодо попередження і локалізації загроз;

- формування системи узгодженого функціонування і взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій і об'єднань щодо організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва;

- оновлення основних засобів, виробничого потенціалу і технологій, які забезпечують високий технічний рівень виробництва і підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного виробництва;

- посилення державної підтримки інноваційно-інвестиційної активності в аграрному виробництві.

У свою чергу, організаційно-інформаційне забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва пов'язано із сукупністю ризиків та загроз, до яких можна віднести: макроекономічні, викликані погіршенням кон'юнктури світових цін на окремі товари експорту і підвищенням цін на імпортне продовольство; природні та техногенні; технологічні; агроекономічні; соціальні, зумовлені розривом між рівнями життя на селі та у місті; торговельно-економічні; політичні тощо.

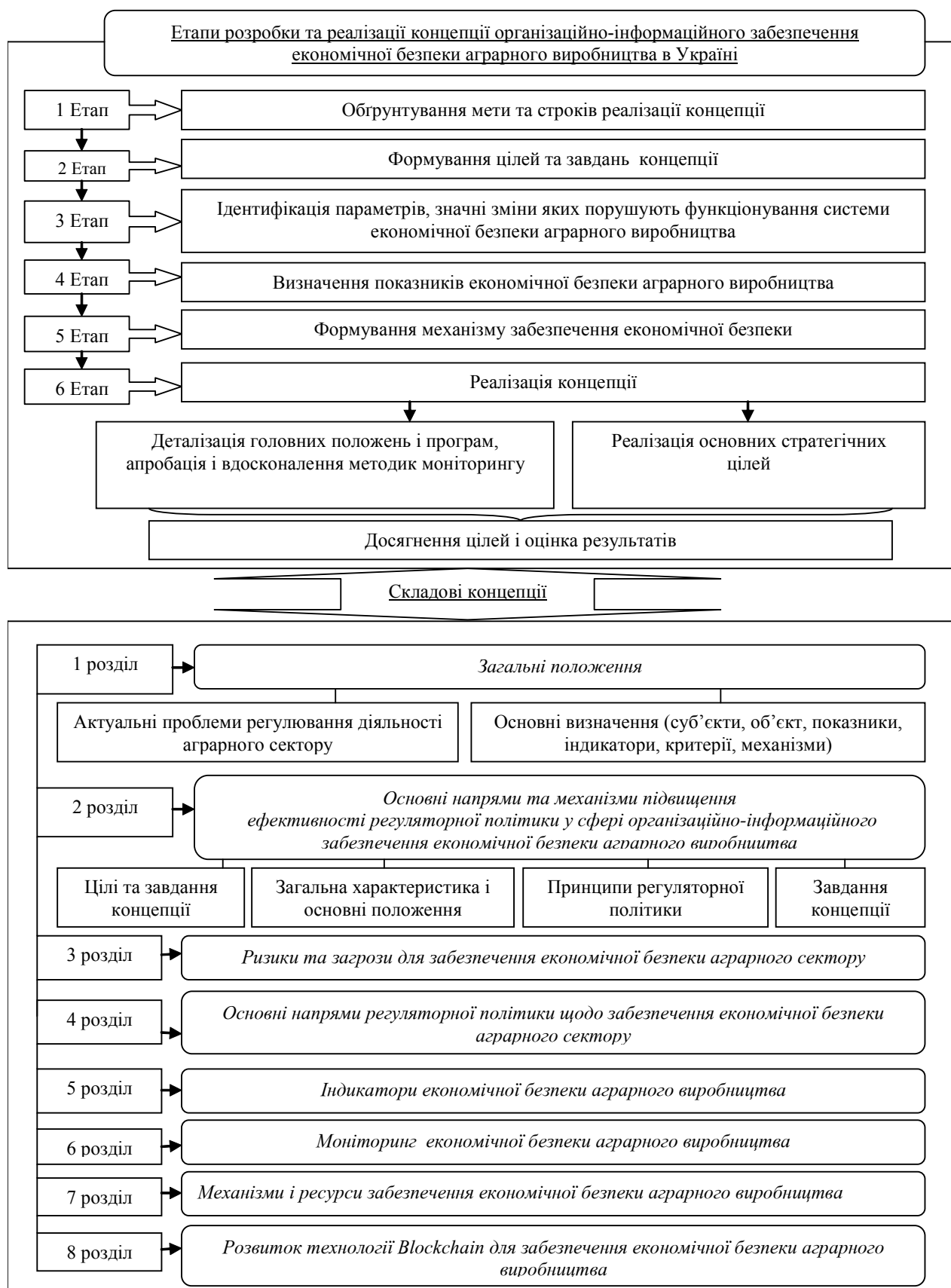

Рис. 1. Науково-методичний підхід до формування концепції організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва на регіональному рівні

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 1. Принципи регуляторної політики щодо організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва регіону

№ п/п	Принципи	Зміст принципу
1	Конституційності та законності	Основи регуляторної політики у сфері забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва, механізми її реалізації відповідно до Конституції України встановлюються законами
2	Доцільності	Обґрунтовано необхідність державного регулювання господарських відносин з метою вирішення існуючої проблеми
3	Адекватності	Відповідність форм і рівня державного регулювання аграрного виробництва потреби у вирішенні існуючої проблеми та ринковим вимогам
4	Ефективності	Забезпечення досягнення у результаті дії регуляторного акта максимально можливих позитивних результатів за рахунок мінімально необхідних витрат ресурсів суб'єктів аграрного виробництва, громадян і держави
5	Збалансованості	Забезпечення у регуляторній діяльності балансу інтересів суб'єктів бізнесу, суспільства і держави
6	Скоординованості	Узгодження реформ, відповідних пріоритетів і дій органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, які спрямовані на реалізацію регуляторної політики у сфері забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва і впливають на соціально-економічний розвиток України
7	Системності та передбачуваності	Послідовність регуляторної діяльності, її відповідність цілям державної політики та планам з підготовки проектів регуляторних актів
8	Пріоритетності та поетапності	Концентрація ресурсів відповідно до встановлених пріоритетів, визначених цілей та етапів реалізації регуляторної політики держави щодо забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва
9	Програмності	Реалізація державної регуляторної політики щодо забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва на основі взаємопов'язаних довгострокових стратегій, планів і програм
10	Партнерства	Забезпечення тісного співробітництва, кооперації та солідарності між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та інститутами громадянського суспільства у процесі формування і реалізації регуляторної політики держави щодо забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва
11	Відкритості	Прозорість, прогнозованість, передбачуваність діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у формуванні та реалізації регуляторної політики держави щодо забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва
12	Відповідальності	Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування усіх рівнів у межах наданих їм повноважень несуть відповідальності за формування і реалізацію регуляторної політики щодо забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва
13	Державного протекціонізму	Комплексна державна підтримка і створення пільгових умов для аграрного виробництва в Україні
14	Превентивності	Заходи щодо забезпечення економічної безпеки організовуються, насамперед, на користь попередження загроз і здійснюються заздалегідь у поєднанні з оперативним нарахуванням їх обсягу та інтенсивності
15	Завершеності	Заходи щодо забезпечення економічної безпеки здійснюються до повного усунення відповідної загрози

Джерело: систематизовано автором на основі [4–6].

Внаслідок відсутності вираженої регуляторної політики держави у сфері організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва виникає сукупність проблем, які спричиняють формування відповідних ризиків і загроз для економічної безпеки аграрного виробництва, а саме: низька ефективність сільськогосподарського виробництва в Україні порівняно з іншими державами світу; загострення продоволь-

чої проблеми в Україні; виснаження ґрунтів, погіршення екологічної складової; структурні диспропорції у сільськогосподарському виробництві; ігнорування розвитку соціальної інфраструктури на селі; зниження рівня зайнятості на селі та відсутність якісних робочих місць; відставання доходів сільського населення від доходів міських жителів і зростання трудової міграції; зменшення чисельності сільського населення; погіршення соціальної інфраструктури на селі.

Основними проявами дій ризиків та загроз на економічну безпеку аграрного виробництва регіону є: інституційні, які характеризуються незрілістю і суперечливістю інституційного середовища; галузеві, які виробляють засоби виробництва для сільського господарства (сільськогосподарського машинобудування, системи матеріально-технічного обслуговування сільського господарства; меліоративного і сільського будівництва); виробничі (які виникають безпосередньо у тваринництві, рослинництві, лісовому господарстві, рибному господарстві); ризики та загрози для галузей, які здійснюють переробку, зберігання, транспортування продукції із сільськогосподарської сировини, доведення її до споживача (харчової промисловості та переробної промисловості); інфраструктурні (логістична інфраструктура, мережа складських та елеваторних потужностей, альтернативна енергетика).

ВИСНОВКИ

Отже, враховуючи те, що за сучасних умов перед Україною постають нові загрози, які істотно впливають на гарантування економічної безпеки аграрного виробництва в регіонах, з метою їх своєчасного подолання і створення нових можливостей для розвитку регіональ-

ної економіки розроблено авторський варіант концепції організаційно-інформаційного забезпечення економічної безпеки аграрного виробництва регіону.

Література:

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

2. Про продовольчу безпеку України: Закон України від 22.12.2011 р. № 4227 VI. URL://www.inforpravo.by

3. Криленко В.І. Регуляторна політика в забезпеченні ефективності державного регулювання аграрного сектору економіки. Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки. — 2014. — № 34 (327). — С. 28—34.

4. Гришова І.Ю., Федоркін Д.В. Концептуальний підхід щодо державного управління екологічною безпекою аграрного виробництва. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2017. — (6). — С. 161—167. Retrieved із <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/53>

5. Gryshova I.Yu., Shestakovska T.L., Glushko O.V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2017. — № 4. — С. 75—80.

6. Гришова І.Ю. Інституційне забезпечення аграрного ринку як чинник продовольчої безпеки / І.Ю. Гришова, В.М. Бондаренко, В.Ю. Єліневський // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. — Т. 19. — № 3. — С. 4—9.

7. Гришова І.Ю. Дієвість механізмів державного управління у сфері протидії тіньовій економіці в Україні// І.Ю. Гришова, О.П. Дяченко////Право та державне управління: збірник наукових праць / За ред. А.О. Монаєнка. — Запоріжжя: КПУ, 2016. — № 3 (24). — С. 183—190.

8. Ніколюк О.В. Теоретико-методологічні засади інституційного регулювання соціально-економічної безпеки аграрного виробництва: монографія / О.В. Ніколюк. — Одеса: Друкарський дім, Друк Південь, 2018. — 298 с.

9. Кравчук А.О., Ніколюк О.В. Активізація інвестиційних процесів у контексті податкового навантаження національної економіки України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2017. — № 4. — С. 86—93.

10. Nikoljuk O. V. The strategic imperatives of institutional regulation of the investment processes in the food industry / S.S. Stoyanova-Koval, O.M. Galitsky, O.V. Nikoljuk // Scientific bulletin of Polissia. — 2017. — № 3. — P. 166—171.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Security of Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (Accessed 10 Nov 2018).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On food security of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3498-17> (Accessed 10 Nov 2018).

3. Krylenko, V. I. (2014), "Regulatory policy in ensuring the effectiveness of state regulation of the agrarian sector of the economy", Visnyk Cherkas'koho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky, vol. 34 (327), pp. 28—34.

4. Hryshova, I.Yu. and Fedorkin, D.V. (2017), "Concessional Approach to Public Administration of the Ecological Concerns of Agrarian Production", Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. (6), pp 161—167.

5. Gryshova, I.Yu. Shestakovska, T. L. and Glushko, O. V. (2017), "The economic measurement of the convergence of institutional impact on sustainability of development", Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 4, pp. 75—80.

6. Hryshova, I. Yu. Bondarenko, V M Yeliniev's'kyj, V Yu (2015), "Institutional provision of the agrarian market as a food safety factor", Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. prats' Ternopil's'kyj natsional'nyj ekonomichnyj universytet, vol. 19, no. 3, pp. 4—9.

7. Hryshova I.Yu. and Diachenko, O.P. (2016), "Effectiveness of the mechanisms of public administration in the sphere of counteraction to the shadow economy in Ukraine", Pravo ta derzhavne upravlinnia, vol. 3(24), pp. 183—190.

8. Nikoljuk, O.V. (2018), Teoretyko-metodolohichni zasady instytutysijnoho rehuliuвання sotsial'no-ekonomichnoi bezpeky ahrarnoho vyrobnytstva [Theoretical and methodological principles of institutional regulation of socio-economic safety of agrarian production: a monograph], Printing South, Odesa, Ukraine.

9. Kravchuk, A.O. and Nikoliuk, O.V. (2017), "Activation of investment processes in the context of the tax burden of the national economy of Ukraine", Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 4, pp. 86—93.

10. Stoyanova-Koval, S.S. Galitsky, O.M. and Nikoljuk, O.V. (2017), "The strategic imperatives of institutional regulation of the investment processes in the food industry", Scientific bulletin of Polissia, vol. 3, pp. 166—171.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2018 р.